

વૈદ્યોના અનુભૂત પ્રયોગો

વૈદ્યસંમેલનો અને વૈદ્યસભાઓમાં
વૈદ્યોએ અતાવેલા અનુભવસિદ્ધ
પ્રયોગોના સંગ્રહ

૧૪૫૩૮-

જોડાલાલ દેવરાંકર દ્વારા વૈદ્ય
ભાગ્યોદય ઑફીસ
અમદાવાદ.

ધી દવે કેમીકલ એન્ડ આયુર્વેદિક ફાર્માસ્યુટિકલ

રીચીરાડ અને ખાડીયા-અમદાવાદ અને મુંબાઈ

દવે ફાર્મસીમાં-આયુર્વેદશાસ્ત્રના પાઠ પ્રમાણે અત્યુત્તમ દવાઓ અને છે.
દવે ફાર્મસીમાં-દવાઓ બનાવવામાં અત્યુત્તમ શુદ્ધ ઔષધો વપરાય છે.
દવે ફાર્મસીમાં-દવાઓ અનુભવી વિદ્વાન વેદોના હાથે તૈયાર થાય છે

જ્ઞાનાત્મક, સત્કાર્ય જાપના, આત્મસાક્ષાત્કાર આદિ ઉત્તમ વિષયો-મહત્ત-
શ્રીના જીવન ચરીત્રમાંથી તમને મળી આવશે. જેમને પરમાત્માના
સાક્ષાત્કાર કરવાની ઇચ્છા હોય તેમને આ પુસ્તક ધર્મજી ઉપયોગી
છે. કીંમત રૂ. ૧-૮-૦ જાડા કામળ, પાકું પુઠું, પાન ૨૦૦.

ભાગ્યોદય ઓફીસ, અમદાવાદ અને મુંબાઈ.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૪૫૩૮ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ વૈદ્યોના અશુભ પ્રયોગો

વિષય ક્ર : ૪ : ૬

હુન્નરવિજ્ઞાનની ૭ મા વર્ષની ભેટ.

વૈદ્યોના અનુભૂત પ્રયોગો

(વૈદ્યસંમેલનો અને વૈદ્યસભાઓમાં વૈદ્યોએ બતાવેલા
અનુભવસિદ્ધ પ્રયોગોનો સંગ્રહ)

સંપાદક અને પ્રકાશક

જેઠાલાલ દેવશંકર દવે વૈદ્ય.

તંત્રી ભાગ્યોદય.

હુન્નરવિજ્ઞાન ઑફીસ: ખાડીયા-અમદાવાદ.

(સર્વાધિકાર સ્વાધીન)

શ્રી ભાગ્યોદય ઇલેક્ટ્રિક પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં

જેઠાલાલ દેવશંકર દવેએ

પોતાને માટે છાપી પ્રસિદ્ધ કર્યું.

ખાડીયા-અમદાવાદ.

પ્રથમ આવૃત્તિ. પ્રત ર૦૦૦. સને ૧૯૨૯. સંવત ૧૯૮૫.

મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ
અમદાવાદ

જેઠાલાલ દેવશંકર દવે રચિત પુસ્તકો.

૪૪૩૩૬

- કાવ્યકાવ્યશિક્ષક-ફોન્ટેરી, રેવન્યુ અને દીવાની કાયદાઓનું જુથ ૩.૧૫)
ભવિષ્યવેત્તા-ભૂત ભવિષ્ય અને વર્તમાનકાળનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરાવનાર ૩.૫)
ધનવાન-(વે.લ્યુમ ૧ લું) ધન આપનાર દળરો પ્રયોગો. કી. ૩. ૧૦)
ધનવાન-(વે. ૨ જું) ધનપ્રાપ્તિના માર્ગો હુન્નર ઉદ્યોગ શિક્ષક ૩. ૮)
માસ્તર ઓફનાલેજ-અંગ્રેજી, બંગાળી, મરાઠી, હિંદી, સંસ્કૃત, શિક્ષક. ૩. ૧૦)
હિંદુસ્તાનના તીર્થયાત્રા-આખા હિંદનાં ધામેની સંપૂર્ણલકીકત ૩. ૧)
સ્વધર્મોનેષ્ટ દેવીજીવન-ધર્મોનેષ્ટ ૧૫૦ મહાન પુરોનાં જીવન ૩. ૬)
ત્રિકાળદર્શક દર્પણ-(વે. ૧ લું) કિંવા પ્રેતાવાસન વિદ્યા ૩. ૫)
અમલકૃતિજ્ઞાનદર્શક દર્પણ-થોટરીડીંગ, યોગવિદ્યા, મેસ્મેરીઝમ ૩. ૫)
સીંહિતા, શેક્ષક-અંદકાંતની આત્મકથાએ ૧૫૦ સતીઓનાં જીવન ૩. ૪)
શ્રીમદશંકરાચાર્ય-ચારિત્ર્ય કિંવા શંકરદિ પિજ્ય સંપૂર્ણજીવનચરિત્ર ૩. ૩)
શ્રીચંકસહિતા-વે. ૧ લું. મુળસહિત ભાષાંતર વૈદકનો પુરાતની અંથ ૩. ૫)
મહાત્મા ગાંધી અને હિંદના નરરત્નોનાં જીવનચરિત્રો. ૩. ૧-૮
રેવન્યુ અને ફોન્ટેરી-૨૦ કાયદાઓનો સંગ્રહ (ચાંથી આગ્રહિ) ૩. ૪)
વહુકુંડાણી-ટાંગેરૂત નવલકથા (સ્ત્રી ઉપયોગી) ૩. ૧૧)
રાજર્ષિ-ટાંગેરૂત નવલકથા (બાળ ઉપયોગી) ૩. ૧૧)
ગૃહિણી રત્નમાળા-ભા. ૧ લો અને બીજો-કૌમુદિનીની આત્મકથા. ૩. ૨૧)
પરશિઅન નાઈટસ-અરેબીયનનાઈટસ-ટેવીજ રસીલી વાતોનો સંગ્રહ ૩. ૧)
એકાગ્રતા અને દિવ્ય શક્તિ-અધ્યાત્મ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરાવનાર ૩. ૧)
આત્મજ્યોતિ-હિં. અભદર્શન-તત્ત્વજ્ઞાન સંબંધી ઉત્તમ પુસ્તક ૩. ૧)
વૈદ યાને વૈદક-ભા. ૧-૨ વૈદકીય પુસ્તક; વૈદકના અનેક પ્રયોગો ૩. ૧૧)
દેશી વૈદુ-વૈદકનું ઉત્તમ પુસ્તક; વૈદકની શાસ્ત્રીય દવાઓનો સંગ્રહ. ૩. ૧)
જેઠાલાલ દેવશંકર દવે, ખાડીઆ-અમદાવાદ.

પ્રસ્તાવના

હુમરવિજ્ઞાનના ગ્રાહકોને હર વર્ષે ઉપયોગી લેટ
આપાય છે. આ વર્ષે વૈદોના અનુભૂત પ્રયોગો એ પુસ્તક
લેટમાં આપવા ધાર્યું છે. આ પુસ્તકમાં વૈદ સંમેલનોમાં
વૈદોએ બતાવેલા અનુભવ સિદ્ધ પ્રયોગોનો સંગ્રહ કરવામાં
આવ્યો છે. આ પ્રયોગો વૈદોએ ખરા અંતઃકરણથી જે
ચોતાના ખાસ ખાનગી હતા તે પણ બતાવી દીધેલા છે.
કોઈ એકાદ દવા જાણવા માટે તેના જાણકારની કેટલી
ખુશામત કરવી પડે છે ત્યારે તે જાણી શકાય છે. કેટલીકવાર
એકજ પ્રયોગ જાણવા હજારો રૂપિયા ખર્ચી નાંખવા પડે
છે તેમજ ઘણા પાતાના પ્રયોગો હજારો રૂપિયા લઈ બીજાને
વેચે છે. આ બધું લક્ષમાં લેતાં આ પુસ્તકમાં જે જે પ્રયોગો
આપેલા છે તે કેટલા ઉપયોગી છે તે જ્યારે તમે તેમાંના
કોઈ એકાદની અજમાયશ કરી લેશો ત્યારેજ સમજાશે.

આ પુસ્તકમાં શુદ્ધ પ્રાંતિક ચારે વૈદસંમેલનમાં
વૈદોએ બતાવેલા પ્રયોગોના સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.
ઉપરાંત જયપુર વૈદસંમેલનમાં બતાવેલા પ્રયોગો, અમદાવાદ
વૈદસંમેલનમાં બતાવેલા પ્રયોગો, સિંધ પ્રાંતિક વૈદસંમે-
લનમાં બતાવેલા પ્રયોગો, પંજાબ પ્રાંતિક વૈદ સંમેલનમાં

અતાવેલા પ્રયોગો ઉપરાંત ફેટલાક વધોએ ભાગ્યોદયમાં જણાવેલા અનુભૂત પ્રયોગોનો પણ સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. એથી આ પુસ્તક ધાર્યા ક્રમાં વધુ ઉપયોગી થઈ પડશે એવી અમારી માન્યતા છે.

હુન્નરવિજ્ઞાનના ગ્રાહકોને આવાં ઉપયોગી પુસ્તકો ભેટ મળે છે એથી તેના ગ્રાહકો સમજી શકશે કે તેમની પાસે લેવામાં આવતું લવાજમ ઘણુંજ નજીવું છે.

હુન્નરવિજ્ઞાન ઓફીસ

ખાડીઆ-અમદાવાદ.

તા. ૧-૪-૧૯૨૯

કાગળ વદ ૫, સં. ૧૯૮૫.

{ જીહાલાલ દેવશંકર દવે વૈદ્ય.
તંત્રી ભાગ્યોદય.

હિંદુસ્તાનની તીર્થયાત્રા

અને

મુસાફરીનો ભામીઆ. (સચિત્ર)

આ પુસ્તકની અંદર હિંદુસ્તાનમાં આવેલાં હિન્દુ, મુસલમાન, જૈનો વિગેરેનાં યાત્રાનાં સ્થળો, ત્યાં કયે કયે રસ્તે જવાય છે, બીજાં જોવા લાયક સ્થળો, વેપારની કંઈ કંઈ વસ્તુઓ દેશવર જાય છે વિગેરે ઉપયોગી હકીકતો છે. નકશો પણ સાથે છે કીંમત ૭-૦-૦

ભાગ્યોદય ઓફીસ, અમદાવાદ અને મુંબઈ.

વિષયાનુક્રમણિકા

નામ	પૃષ્ઠ.
વૈદ્ય સંમેલનમાં વૈદ્યોએ બતાવેલા પ્રયોગો... ..	૧
અર્શ, ઘોળા કેદ, તાવ, રતવા, ઉષ્મસ, ઉપદંશ લિસ્ટીરીયા, શીટ આવવી, પાંકુરોગ, કમળો, લિક્કા, રક્તપ્રદર, ગુમડાં, આંખના રોગ, પહુવાળો, ઉંઘ આવે, પિત્તજ્વર, શ્વાસ, ખાંસી,	
દ્વિતીય વૈદ્ય સંમેલનના પ્રયોગો	૧૧
ખનીજ દ્રવ્યો.	૨૪
વનસ્પતિ વર્ણન.	૨૮
ચતુર્થ વૈદ્ય સંમેલનમાં બતાવેલા પ્રયોગો. ...	૪૨
જયપુર વૈદ્ય સંમેલનમાં બતાવેલા પ્રયોગો ...	૪૬
અમદાવાદ વૈદ્ય સભામાં બતાવેલા પ્રયોગો ...	૪૮
હૃદ્યાબાદ વૈદ્ય સંમેલનમાં બતાવેલા પ્રયોગો. ...	૫૨
અનુભુત વૈદ્યક પ્રયોગો	૫૭
કેટલીક ઉત્તમ દવાઓની બનાવટ	૬૩
રસ પ્રયોગ	૭૨
કેટલીક ઉપયોગી શાસ્ત્રોક્ત બનાવટ	૭૪
વરણા....	૭૬

વંધરાજ જેઠાલાલ દેવગંજ દ્વે ગચિત પુસ્તકે
પાંચસો રૂપીયા ખર્ચાતાં ન મળે તે પુસ્તક

માત્ર રૂ. ૧૫ મંજ

કાયદાનો શિક્ષક (ચોથી આવૃત્તિ)

જેની અંદર નીચે પ્રમાણે ફોજદારી, રેવન્યુ અને દીવાની ૧૨૪ કાયદાઓ આપેલા છે. જેની હળ્લરો નકલો થોડાજ વખતમાં ખપી ગઈ છે. કાયદાનું જ્ઞાન દરેક માણસે મેળવવું જોઈએ. આ પુસ્તકને માટે કલેક્ટરો, લાઈકોર્ટ જજો, સેશન જજો, માજિસ્ટ્રેટો, દીવાનો, સરમુખા વીગેરે અનેક વિદ્વાનોના હળ્લરો અભિપ્રાયો મળ્યા છે. ડી. રૂ. ૧૫-૦-૦ છે.

ફોજદારી કાયદા—ક્રિમિનલ પ્રોસીજરકોડ ટીકા સાથે; ઇન્ડિઅન પીનલકોડ ટીકા સાથે, ડીસ્પીકટ પોલીસએક્ટ, ડાયા એક્ટ, રેલ્વેનો એક્ટ, આખકારી એક્ટ, મ્યુનીસીપલ એક્ટ, પુરાવાનો કાયદો, કંપનીનો એક્ટ વીગેરે.

દીવાની કોર્ટના કાયદાઓ—સીવીલ પ્રોસીજરકોડ (પુરેપુરે) મુદતનો કાયદો, હિંદુ લો-કરારનો કાયદો, મુસલમાની સરેલ, કોર્ટશીનો એક્ટ, સ્ટામ્પ ડ્યુટીનો કાયદો, પારસીઓના વારસાનો કાયદો, દસ્તાવે-જોના નમુના, ફોજદારી અને દીવાની કોર્ટની અરજીઓના નમુના.

રેવન્યુ અને મુલકી કાયદાઓ—લેન્ડ રેવન્યુકોડ, (પુરેપુરે અગત્યની નોટ સાથે) મામલતદારોની કોર્ટોનો એક્ટ, નરવાનો કાયદો, તાલુકદારોનો કાયદો વીગેરે.

આ પુસ્તકમાં આપેલા કાયદા છુટા છુટા ખરીદવાથી બસો ઉપરાંત રૂપીયા ખર્ચ થાય તેમ છે, નવી આવૃત્તિની ડી.ત માત્ર રૂ. ૧૫-૦-૦ લાલ તરતમાં રૂ. ૧૨).

ભાગ્યોદય એક્સપ્રેસ, રીયાર્ડ—અમદાવાદ અને મુંબઈ

વધ જેઠાલાલ દેવશંકર દવે રચિત પુસ્તકો.

ધનપ્રાપ્તિના માર્ગો

અને

હુન્નર, ઉદ્યોગ, વ્યાપાર શિક્ષક

જેમાં ધનવાન થઇ શકાય તેવા હુન્નરો હુન્નર ઉદ્યોગના, ખેતી-વાડીના, વૈદ્યકના પ્રયોગો, વ્યાપારી શિક્ષણ, દસ પરદેશમાં બનતી વસ્તુઓની મહિતી દેશ પરદેશના વ્યાપારીઓની ઠીરેકટરી વિગેરે વિષયો છે. ભાગ ૧૫ ભેગા છે. પાન ૬૫૦ કીંમત રૂ. ૮-૦-૦ આ પુસ્તકમાં આવેલા પ્રયોગોમાંથી માત્ર એકજ પ્રયોગ સિદ્ધ કરી લેવાથી હુન્નરો રૂપીયા કમાઇ શકાય છે. લાલ તરતમાં રૂ. ૫)માં મળશે.

ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન કાળના વાત જાણવી હોય તો

ભવિષ્યવેદના (ચોથી આવૃત્તિ)

યાને ભવિષ્ય જાણવાની વિદ્યા-જે પુસ્તક ઉપરથી દરેક માણસ ભવિષ્યમાં શું બનશે તે જાણ અને જાણી શકશે. તેમાં જ્યોતિષશાસ્ત્ર, રમણશાસ્ત્ર, સ્વરોદય શાસ્ત્ર, જન્મોત્તરી બનાવવાની રીત, તે જોવાની રીત વગેરે; ભાગ્યોદય, દાસપણું, બંદીખાનું, રોગ, સ્ત્રી સુખ, લગ્નનું સુખ, પ્રજનનું સુખ, જીવંતીનું સુખ, શરીરનું સુખ, અકસ્માત ધનપ્રાપ્તિ, રાજ્યલક્ષ્મી, વાહનનું, મકાનનું, વિદ્યાનું સુખ દુઃખ ક્યારે મળે વિગેરે જોવાની રીત. ધંધામાં લાભ થશે કે કેમ, વગેરે ભવિષ્યની વાત જોવાની રીત. ડી. રૂ. ૫). અનેક અભિપ્રાયો મળ્યા છે. જુજ નકલો છે આજેજ મંગાવો રૂ. ૪).

વહુકકુરાણી:—સરસ્વતિદેવ થ ટાગોરકૃત સ્ત્રીઉપયોગી અત્યુત્તમ બોધક અને રસીક નવલકથા, ડી. રૂ. ૧-૮.

ભાગ્યોદય ઓફીસ, રીચીરોડ—અમદાવાદ અને મુંબાઈ

વેદ જોડાલાલ દેવશંકર દવે રચીત પુસ્તકો.
ત્રિકાળદર્શક દર્પણ અને પ્રેતાવાહન વિદ્યા

અથવા ચમત્કારીક ગુપ્ત વિદ્યાઓનો ભંડાર

ત્રીજી આવૃત્તિ.

આ પુસ્તક હમણાં જ બહાર પાડ્યું છે. જેની અંદર મેસ્મે-
રીઝમ અને હિપ્નોઝમે વિદ્યા યોગવિદ્યા ત્રિકાળદર્શક દર્પણ
અને ત્રિકાળ દર્શક આયના બનાવવાની વિદ્યા—દર્પણ બનાવવાની
દવા અને તે જોવાની રીત, પ્રેતાવાહન વિદ્યા, પ્લેન્ચેટ બનાવવું,
વર્ષાકરણ વિદ્યા, કોકશાસ્ત્ર, રતીશાસ્ત્ર, અને કામશાસ્ત્ર, સ્ત્રીઓની
‘મુખસુરતીનું’ ખરું રહસ્ય.

મંત્રવિદ્યા વર્ષાકરણનો, લક્ષ્મીપ્રાપ્તિનો વગેરે અનેક મંત્રો.

યંત્રાવદ્યા—જેમાં કળ્પનિવારક, વર્ષાકરણ આકર્ષણ સુખપ્ર-
સવનો અંકવીસા યંત્ર—વીસોયંત્ર કાર્યસિદ્ધનો યંત્ર વિગેરે.

તંત્રવિદ્યા—ધંદળાળ અને નદુર્ધ પ્રયોગો ચમત્કારિક પ્રયોગોનો
સંગ્રહ. હિપ્નોટીઝમથી અનેક રોગો મટાડવા, હઝરો વ્યાધી માત્ર
પાણીથી મટાડવાની વિદ્યા, થોટ રીડીંગ વગેરે અનેક ઉપયોગી પ્રયો-
ગોનો આ પુસ્તકમાં સમાવેશ છે. તેમાંનો એકજ પ્રયોગસિદ્ધ કરવાથી
હઝરો રૂપીયા મેળવ શકાય છે. કીંમત રૂ. ૫.

શ્રીમદ શંકરાચાર્ય અને શંકરદિગ્વિજય

શ્રી આદ્યશંકરાચાર્યનું વિ તુત જીવનચરીત્ર જેમાં—શ્રીશંકરાચાર્યે
કરેલા દિગ્વિજયની વિસ્તાર સંહિત લકીકત આપેલી છે. કીં. રૂ. ૪.

સુખી હંપત્તિ—અને ન્યાદેવીની આત્મકથા—આ પુસ્તકમાં સ્ત્રી
ઉપયોગી ૧૫ પ્રકરણો છે. જેમાં કુદટા
સ્ત્રીઓથી પતિને પડતો ત્રાસ, પતિપત્નીની ફરજો, વગેરે વિષયો છે.
કીં. રૂ. ૧—૦—૦.

શ્રી ભાગ્યોદય ઓફીસ, રીચીરોડ—અમદાવાદ અને મુંબાઇ.

વૈદોના અનુભૂત પ્રયોગો

વૈદ સંમેલનમાં વૈદોએ બતાવેલા અનુભવસિદ્ધ પ્રયોગો.

અર્શ—રસકપુરનાં ડમર્યંત્રથી ડુલ પાડવાં, તે ડુલ ઘોળાં પડે, તેમાંથી ૧ રતી ડુલ એક પૈસાભાર માખણ સો વખત ઘોળને તે સાથે મેળવી મલમ બનાવીને તે મલમ હરસ ઉપર લગાવવાથી હરસ ચીમળાઇ જાય છે.

ઘોળા કોઢ—૧ તોલો હરતાલ ગૌમૂત્રમાં શુદ્ધ કરીને લેવી, અને એકતોલો આવચો બંનેને ગૌમૂત્રમાં ઘુટી સોગડીયો બનાવી રાખવી તે સોગડીઓ ઘોળા કોઢ ઉપર ચોપડવાથી ઘોળા કોઢ મટે છે.

તાવ—કુલવેલી ફટકડી ૫ તોલા, ૧ તોલો સુરોખાર બંને ઘુટી શીશીમાં ભરી રાખવું. સવાર સાંજ એકેક વાલ બંને આની ભાર મધ સાથે મેળવી આપવાથી તાવ પરસેવો વળી ઉતરે છે અને મટી જાય છે.

શીત જ્વર ટાઢીઓ તાવ—૧ તોલો શુદ્ધ મનસીલ; ૨ તોલા ઘોળાં મરી બંનેને ખારીક વાટી કારેલાંના રસમાં આખો દિવસ ઘુટી રતી રતીની ગોળીયો વાળવી. સવાર સાંજ એકેક રતી દવા પાણી સાથે આપવાથી ટાઢીઓ તાવ મટી જાય છે.

રતવા—કડવી ગીલોડી (ટીંડોરી) ના જુના વેલાનું મૂળ પાણીમાં ઘસી ૧૦ થી ૧૨ તોલા ભાર સાકર સાથે રોજ સવારે પાવાથી રતવા મટે છે. તે પાણી રતવા ઉપર ચોપડવું પણ ખરું. તેલ મરચું ન આવું.

ઉધરશ—મીઠો અને જીલોના ઓયલરનો ક્ષાર (જે ઘોળા પોપડા ઓયલરથી નીકળે છે તે) ૧ વાલ પાણી કે ઘીમાં વાટી આપવાથી ઉધરસ મટે છે.

ઉપદંશ—દારૂડીની ઉપરની ઝીણી ઝીણી કંપળો ૧૦ ભાર સાકર સાથે વાટી આપવાથી ઉપદંશ મટે છે. અને ઉલ્ટી પણ મટે છે.

વ્રણમાં કિડા પડે તો—ખાટ ખટુમરાની ગાંઠ ઉપરથી છાલી તેની લુગદી કીડા પડેલા ભાગ ઉપર મૂકવાથી તે કીડા ઉપર આવી ચોટી રહેશે, પછી તે લુગદી ઉખાડવાથી અધા કીડા તે લુગદી સાથે ચોટી બહાર આવશે.

ઘાતે રૂઝ આવે—લાંબડીના પાનાનો રસ ચોપડવાથી ઘા રૂઝાઈ જાય છે.

હિસ્ટીરિયા—ખુરાસાની અજમો ઘોઘ ચુકવી સાફ કરીને તે ૧ તોલા લેવો, કપુર તે ૧૦ ધ્રુત્રાવેલી હાંગ તોલા ૧૦ ઘોયલો સાફ કરેલો ગાંઠે તે ૧૦ સર્વ પાણીમાં ઘુટી તેની મગના જેવડી ગોળીયો વાળવી.

જટામાંસી ૧ તોલા. અશ્વગંધા (આસન) ૧૦ તોલા. ખોરાસાની અજમો ૫૦ આની ભાર એકત્ર કચરી તેને દસ તોલા પાણીમાં ઉકાળી પાંચ તોલા પાણી રહે ત્યારે તે કવાથ ઉતારવો. હિસ્ટીરીયાના દરદીને દિવસમાં બેથી ચાર વાર ઉપરની અંકેકી ગોળી આપી ઉપર આ કવાથ પાવો. ચક્રર વધુ આવે તો ગોળીનું પ્રમાણ ઓછું કરી દુધ આપવું. આથી હિસ્ટીરીયા મટે છે.

શીટ આવવી—હીસ્ટીરીયામાં શીટ આવે છે તે વખતે અ-
રીફાનું પાણી સુંઘાડવાથી શીટ મટે છે. અથવા ખીડી પી તેની
ધુમાડીની નાકમાં ઢુક મારવાથી શીટ ખેસી જાય છે.

પાડું રોગ—કડવી તુંબડી લીલી લાવી તેના કકડા કરી તે
કકડા દેવતામાં નાંખવા. તેની ધુણીનો દરદીને નાસ આપવો. (એક
ખુરશીમાં દરદીને ખેસાડી બે પગ વચ્ચે સગડી રાખી તેમાં તે કડવી
તુંબડીના કકડા નાંખવા અને દરદીને પગથી માથા સુધી સગડી
અંદર આવી જાય તેવી રીતે ઓઢાડી રાખવું અને ગભરામણ થાય
તો મોં બહાર રાખવું. આ પ્રમાણે નાસ આપવાથી પરસેવો થઈ
દરદીનો પાંદુરોગ, કમળો મટે છે. આ પ્રયોગ ત્રણ દિવસ કરવો
દહી ન ખાવું, દુધ લેવું, લલકો ખોરાક લેવો.

કમળો—દ્રોણપુખ્તી કે કુખો—અંગારામાં કૂચાતો રસ નવટાંક
અને થોડી ફટકડી નાંખી તેનો રસ કાઢવો. તે રસ બે તોલા અથવા
તો નાણુક કોણવાળાને માટે તે રસ ૧ તોલો, ચીનાઈ સાકર નાંખી
વિસ્ફોટક વાળાને પાવો. તેથી બે કલાક પછી ઉઠીને ઝાડા થવા
માંડશે, બે એક ઉઠી થયા પછી શીરો ખવરાવવાથી ઝાડા ઉઠી
મટે છે. મીઠું મરચું બંધ કરવું. સાત દિવસ દવા લેવી, દુધ અને
ભાત ખાવા આપવું. ચાર દિવસે વિસ્ફોટકનાં ચકામાં સુકાવા લાગે
છે, સાત દિવસ દવા આપવાથી રોગ મટે છે. ૧૪ દિવસ ચળી પા-
ળવી, પછી બધું ખવાય છે.

તાવ—અતિવધ બે તોલો. સુરોખાર એક તોલો; અને મિશ્ર
વાટી લુગડે ચુર્ણ ચાળી રાખવું તેના ૩ ભાગ કરી મધની સાથે બે
દિવસ તાવવાળા દરદીને ચટાડવું. ઉપર મગનું ઓસામણ આપવું
જેથી તાવ મટશે.

તાવ—લવીંગ ૧ વાલ, મરી ૧ વાલ, લીંબોળી ૩ વાલ બધું ખાંડી લીમડાના પાનના રસની અંદર ઘુટી રતી. રતીની ગોળીઓ બનાવવી દિવસમાં ત્રણ વખત બપો ગોળી એમ છ ગોળી લેવી જેથી તમામ જાતના તાવ મટે છે.

લિક્કડા—નેતર ઘસી પાવલી ભાર પાવાથી લિક્કડા—હેડકી મટે છે. સાધારણ રીતે હેડકીનું નેતર ૯ દિવસ રહે છે, તેમાં પેટની કબજીયતની લિક્કડા મટેછે, સન્નિપાતના તાવની લિક્કડા અસાધ્ય ગણાયછે.

વિસ્ફોટકની ચાંદિ—અશેર વડાગર મીઠું, ત્રણ શેર લીંપવાની માટી બન્નેને સરખે ભાગે લઘ સાત ગોળા બનાવવા, તેમાંનો એક ગોળો લાલ થાય ત્યાં સુધી દેવતામાં તપાવવો, પછી તેને પાણીમાં ઘુબાવી દેવો, તે હમકારેલું પાણી ગાળીને પાઈ દેવું ઉપર ઘી સાકર ને રોટલી ખાવી. સાત દિવસ પ્રયોગ કરવાથી વિસ્ફોટકની ચાંદિ-ઓ મટી જાય છે.

રક્તપ્રદર—ઘાપાણની ભરમ ૧૦ તોલો સાકર અને મદ સાથે-આપવાથી રક્તપ્રદર મટી જાય છે.

રક્તપીત—ભેંસની પાડીનું છાણ પાણીમાં પલાળીને દરવાઈ તેનો રસ કાઢી તે લુગડે ગાળી લઈ તે પાણી સાકર નાંખી દિવસમાં બે ત્રણ વખત પાવાથી લોહી પડતું બંધ થાય છે.

ગુમડાં—સુંકે, ઝેરકચોટા ને વજ ત્રણ પાણીમાં ઘસી લેપ કરવો, પછી મકરાડનાં પાન ન મળે તો આંબલીનાં પાન કે નગોડનાં પાન છાસની પરાસમાં બાંધી તેને ઝીણું વાટી લુગદી કરી ત્રણ ઉપર બાંધી દેવાથી ત્રીજે દિવસે ત્રણ પાકી પર નીકળી જશે પછી તેના ઉપર શંખજીર વાટીને દબાવી દેવું તેથી રૂઝ આવી જશે.

આંખના રોગ—જસતનાં ફુલ ૧૦ તોલા, ૧૦ તોલો એલ-

ચીનાં બી, ૧૧ તોલો સાકર. બેઆનીભાર શુદ્ધ મેરથુથુ, બેઆનીભાર આવળનો ગુંદર બધાંને વાટી કપડેથી ચાળી પછી તેમાં જસતનાં ફુલ મેળવી બે દિવસ ગુલાબ જળમાં ઘુંટવું તેની ચણા જેવડી ગોળાઓ બનાવવી. તરભાણામાં તે ગોળા પાણી સાથે ચોથો ભાગ ઘસીને આંજવાથી દુઃખતી આંખો મટે છે.

પાકું ગઝા થોરનું મૂળ કાઢી તેનું છાંદું કાઢી નાખી ગરમ પાણીમાં ઘસી પાદા પર ચોપડવાથી પાકું આગળી જશે.

વાળો—બીલામાને સાંય ઘોચી દીવા ઉપર ધરવાથી દુધ નીકળેછે. તે એક બે ટીપાં પાશર દુધમાં પડવા છતાં તે દુધ પાવાથી વાળો મટે છે, વાયુની ગાંઠો વેરાઈ જાય છે.

તાવ—ભૂરા કોળાનો વાટકો કરી તેમાં મુરોખાર નાંખી તે વાટકો તાવમાં માથે ગરમી ચઢી માથું ઘાળું ચઢે ત્યારે માથે મુકવાથી ખરડ જેટલી દાંડક આપી માથું ઉતારે છે. ભૂરા કોળાને બદલે દુધી પણ ચાલે. દુધીને છુંદી તેમાં મુરોખાર બેળવી તે લુગદી માથે મુકવાથી દાંડક વળી તાવ ઉતરે છે.

માથું ચઢે તો—દશાંગ લેપ ૧ તોલો, ૧૦ તોલા પાણીની અંદર નાંખી તેમાં કપડું પલાળી તે માથે મુકવાથી દાંડક આપે છે. દશાંગ લેપમાં તગર અને જટામાંસી, રતાંજળી એલચી એવી ચીજો આવે છે કે તે માથાની પીડા મટાડનાર છે. વળી તે રક્તપીત્તના શોથમાં સારો ફાયદો આપે છે.

તાવની ગરમી—કુંવારપાદાનો ગર્ભ માથે રાખવાથી તાવની ગરમી ઓછી કરે છે. અથવા ખેતરની કાળા નાટી પાણીમાં પલાળી તે માથે રાખવાથી માથે દાંડક થાય છે.

તગરની ગાંઠો ઘસી બહાર લેપ કરવાથી બહારની વેદના મટાડેછે.

તાવ—શુદ્ધ દિંગજોક ૧ તોલો, શુદ્ધ હરતાલ ૧ તોલો; શુદ્ધ શોભલ ૧ તોલો, કાથો ૩ તોલા, બધું વાટી વચ્ચગાળ ચુર્ણ કરી નાગરવેલના પાનના રસમાં બાજરીના દાણા ગ્લેવડી ગોળાઓ બનાવવી; દુધ સાથે ૧ ગોળા આપવી. તાવનું જોર વધું હોય તો ૨ ગોળા આપવી. દિવસમાં ૧થી૩ વખત આપવી આથી મેલેરીયા તાવ, નવીન જ્વર ૩ દિવસમાં મટે છે, ખટાશ તેલ ન ખાવું, દુધનો ખોરાક આપવો.

હિકકા—નગોડનાં પાન અને લીંડી પીપરનો ઉકાળો કરવો. પાંચ પાંચ મિનીટે ચમચો ચમચો દવા આપવી. અડદ અને લગદર વાટી તેની બીડી પીવાથી હિકકા મટે છે.

અળીયારનો ગુંદર અને લગદર ચલમમાં પીવાથી હિકકા મટે છે.

ઉંઘ આવે—દરદીને ઉંઘ ન આવતી હોય તો ખોરાસાની અજમો પાંચ રતી આપવાથી ઉંઘ સારી આવે છે. પેશાબ સાફ થાય છે. ખોટાશ ઓમાઈડને બદલે મગજના વ્યાધીમાં ખુરાસાની અજમો વાપરી શકાય છે.

પીપરીમુળ અને કમળનાં ઝૂલનો કાદો આપવાથી ઉંઘ આવે છે.

તાવ—ઘાપાણીની ભસ્મ ધસખચુલના પાણી સાથે આપવાથી તાવ મટે છે. ટાઢીયા તાવમાં કુવારના પાણના રસ સાથે ઘાપાણીની ભસ્મ બનાવી તે આપવાથી મટે છે.

લીલામું ઝુટી નીકળે તો—એ કેળાં અને ૧ મેર દહીં મિશ્ર કરી શરીરે ચોપડવું. અને કેળાં અને રોટલી ખવરાવવી એથી લીલામાનું જોર ખેસી જાય છે. ચાંદીઓ સુકાઈ જાય છે.

પિત્ત જ્વર—ખડસલીયો અને મોથનો ઉકાળો આપવાથી મટે.

શ્વાસ--ખાંસી—એ આની ભાર કડુ, ૪ આનીભાર સાકર, એકત્ર વાટી આઠ પડીકાઓ કરવી. આખા દિવસમાં ૮ વખત એ

વૈદ્ય સંમેલનમાં અનાવેલા પ્રયોગો

૭

આઠ પડીકીઓ આપવાથી વિષમન્તર મટે છે. તેમ શ્વાસ ખાંસી પણ મટે છે.

ઉલ્ટી—શુદ્ધ કાચલાં અને મરી સરખે વળને લઈ પાણીમાં વાટી મગના દાણા જેટલી ગોળીઓ કરી તે બે ગોળી આપવાથી ઉલ્ટી મટે છે.

તાવ—લાંગ તોલા ૩ લઈ કાઠીયામાં નીચે દોઢ તોલો રાખી ઉપર ધોધેલો સુરોખાર ૧ તોલો મુકી તેના ઉપર ૧૫ તોલો ખીજી લાંગ પાથરી તેના ઉપર ખીજી કાઠીયું ઢાંકી કપડાંબાળ કરવું. પછી તેને લટ્ટીમાં પકવવાથી સુરાખારની ભસ્મ થાય છે. તે સુરાખારની ભસ્મમાં ડુલાવેલો નવસાર ૧૫ ભાર અને પાટીયો ટંકણખાર કિલો કાઠીખાર ડુલાવેલો બે આનીભાર મિશ્ર કરી તે ભસ્મ વાલ વાલ વિલારીના પાણી સાથે આપવાથી તાવ મટે છે.

માથુ ચટયું હોય તો બઝરીના દુધ સાથે નવસાર અને સુરોખાર મેળવી માથે મુકવાથી તાવ નરમ પડે છે.

પ્રમેહ—હરડે તોલો ૧૫, બેઢાં તોલો ૧૫, આમળાં તોલા ૧૫ જેડીમદ તોલા ૨, સર્વેને ખાંડી તેનો બશેર પાણીમાં ઉકાળો કરવો, તેમાં ૪ તોલા ચણાની પોટલી અદ્ધર રહે તેમ લટકાવવી. પાણી બળી જાય અને ચણા ડુલી જાય એવા તે કવાથના કુચા સાંજે તેટલાજ પાણીમાં ઉકાળવા અને તેમાં ૪ તોલા ખીજી ચણાની પોટલી અદ્ધર મૂકીને બાફવી. તે પાણી બળી ગયે સવાર માફક તે ચણા કાઢી દૂંડા થયે ખવરાવવા તેની સાથે ડુલાવેલી ફટકડી વાલ બે, ચાનીક-ખાલા ચુર્ણ વાલ ૨, ચીની સાકર વાલ ૪ ત્રણે ચીજો મેળવી બાર વાગે ૧ પડીકું આપવું અને તેવીજ રીતે રાત્રે ૧ પડીકું ૮ વાગે આપવું. તે ઉપર પાણી પીવું. હીંગ, રાઈ, તેલ, મરચાં ન ખાવાં,

અલ્પચર્ય પાળવું. ૨૧ દિવસ આ પ્રયોગ કરવાથી પ્રમેહ મટે છે.

હેડકી—આદાનો રસ અને મદ આસકુદાર કે આનંદભેરવ સાથે આપવાથી હેડકી મટે છે.

શંખદ્રાવ કાઢવો—૧ તોલો નવસાર. ૧ તોલો સુરોખાર ૧ તોલો સીંધવ, ૧ તોલો ફટકડી કાચી લઈ વાટી તેને એક ઘડાની અંદર નાખી તેના ઉપર ૧૦૦ રતલી જાડો દુંટાવાળો શીશો છતો મૂકવો. તે શીશાને તળેના દુંટામાં વચ્ચે કાણું પાડવું. તે શીશાનું તળાણું ઘડાના મોં સાથે મુસ્તાની માટીથી કપડબંધ કરી સુકાવવું. તેમ તે શીશાના મોંને ઘટનો દોટો મારીને મુસ્તાની માટીથી કપડછાણ બંધ કરી સુકાવવું. પછી તે ઘડો ચુલા ઉપર મૂકી તળે ધીમે તાપ આપવો. તેથી શીશામાં શંખદ્રાવ ચડશે, તે શીશામાં તળાણે જે ઉપસેલો દુંટો છે તેની આળુઆળુ ભેજો થશે. બ્યારે બધો શંખદ્રાવ ચર્ધ જાય ત્યારે ઉતારવું અને શીશો દુંટો થયે કાઢી લેવું.

ધાતુપુષ્ટિ-વાજકરણના પ્રયોગો—લોહ ભરમ તોલો ૦૦. પ્રવાલ તો ૦૦, મોતી તો ૦૦, સુવર્ણમાક્ષિક તો ૦૦, ગજો સત્ત્વ તો ૦૦, ચોસહ પ્હોરી પીંપર ૧ તોલો, સોનાના વરક ૨ વાલ, કેસર તો ૦૦ કરતુરી ૩ રતી સર્વ વાટી ઘુંટી તેનાં ૧૬ પડીકાં કરવાં. સવાર સાંજ મદમાં આ દવા ચાટી ઉપર ૦૦ શેર ભેંસ કે ગાયનું દુધ પીવું. છાસ, આંખલી, મુળા, મોગરી ન ખાવાં. ધાતુની પુષ્ટિ થાય, વાજકરણ પ્રયોગ છે. શ્રીમતો માટે આ પ્રયોગ છે.

ધાતુપુષ્ટિ—ચોપચીની તો ૦૦, જવંત્રી તો ૦૦, ખરાસ તો ૦૦ એકત્ર ઘુંટી ૮ પડીકાં કરવાં. માંખણ અને સાકર સાથે આ દવા સવાર સાંજ ચાર દિવસ લેવી ધાતુપુષ્ટિ થાય છે.

ઘોળા કોઢ—આવચો તોલા ૧૬, ખેરસાર તોલા ૪, ત્રિકળા

તોલા ૧૦, ભાંગરો તોલા ૧૦, ગજો તોલા ૫, એકત્ર વાટી તેમાંથી રોજ એ તોલાનો ઉકાળો કરી ઘોળા કોઢવાળાને ૧૫ માસ આ દવા આપવી. તેલ, મરચું, ખટાશ, ખાર, મીઠું બંધ કરવું. દુધ, ભાત, રોટલી આપવાં. સાથે દરતાલ ભસ્મ એક રતી કવાથ પીતા પહેલાં મધ સાથે આપવી.

લેપ—આવચો તો ૧૦, દરતાલ તોલા ૪, મનશીલ તોલા ૧, ચિત્રક તોલા ૨, લગ્ગદર તોલા ૨ એકત્ર વાટી ઘુટી ગોમુત્રમાં વાટી તેનો કોઢનાં ચાહાં પર લેપ કરવો, તેનાથી ફેલ્લી ઉઠી પાણી ગરી રૂઝ આવે છે. અને કોઢ મટે છે.

તાવ—દુધમાં દોલાચંત્રથી શુદ્ધ કરેલો સોમલ તોલો ૧, ગોમુત્રમાં શુદ્ધ કરેલો વછનાગ ૧ તોલો, કાથો તોલો ૧, શુદ્ધ નેપાળો તોલો ૧ સર્વને વાટી તુલસીના પાનના રસમાં એક દિવસ ઘુટીને મઠ જેવડી ગોળીઓ વાળવી. સવાર સાંજ અંકેક ગોળી આપવી. ૧ વાલ છર ઘુટી તેનું પાણી તે ઉપર પાછ દેવું તેથી તાવ મટે છે. દુધ ભાત માત્ર ખાવા આપવાં.

ઘોળા કોઢ—ઘોળા કોઢ મટાડવામાં આવચી ઘણી ઉપયોગી વસ્તુ છે, ઘોળા કોઢને અસાધ્ય ગણાય છે, તેના ઉપર લાંબો વખત આવચીનો ઉકાળો પીવાથી અને આવચી વાટી ચોપડવાથી સાર થાય છે. આવચી લગાડવાથી કોઢના ઘોળા ડાઘા કાળા પડે છે. આવચીનું તેલ કાઢી તે કોઢ ઉપર લગાવવાથી સફેદ ડાઘ પહેલો લાલ થાય છે પછી તેનો દુઃખાવો થાય છે. થોડા દિવસ વધુ તેલ લગાવવાથી તે ડાઘ ઉપર ઝીણી ઝીણી ફેલ્લીઓ થાય તો થોડા દિવસ દવા બંધ કરવી જેથી ફેલ્લીઓ સુકાઈ જશે, અને ચામડી કાળા થઈ જશે, આજીઆજીનો ભાગ પણ ધીમે ધીમે ચોખી ચામડીની આકૃતિનો થઈ જાય છે.

બાવચીને મીઠા તેલમાં કે કણજીયા તેલમાં થોડો વખત પલાળી રાખી પછી પીણવાથી તેલ નીકળે છે. તે તેલ કોઢ ઉપર વપરાય છે.

હરતાલ ૧ તોલો, આંબળાં બે તોલા અને બાવચી ૮ તોલા ત્રણેનું વસ્ત્રગાળ ચુર્ણ કરી તેને ગોમુત્રની સાથે ઘુંટી કોઢનાં ચાકાં ઉપર લગાડવું જેથી કોઢ મટે છે.

ઝાડા—ઈન્દ્રજવ, ધાણા, પટોળા સરખે વજને લઈ ઉકાળો કરી તે ઉકાળો ૪ તોલા પીવાથી ઝાડા, રક્તાતિસાર આંતરડાંના વ્યાધી, ઝાડે લોહી પડવું, આળકોનો સખ્ત મરડો મટે છે. ઈન્દ્રજવ ઝાડો બંધ કરે છે તેમ આમનું પાચન થાય છે ઝાડો બંધ થવાથી પેટ ચડતું નથી તાવ પણ મટાડે છે. પેટનો દુઃખાવો અને કૃમિ મટાડનાર છે.

સર્જકાદિ ક્ષાર—સાજખાર ૨ ભાગ, જવખાર ૧ ભાગ અને પંચલવણ ૫ ભાગ ત્રણેને વાટી બીજાનેરાના રસમાં કે દાડમના રસમાં ખુબ ઘુંટી તે ચુર્ણ તડકે સુકવવું. આ ક્ષાર પાવલીભાર લેવાથી જમ્યા પછી પેટમાં આક્રેશ ચઢતો હોય, ખાટા ઘચરકા આવતા હોય, દાંત અંબાઈ ખાટા થઈ જતા હોય તો મટે છે. જડરાશિ પ્રદિષ્ઠ થાય છે. પેટની ચુંક મટે છે.

બાળકોની વરાધ—અરડુસીના પાનનો સ્વરસ નવશેકા પાવાથી અને તેનાં પાંદડાંના ડુચાથી છાતી ઉપર રસ ચોપડી ધીમે સેક કરવાથી બાળકની વરાધ મટે છે. બાળકનો છોવ મટે, શ્વાસ જલદ ચાલતો હોય તો તે મટે ગળામાં સળળી બોલતી અને કફ મટે છે.

સાપનું ઝેર—અરીડાના ફળને ઘસી આંખમાં આંજવાથી સાપનું ઝેર ઉતરે છે.

દમ—આકડાનાં રવૈયાં (ફુલ) ૧૨૫ લઘ તેમાં જાયફળ ૧

તોલો, લવીંગ ૧ તોલો, જવંત્રી ૧ તોલો અને ચકલગરો ૧ તોલો મેળવી વાટી ચુર્ણ કરી તેને મધ સાથે ઘુંટી બંધે આનીભારની ગોળાઓ કરવી, તે બંધે ગોળી દમના દરદીએ સવાર સાંજ લેવી તેથી દમ મટે છે.

આકડાના મૂળનું ચુર્ણ—૬ વાલ, દમવાળાને ઉના પાણી સાથે આપવાથી ઉલ્ટી થાય છે અને ચઢેલો દમ જેસી જાય છે. પછી રોજ ઉપરની ગોળાઓનું સેવન કરવાથી દમ ફરીથી ઉપડતો નથી.

કૌવત આપનારી દવા—અધો તોલો એખરો દુધ સાકરમાં સવાર સાંજ ઉકાળો પીવાથી શરીરમાં ધણું કૌવત આવે છે. નબળાઈને લીધે સાંધા દુઃખતા હોય, કળતર થતી હોય તો મટે છે.

શ્રી ગુજરાત પ્રાંતીય દ્વિતીય વૈદ્યસંમેલન મંબાઈમાં વિદ્વાન વૈદ્યોએ બતાવેલા અનુભુત પ્રયોગો

દૈધરાજ પ્રતાપસિંહજી બનારસવાળાએ બતાવેલા પ્રયોગો

સર્પ વિષ—હ્લીં, મધ, પીપર અને સુંગ ખેર અને મરી સર્વે ખાંડી ચાર તોલા લઈ તેમાંથી સાપ કરડ્યો હોય તેને અડધું પાવું જેથી ઉલ્ટી થાય છે. જ્યાં ડાંખ હોય ત્યાં છેદ કરી તેમાં થોડું ભરવું કે ખાંધવું તેથી વમન વિરેચન થાય છે તરસ લાગે છે, પણ પાણી ન આપવું પણ જરૂર પડે તો દુધ પાવું. તેથી સાપનું ઝેર ઉતરે છે.

બીજે પ્રયોગ—વરખી હરતાલનું ચુર્ણ કરી એક માટીની હાંલ્લીમાં નાંખી, તે હાંલ્લીના મ્હોં ઉપર એક જડા પીળા કાગળની ટોપી કરી ઢાંકવી પછી હાંલ્લીમાંથી હવા ન જાય માટે તેનું મ્હોં

ટોપીના કાના સાથે કપડમટીથી બંધ કરવું. પછી તેને ચુલે ચઢાવી તળે બે લાકડાંની મંદમંદ અગ્નિ આપવી.

દરતાલમાં સોમલ અને ગંધક છે. તેમાંથી પીળો ગંધક ઉડી ઉપર ચઢે છે. અને ઉપરની કાગળની ટોપીની કિનારીએ ઘોળો સોમલનો ભાગ ચોટી જાય છે. તે પછી ઉતારી ઉપરની કાગળની ટોપી ઉખાડી તેની કિનારે ચોટેલ ઘોળો ભાગ ઉખાડી લેવો તે શ્વેત પત્ર દરિતાલ છે. તેની અધીરતી માત્રા જેને સર્પ કરડ્યો હોય તેને આપવી. દર પંદર પંદર મિનિટે આપવો એકંદરે ચાર રતી આપવું. આથી સર્પ વિષ ઉતરે છે. મેં ઘણા સાપના કરડેલાને આ રીતે વીધ ઉતાર્યું છે.

આ દવા કુપ્લાદિક રોગ, ચામડીના રોગ ઉપર પણ વાપરી છે જેથી સારો ફાયદો થયો છે. **વૈદ્ય પ્રતાપસિંહજી બનારસ.**

વૈદ્યરાજ જલદવજી ભાઈએ જણાવ્યું કે માટલીમાં દરતાલ નાંખી ઉપર પીળા કાગળનું ઢાંકણું બનાવી તેના મથાળે કાણું રાખી તે ઢાંકણું ઢાંકવું જેથી તેમાંથી પ્રથમ પીળો ધુમાડો નીકળતો જણાશે. તે પીળો ધુમાડો નીકળી રહે અને ઘોળો ધુમાડો નીકળવા લાગે એટલે ઢાંકણાના કાણા ઉપર કાંઈ ઢાંકી બંધ કરવું. એટલે તેને જે ઘોળાં પુલ ચોટશે તે શ્વેત રસ સર્પ વિષ ઉતારવામાં કામ આવે છે.

વૈદ્યરાજ પુરષોત્તમ મહાશંકર મોગરવાળા—મુરત એમણે બતાવેલા પ્રયોગો:—

૧ અફીણના પ્રતિનીધી તરીકેની દવા

ખસખસ શેર ૧ અને પોશનાં ડોઝાં શેર ૧ બંન્ને એકત્ર કરી ૧૦ શેર પાણીમાં ઉકાળવાં. ૨ શેર પાણી રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી લઈ નીચે કુચા રહે તે ફેંકી દેવા; પછી તે પાણીને ઉકાળી

૦૧ શેર રહે ત્યારે ગાળીને કાચની પહોળી તાસકમાં રેડી વાસણને સુકવવું તેમાંથી ૫ તોલા સત્ત્વ નીકળશે.

આ સત્ત્વ ગુણમાં અશીણ જેટલું કામ કરે છે તે અગ્નિને પ્રદક્ષિ કરે છે, સ્તંભક છે અને સ્ફુર્તિ લાવનાર છે જે દવામાં ૧ તોલા અશીણ નાંખવાનું લખ્યું હોય ત્યાં આ સત્ત્વ ૨ થી ૨૧ તોલા વાપરવું. તેની સ્વતંત્ર માત્રા ૧ રતીથી ૨ રતીસુધી આપી શકાય છે.

૨ ઉપદંશ

૧ ભાર શુદ્ધ પારદ લેવો પછી તેને ઘુંટતા જવું અને તેમાં નાગરવેલનું ૧ પાન નાંખી ઘુંટતા જવું તેવી રીતે તે ઘુંટાઇ જાય ત્યારે બીજુ પાન નાંખવું. એક ૧૦૦ પાન સુધી ઘુંટતા જવું પાનનું ઉપરનું દીટું કાઢી નાંખવું. આવી રીતે ૧ તોલા પારદમાં ૧૦૦ પાન ઘુંટતાં ૧૨ કલાક લાગે છે. તે સારી રીતે ઘુંટાઇ એકરસ થાય ત્યારે પાવડર થશે તે છાંયે સુકવી નાંખવો, આથી પારદનું રૂપાંતર થઇ ભસ્મ થઇ જાય છે.

આમાંથી ૧ રતી ભાર પરીકું ૦૧ ભાર સાકર સાથે ફકાવી ઉપર બે ઘુટડા પાણી પાવું. તેના ઉપર ઘઉંની રોટલી, ઘી અને સાકર આપવું. આ દવા ૭ દિવસ, ૧૪ દિવસ કે ૨૧ દિવસ સુધી આપવી. દિવસમાં માત્ર ૧ વખત આપવી તેથી સેંકડે ૨૫ માણસને ગુલાબી મોં આવે છે. પણ તેથી ભય નથી, ઉપદંશ મટે છે આ દવાથી તમામ ઉપદંશ જન્ય ગરબીના વ્યાધિ મટે છે, દવા ખાય ત્યાં સુધી ઉપરની વસ્તુઓ સિવાય બીજુ કંઇ ન ખવરાવવું.

૩ પ્રમેહ.

૧ ભાગ આંબાહળદર સુકી ૧ ભાગ, રૂમી મસ્તકી ૧ ભાગ, ગંધા ખેરંજી (રાજન) લઘુ સર્વને કચરી વસ્ત્રથી આળી તેમાં સુખ કરું તેલ નાંખી ઘુંટી ગોળાયો વાળવી.

રૂમી મસ્તકીને પોટલીમાં બાંધી પાણીમાં તે પોટલી બોળી રાખી પછી વાટવાથી તે ચોટશે નહિ,

અથવા તો ઉપરની દવાનું ચુર્ણ ૪ વાલ અને તેમાં ૪ ટીપાં સુખડનું તેલ નાંખી તે ફકાવવું.

આ દવા આપતા પહેલાં દરદીને ત્રીફળાનો કવાથ પાંચ દિવસ ખાવો. સાત્વિક ખોરાક આપવો પછી આ દવા શરૂ કરવી.

તેલ. ખાંડ, ખટાશ ખાંડ, મરચું ન ખાવું, મીઠું ન ખાવું, ૨૦ પ્રકારના પ્રમેહ આથી મટે છે, દવાની માત્રા ૧ વાલ અથવા રોજ બે ગોળા આપવી.

બીજો ઉપાય પ્રમેહનો.

ચાંદીના વરખ તોલા ૧, પ્રવાલ ભસ્મ તોલા ૨ લેવાં, પ્રથમ પ્રવાલભસ્મ ૨ તોલા લઈ તેમાં ચાંદીના એકેક વરખનું પાતું નાંખી ઘુંટતા જવું એમ એક પછી એક બધાં પાત્ર ઘુંટવાં તે પછી તૈયાર થયે શીશીમાં ભરી લેવું.

તેમાંથી ૧ વાલ સવારે ૧ વાલ સાંજે મલાઈ સાથે તાપવું. તેથી પ્રમેહ, વીર્યદોષ, સ્ત્રીઓના સોમદોષ મટે છે. ધાતુની પુષ્ટિ થાયછે.

ત્રીજો ઉપાય પ્રમેહનો

વરા (ત્રિફળા) વેલ (વાવડીંગ) કળા (પીંપર) એ ત્રણ સરખે ભાગે લઈ ચુર્ણ કરી તેમાં તેટલાજ વજન માદ્રીક ભસ્મ નાંખી ઘુંટી તે આપવાથી પ્રમેહ, કૃમિ કૃષ્ક, નાડી ત્રણ, ભગંદર મટે છે. આ બૃહત્તનિઘંટુ રત્નાકરનો પાઠ છે, તેમાં ગુગળ મેળવી ગોળાઓ વાળી આપવામાં આવે તો સારું ફાયદો થાય છે.

અબ્રક ભસ્મ બનાવવી

સફેદ અબ્રકને ધાન્યાબ્રક કરી તેને ગંધાતો નામની વનસ્પતિ

થાય છે જેને ગંગાવતી કે કુકરુંદ, કહે છે અને તેમાંથી દુર્ગંધી, આવે છે તેના રસમાં ઘુંટવી જે આઠ દસ દિવસ ઘુંટવાથી નિશ્વંદ્ર થઈ જાય છે. વધુમાં માત્ર પંદર દિવસ ઘુંટવાથી જ તૈયાર થાય છે, પછી શીશીમાં ભરી લેવી. તેનો લીલો રંગ થાય છે. આ અબ્રક યોગવાહી છે. નિર્ભય પણે વાપરી શકાય છે. પ્રમેહ, ખાંસી. સર્વ ગમાં આપી શકાય છે.

બનારસવાળા વૈદરાજ પ્રતાપસિંહજીનો પ્રયોગ

શક્તિ વધે—મુંદ, આસન, ઘી, સાકર કાળા તલ પાંચ વસ્તુઓ સમાન ભાગે લઈ ચુર્ણ કરવું. માત્રા ૦૫ તોલા દવા લેવી તેથી શક્તિ અને પુષ્ટી આવે, કમર દુઃખતી મટે, પ્રમેહ મટે, કેડમાં શુભ હોય તો તે મટે છે; ત્રણ ચાર માત્રામાં આરામ થાય છે.

વૈદરાજ ત્રંબકલાલ ત્રિભુવન મુનના ઉપાયો.

ચોપચીની, શતાવરી, આસન અને મુંદ ચારેનું ચુર્ણ કરવું ૦૫થી ૦૫ તોલા આપવું તેથી વાતરોગ, મંદાગ્નિ અને અશક્તિ મટે શરીર શક્તિવાળું થાય.

બનારસવાળા વૈદ પ્રતાપસિંહજી.

હિંગજોકની ભસ્મ—૫ તોલા હિંગજોક લેવો, ૨ તોલા વજનાગને સુરણના રસમાં ઘુટવો તેની લુગદી બનાવી તેમાં વચ્ચે હિંગજોક તોલા ૫ નો ગાંગડો મુકી પછી એક તાંબાના ઘડામાં કાબરીનું તેલ ૫ શેર ભરી તેમાં હિંગજો મુકેલી લુગદી મુકી દેવી. ઉપર ઢાંકણું ઢાંકી મોં અડદના લોટથી બધ કરવું પછી તેને ચુલે ચઢાવવી મંદ મંદ અગ્નિની આંચ આપવી તેમાં ચાર કલાક પછી અવાજ થાય છે. એટલે ઉતારી ઠંડુ થયે તેમાંથી લુગદી કાઢી લઈ તેમાંથી હિંગજોક કાઢી ઘુંટી લેવો તે હિંગજોકની ભસ્મ થાય છે તે પુષ્ટી આપે છે.

બાળકૃબ્ધ પાઠકનો પ્રયોગ.

હિંગજોકની ભસ્મ—૩મી હિંગજોક પ તોલા લેવો, કડવી તુ-
બીનાં બી પાશેર વાટી કોડીઓમાં ઉપર નીચે મુકી વચ્ચે હિંગજોકનો
ગાંગડો મુકી કપડમટી કરવું તે ૩ શેર ડાંગરનાં ફોતરાંની મધ્યમાં તે
સંપુટ મુકી ઉપર બે છાણાં મુકી ધ્રુકી દેવું. તે હિંગજોકની ભસ્મ
થશે પાંચે પાંચ તોલા ઉતરશે :

૧ ચોખાપુરથી ૪ ચોખા પુર મધ સાથે આપવાથી ક્ષય
અને દમ મટે છે.

હરતાલનો પ્રયોગ

હરતાળનું ચુર્ણ માટલીમાં નાંખી તેના ઉપર અમદાવાદી કા-
ગળની ટોપી બનાવી હાંલ્લી ઉપર ચઢાવવી, તે ટોપીના કાના માટલી
સાથે કપડમટીથી બીટી દેવા પછી તેને ચુલે ચઢાવી મંદ મંદ
અગ્નિ આપવો તેથી કાંઠા ઉપર શ્વેતભસ્મ ચોટે છે. તે હરતાલ ભ-
સ્મ આપવાથી પત મટે છે.

મેં શરૂઆતનો પતરોગ મટાડ્યો છે. ચોખાપુર દવા પાણી સાથે
સવારમાં આપવી. માત્ર ચણાની રોટલીજ ખવરાવવી દવા ખવગ-
વ્યા પછી બપોર સુધી પાણી ન પાવું. બપોરપછી સ્કેજ પાણી
ખાસ જરૂર હોય તો આપવું. ખાવામાં ચણાની રોટલી એકલીજ
ખવરાવવી. ૨૨ ક ૨૩ દિવસ ખવરાવવાથી પતરોગ મટી ગયો છે.

મેં બીજા દરદીને હરતાળ ભસ્મ મંજીસ્ટાદિ કવાથ સાથે આ-
પી તેના ઉપર ઘઉંની રોટલી અને ઘી આપીને રાખ્યો હતો. મીઠું
બીલકુલ બંધ કર્યું હતું તેને મટયું હતું.

ત્રીજો દરદી જેવું શરીર કાણું થયેલું તેવા રોગીને પતનો રોગ
મટ્યો હતો તેને પુરી અને દુધ ખાવામાં આપ્યાં હતાં પાણી પણ આ-

પ્યું હતું. મધ સાથે અકેક રતી ભસ્મ આપી હતી, બીજે મહીને કાળાશ્વ મટી રક્તરોગ મટયો હતો, તેલ મીઠું, બંધ કરેલું તેથી પતમાં ફાયદો થયો હતો.

સારણુગાંઠનો પ્રયોગ—(હરનીયાનો)

સુરતના વૈદ ઘેલાલાઇ કબજારાંમે બતાવેલો— જે ગાયો જંગલમાં ચરવા જતી હોય તેનું ગા મણુ ગૌ ત્ર એકકું કરી તેને કથરોટમાં મુકી ઉપર બ્લાણુનો ખાટલો પાથરવો પછી તે ખાટલામાં દરદીને ઉંઘો સુવાડવો. તેના ઉપર ગરમ કામળો ચોઢાડવો તે કામળા લાંબી પહોળા નેધએ કે જે ખાટલાના ચારે છેડા ઢંકાઇ નીચે જમીનને અડે.

પછી પેલાદનો લટ્ટો ગરમ કરી લાલ થયે તેને ખાટલાની એક બાજુથી કામળા ઉચી કરી નીચે કથરોટમાં રાખેલા ગૈમુત્રમાં બોળવો. તેથી વરાળ નીકળે તે બરોબર સારણુ ગાંઠ ઉપર લાગે તેવી રીતે મુવું. પેલાદ ન મળે તો મોટા મરડીયાના કાંકરા ગરમ કરી ગૈમુત્રમાં બોળવા અને આફ આપવી. એ પ્રમાણે ૧૪ કે ૧૫ દિવસ કરવાથી સારણુ ગાંઠનું દરદ નરમ પડે છે.

જેમ નાસ લેવામાં આવે છે તેવી રીતે સારણુગાંઠને વરાળનો નાસ આપવાનો છે.

૩૧. ગટુલાલ—સુરત.

શિર્ષાસન—કરવાથી સારણુ ગાંઠ મટે છે. માથું નીચે જમીન ઉપર મુકી પગ ઉંચા રાખવા. પ્રથમ બીંત સાથે રહી એક માણસ પાસે પગ ઉંચા ઝલાવવા જેને વૃક્ષાસન પણ કહે છે આ પ્રમાણે રોજ શિર્ષાસન કરવાથી મને આઠ દિવસમાં હતીયા મટી છે, મેં એક બાજુ તો ઓપરેશન કરાવ્યું હતું પણ બીજી બાજુ

તો આ શિર્ષાસિનનો અભ્યાસ કરવાથી ગાંઠ મટી ગઇ છે.

હરસમાં લોહી પડતું હોય તો પણ આ શીર્ષાસિથી મટે છે. અને લોહી બંધ થાય છે, એપેન્ડીસાઇટીસ પણ શિર્ષાસિનથી મટે છે, આ પ્રમાણેનો મારો અનુભવ છે.

(શીર્ષાસાસન સંબંધી લાગ્યોદયમાં ગઇ સાલ લેખ આવી ગયો છે)

વૈદ્યનાજ ત્રંબકલાલ ત્રિભુવન મુનિએ બતાવેલા પ્રયોગ—

લોહભસ્મ—લોહ ચુર્ણને આંબળાના રસની ૭ લાવના આપવાથી તે ચુર્ણ વારીતર થશે તેનો ઉપયોગ લોહ ભસ્મ તરીકે કરવો. આ લોહભસ્મ દહીં સાથે આપવાથી લોહી પડતું બંધ થાય છે. પીત્તનું શમન થાય છે. પાંડુ રોગ મટે છે.

જવર—શ્વાસકુહાર રસ બારતી ૧ તોલો મધ સાથે મેળવી થોડી થોડી ચટાડવાથી જવર મટે છે.

બંગ ભસ્મ—શુદ્ધ બંગ અને શુદ્ધ પારદને એક કલેશમાં મુકી અગ્નિ ઉપર મુકવાથી ગરમ થતાં એક ગાંઠ થશે પછી તેને ઉતારી દારી તેની જીળી જીળી કડકીઓ કરવી પછી મેદીને વાટી તેની લુગદી કરવી. તે લુગદી એક છાણા ઉપર પાથરવી. અથવા તો મેદીના પાનનું ચુરણ પાથરવું ઉપર પેલા પારદ—કલાઇના ટુકડા પાથરી ઉપર મેદીની લુગદી કે પાનનું ચુર્ણ પાથરી ઉપર બીજું છાણું ઉંધુ ઢાંકી એક દોરાથી બાંધી લઇ તેને નીચે ઉપર દસ પંદર છાણાં રાખી ભટ્ટી કરવી તેથી ભસ્મ થાય છે. આ બંગભસ્મથી રક્ત પ્રદર મટે છે.

વૈદ્યરાજ પ્રતાપસિંહે—જળાબ્ધ કે ઉપરની બંગભસ્મને દુધમાં ઘુંટી પાંચ સાત વધુ પુટ આપવાથી બંગભસ્મ ઉત્તમ થાય છે.

વૈદ્યરાજ ત્રંબકલાલ મુનિજી.

સર્પ વિષ—કુકડવેલનું ફળ ૧ લઘ એક ગલાસ પાણીમાં ચોળવું પછી તે પાણી લુગડાથી ગાળી લેવું. તે પાણી સર્પ કરડયે હોય તેને આપવાથી સર્પનું વિષ ઉતરે છે. તેમાંથી ૦૧ પાણી પ્રથમ પાવું. તેથી દસ મિનીટ ઉલ્ટી થશે. બે ચાર ઉલ્ટી થયે ઘી ખીચડી ખવરાવવી તેથી વિરેચન થશે પછી પાછી ઘી ખીચડી ખવરાવવી. તેમાં વિષનાશક ગુણ છે. વમન વિરેચન ઉત્તમ પ્રકારે થાય છે.

કમળો—કુકડવેલનું ફળ ૧ પાણીમાં પલાળી તેનાં ટીપાં નાકમાં યાડવાં અથવા કડવા તુરીયાનું પાણી અથવા અરીઠાનું પાણી નાકમાં નાંખવાથી કમળો મટે છે.

ચામ-જી—શરીર ઉપર ઘણીવાર મેલથી સવાના જંતુ પડે છે જેને ચામજી કહે છે. કપુર અને ચંદન વાટી શરીરે મર્દન કરી ચોપડવાથી ચામજી મટે છે. તેના ઉપર કપુર અને ચંદન ઘસીને શરીરે મર્દન કરે—ચોપડ તો ચામ જી મટે છે.

ડા. ગણપતરાંમ કળ્લુરાંમ—અધ્યામાવાળાએ અતાવેલ પ્રયોગ

વાતરકત-લેપ્રસી-પત્તનો ઉપાય—માંદી આવળ જેને સોનામુખી પણ કહે છે તે ૮ તોલા, લીંમડાની લીંબોળાની માંજ ૮ તોલા, બંને સમ ભાગે લઘ ઝીણું ચુર્ણ કરી ૩ દીવસ ધુંટી તેમાંથી ૦૧ પૈસા ભાર માત્ર પાણી સાથે દીવસમાં ત્રણ વખત આપવું. ૨૧ દીવસ આપવાથી પત મટે છે. ખાવામાં માત્ર ખીચડી અને ઘી ખવરાવવું.

વૈદ્ય અનંત ભગવાન—મુંબાઈ

પતનો ઉપાય—અભયાદિ મોદકનો પ્રથમ એક દીવસ જી-જાળ આપવો બીજા દીવસથી તેને લીમડાના પાનનો રસ ૫ તોલા

રોજ આપવો. ખાવામાં માત્ર ચણાની રોટલી અને ઘી આપવું. પાણી પણ ન આપવું. દવા રોજ ૧ વખત આપવી તેથી લાલ ચકામાં ૭ દિવસમાં મટે છે. ૧ તોલો લીમડાનો રસ અને ૧ તોલો યોગરાજ ગુગળ રોજ આપવો. ખાવાને માટે ઘી અને રોટલી આપવી. પાણી ન આપવું તેથી પતરોગ મટે છે.

વૈદ્યરાજ ત્રંબકલાલ મુનિ

બાળકોનો શ્વાસ—કુકડવેલાનાં બી ૫ થી ૭ દાણા પાણીમાં વાટી બાળકને તે પાણી પાવું તેથી બાળકોનો શ્વાસ રોગ મટે છે. દિવસમાં બે ત્રણ વખત આપવું બે ત્રણ દિવસમાં વરાધ, શ્વાસ મટે છે. નિર્દોષ છે. હાનિ કાંઈ પણ થતી નથી.

(૨) જળીયાનાં પાનનો ભુકો પાવાથી શ્વાસ મટે છે. જળીયાને માઠી વરખડી પણ કહે છે.

(૩) ગોકળીનાં બી ૫ થી ૭ દાણા વાટીને પાણી સાથે આપવાથી ઝાડા થાય અને શ્વાસ મટે છે. ગોકળીને વિખલકાંતા કે અપરાજિતા શાસ્ત્રમાં કહેલી છે.

વરાધ—સોમનાથી તામ્રભસ્મ ૦૧ ચોખ્ખા ભાર પ્રમાણેની માત્રાથી આપવાથી બાળકોની વરાધ મટે છે. સોમનાથી તામ્રભસ્મ રસરત્ન સમુચ્ચયના પાઠ પ્રમાણે વાલુકા યંત્રમાં બનાવેલી લેવી.

સોમનાથી તામ્રભસ્મ અને અગ્નિકુમાર રસ ૦૧ ચોખ્ખાભાર આપવાથી વરાધ મટે છે.

વૈદ્ય અનંત ભગવાન મુખ્યાધ

અર્શનો ઉપાય—સરસીયું તેલ ૧ શેર, અશીર્ણનો રસ ૦૧ તોલો, જેર કચોલું નંગ ૧૧૧ તે સર્વે તેલમાં નાંખી તળે બત્તીની

આંચ રાખવાથી ભસ્મ થશે તે ભસ્મ મસા ઉપર લગાવવાથી મસા સુકાઈ જાય છે. એ જ દિવસમાં આરામ થાય છે.

ગુદાના ભાગની ચળ--રક્તાર્શ—લીંમડાની લીંબોળા કપુર અને રસવંતી સર્વે સરખે વળને લેવા. ત્રણેને કુંવાર પાકાના રસમાં ઘુંટવાથી મલમ બને છે તે ચોપડવાથી રક્તાર્શ મટે છે.

ખાવામાં--હરડે ઇન્દ્રજવ, લીંબોળા સાકર અને રસવંતી સરખે વળને લેવું તેને ઘુંટીને તેમાંથી ૩ માસા ખાવું તેથી જરૂર રક્તાર્શ મટે, ગુદાની ખરજ મટે.

કૃમિ—કૌચની રંવાટી વાટી દુધ સાથે ઘુંટી આપવાથી કૃમિ મટે છે. હાશ સાથે પણ આપી શકાય છે.

વૈદ્ય ઘેલાભાઈ કૃષ્ણુરાંમ--સુરત

મૃગી--આંચકી—મધ ૦૧ ભાગ, કુંવારનો રસ ૧ ભાગ બંનેને એક શીશીમાં ભરી મુકવું તે એકત્ર રસ થઈ જાય ત્યાં સુધી ૫-૭ દિવસ રાખવું સ્ટોપર ખુલ્લ વાળી બાટલીમાં રાખવું તેથી પાણી થઈ જશે આ દવાનાં નાકમાં ૫-૭ ટીપાં નાંખવાથી દરદી એ શુદ્ધિમા હશે તો શુદ્ધિમાં આવશે. આંચકી, મૃગી મટે અને રોગી અવાચક થઈ ગયો હશે તો તેને મટશે. માથું દુઃખવું હશે તો સુંઘવાથી મટશે કફ પણ મટશે. કફ ઉપર એ ચમચી દવા પાની. ભુખ લાગશે. પૌષ્ટિક છે.

ઉદરરોગ—જલોદર—૭ શેર આકડાના પાનનું ચુર્ણ, ૪ શેર કુંવારનો રસ, ૧ શેર લીંબુનો રસ, ૨ શેર બૃહત્ત્તોયરીંગળીનાં મુળ, ૦૧ શેર મુરોખાર, ૦૧ શેર નવસાર, ૦૧ શેર સાજખાર, ૦૧ શેર સંચળ, ૨૧૧ શેર લાલ સંચળ, ૦૧ શેર એરંડીયું બધાંને ખરણીમાં ભરીને આથવાં તેથી પાણી થશે. તે પાણી ૦૧ ભાર દિવસમાં ૩

વખત આપવાથી જલોદર ઉદર રોગ, દસ બાર કે ૩૦ દિવસમાં મટશે તથા પાળવાની નથી.

બરોળ—કુંવાર પાઠાના વજન જેટલો નવસાર મેળવી અરણીમાં ભરી મુકવું તે પાણી થઈ જશે તે પાણી ૦૧ તોલો રોજ પાવાથી બરોળ મટશે.

વૈદ્યરાજ પ્રતાપસિંહજી બનારસ.

૫ શેર ઘ્રતકુમાર રસ, ૫ શેર કાળા દ્રાક્ષ સરખે ભાગે લઈ ચીની અરણીમાં મેળવી રાખી લેવું તેમાં ૦૧ શેર ધાવડીનાં પુત્ર ઉમેરી તે રાખી મુકવું તેથી દ્રવ થઈ જશે તે આસવ જેવું થાય તેમાથી ૦૧ થી ૦૧૧ તોલો આપવાથી બરોળ મટે છે. પાચન દીપન રક્તવર્ધક છે.

વૈદ્યરાજ ગજનન—લુણાવાડા

અર્શ—જેમાં લોહી પડે છે તે ઉપર—ગુલઆસનાં પાન સવાર સાંજ ૩ કે ૪ ખવરાવવાથી લોહી પડતું કમતી થાય છે. ૩-૪ દિવસમાં લોહી પડતું બંધ થાય છે.

(૨) શંખ જૂં દુધ સાથે આપવાથી રક્તાર્શ મટે છે.

અદરના મસા મટવાનો મલમ—ધંતુરાનાં બીજ ૨ તોલા ખુબ વાટી કપડે ચાળી તેમાં અરીણુ તોલો ૦૧૧ મેળવી પછા લીંબોળાના તેલ કે ગાયના ઘીમાં ઘુટી મલમ બનાવી તે ગુદા માર્ગે દરસ પર લગાવવાથી દરસ મટે છે. સોજે ઉતરી જશે અને અઠવાડીયામાં મટી જશે. લીંબોળાનું તેલ નાંખ્યું હશે તો એક બે દિવસમાં મટશે.

મગી-અપરમાર-ફેફડે—બે ભાગ તમાકુને ઘૂંટી તૈયાર કરી સાથે ખોરાસાની અજમો ૧ ભાગ બારીક વાટી કપડ છાણુ કરી બે

આની ભાર ગોળ સાથે વાટી આપવાથી ઉઠ્ઠી થાય ગભરાંમણુ થાય પણ ગભરાવું નહિ. બહુ ગભરાય તો ઘી આપવું. પણ તેની જરૂર પડતી નથી.

ગોળમાં ગોળાઓ વાળવી હોય તો ચાણી ખોર જેટલી ગોળાઓ વાળવી તેથી મૃગી મટે છે. દીવસમાં બે વખત આપવી ૩-૪ દીવસ આપવાથી મટી જાય છે.

વૈદરાજ કેશવલાલ ઝીણારામ મુખાધ

જવદ—બકરીનું દુધ માથે ધસવાથી જવર મટે છે.

હરસ—પાણીમાં કુકડવેલ નાંખી કચરી તે પાણી ગાળી તેથી દરસ ધોવાથી દરસ મટે છે,

કમળા—લીવરની વિકૃતિ—વીકળાનાં પાંચ સાત પાન સાકર સાથે ખવરાવવાથી કમળો મટે છે, લીલાં પાન ન મળે ને. સુકાં પાન આપી શકાય છે.

વીકળાના મુળનો પાતાળ ચંત્રથી ચર્ક કાઢી તે ચર્ક આપવાથી પણ કમળો મટે છે.

હકીમ રસ્તમણ એદરજી

જલંદર—ઉશકને ઓલીવ ઓઇલમાં ઘુંટી મલમ બનાવી તેનું પેટ પર પલાસ્ટર લગાવવું ઉશકને ‘ગમ એમોનાઇટ’ કહે છે.

ખાવામાં—સાજખાર અને હીંમજો સાત દિવસ ઘુંટાવી રોજ ના તેલો પાણી સાથે આપવું જેથી જલંદર મટયું છે.

વૈદરાજ રમણીકલાલ પંડ્યા સુરત

તમાકુ, મરી સરખે વજને લાઇ ઘુંટી કપડે ચાણી પછી તેમાં તેનાથી અર્ધાં વજને ગોળ મેળવી ઘુટી એકત્ર કરી કપડે બાંધી ભટ્ટીમાં મુકવું તેથી કાળી બસ્મ થશે. તે દાંતે ધસવાથી કળતર મટે.

કાનમાં પર થતું હોય તો કાનમાં આ દવાનો પાવડર નાંખવાથી મટે. મધ સાથે જે આની ભાર ખાવાથી ખાંસી મટે, મધ અને ઘી સાકર સાથે આપવાથી કફ ઉરક્ષત મટે. આંખની લાલાશ કે ખીલ હોય તો આ દવા આંખવાથી મટે.

માથું ચઢતું હોય તો મુંઘવાથી મટે. જેહોશી પર આ દવા પાણીમાં મેળવી નાકમાં રેડવાથી શુદ્ધિ આવે.

બાળકને કેવલી પાનના રસમાં આપવાથી ખાંસી, વરાધ મટે. પવન સરતો ન હોય તો દુંટી ઉપર આ દવા ચોપડવાથી ફાયદો થાય છે.

હકીમ રસ્તમલ એદલલ મુનાઈ

કુંવારીયાનાં મુળ ખાંડી તેનો પાવડર ના ભાર જે ત્રણ વખત આપવાથી લોહ વધે છે. લોહીનું પાણી થઈ ગયું હોય તો મટે છે, અને લોહી વધે છે.

વૈદ શિવલાલ ઝીણારામ

ધાપાણને મેદીના રસના પુટ આપવા નીચે ઉપર મેદીના પાનની લુગદી રાખવી તેને ૧ થી ૧૭ વખત ગળપુટ આપવાથી ભરમ થાય છે. તે ભરમથી પ્રદર મટે છે.

પ્રદર (૨) ગેઝને ૨૧ વાર આંખનાં રસમાં છુંટવું તે કામદુધા છે. તે સાત દિવસ આપવાથી પાંડુ મટે ને લોહી વધે, પ્રદરવાળી આંખને ફાયદો થાય. ૧ ગુંજથી ૩ ગુંજ પયંત વાપરી શકાય.

સનીત્ર દ્રવ્યો

વૈદ્યરજ પ્રતાપસિંહ બનારસવાળાએ ખનીજ દ્રવ્યોના નમુના સાથે નીચે પ્રમાણે ઉત્તમ વિવેચન કર્યું હતું.

લોહની બુદી બતો વિષે પ્રત્યક્ષ ખનીજ દ્રવ્યો બતાવી તેના

ગુણ રસરત્ન સમુચ્ચયમાં બતાવ્યા પ્રમાણેના જણાવ્યા હતા. લોહ ચુંબકનો ખનીજ કકડો બતાવી તે લોહનુ કેવી રીતે આકર્ષણ કરે છે; ચુંબક; દ્રાવક વિગેરે ગુણો પ્રત્યક્ષ બતાવ્યા હતા, દિલ્લીમાં મોટો લોહ સ્તંભ છે; તે ઘણા વર્ષના છે તેને કાટ લાગતો નથી, મુંડન, તીક્ષ્ણ, અને કાન્ત લોહ એમ લોહની જાત વર્ણવી હતી. મુંડ એ કાસ્ટ આયર્ન છે; તીક્ષ્ણ તે સ્ટીલ આયર્ન અને કાન્ત એ મેન્ગેટ આયર્ન છે.

મુંડ લોહનાં પાત્ર બને છે; તીક્ષ્ણ લોહનાં શસ્ત્ર બનાવાય છે. મુંડથી તીક્ષ્ણ વધુ ગુણકારી છે. તીક્ષ્ણથી કાન્તલોહ વધુ ગુણકારક છે. મુંડની પણ ત્રણ જાત છે. તીક્ષ્ણ લોહની છ જાત છે. જેમાં ખરે એ મૃદુ સ્ટીલ છે. જેમાં કાર્બનનો ભાગ વધુ છે. અને જેમાં ૧ ભાગ કાર્બન અને ૯૯ ભાગ લોહ છે તે હાર્ડસ્ટીલ છે. તેને સાર લોહ કહે છે, રત્નાલ છે તે નીકલ સ્ટીલ છે. નીકલ સ્ટીલ અને ક્રોમીયલ સ્ટીલનો જેમાં ભાગ છે તે લગાઈના વહાણમાં પ્લેટો ચોદવામાં કામ આવે છે.

લોહમાં અબ્જક મેળવે તો ગુણ વધે છે. નીકલ સ્ટીલ મોંઘી છે. નીકલસ્ટીલની તરવાર બને છે. કાન્તલોહની સ્વીડનમાં ખાણ છે. સ્વીડન આયર્ન ઉત્તમ ગણાય છે. મેગ્નેટીક આયર્ન ઓક્સાઇડ એ કાન્તલોહ છે, તેનું નામ ચુંબક છે તેની પાંચ જાત છે. તેના બાહ્ય; ચુંબન, આકર્ષક, દ્રાવક, રોમ એ ગુણો પ્રત્યક્ષ બતાવ્યા હતા.

માક્ષીકના બે ભેદ છે. માક્ષીક બળે છે, કારણ તેમાં ગંધક છે. માખીના ઉપર સોનાનો રંગ છે તેવાજ પીળો રંગ માક્ષીકમાં છે માટે તેને માક્ષીક કહી . સુવર્ણ માક્ષીકમાં—તાંબુ, લોહ અને ગંધક

છે, રૌપ્ય માક્ષીકમાં લોહ અને ગંધક છે, અને કાન્તમાક્ષીકમાં સોમક, ગંધક અને લોહ છે. જેથી તેનાં તાત્રમાક્ષીક; લોહમાક્ષીક અને તાલ માક્ષીક એ મેં નામ રાખ્યાં છે.

હીંગળામાંથી પારો કાઢવા કરતાં બળ્લરમાંથી પારો લઇ ઉર્ધ્વપતન કરવાથી શુદ્ધ થાય છે.

ખનીજ હીંગળો હવે મળતો નથી પણ બનાવટી હીંગળો આવે છે જેમાં સીસું અને રસ સિંદુર હોય છે. ખનીજ હીંગળામાં શ્વેત રેખ હોય છે. બળ્લરમાં મળતો રૂમી હીંગળો પણ શુદ્ધ નથી.

ગીરી સીંદુર એ રેડ ઓક્સાઇડ ઓફ મરક્યુરી છે.

આપરિયુ—લાલ બળ્લરમાં મળતું આપરીયું સાચું નથી તે માટી જ છે. આપરીયાને બદલે કેલેમેના પ્રીપેરેટા વિઝાયતી આવે છે તે વાપરી શકાય. જસત ભસ્મ પણ વાપરી શકાય છે. અર્પર રસાયનનો પ્રયોગ બંગસેનમાં છે.

અબ્રક—આપણામાં શ્વેત અબ્રક વાપરવાનું કશું નથી હવા-ઓમાં વજ્રબ્રક લેવું. કૃષ્ણાબ્રકમાં લોહ અને મેંગેનીઝ હોય છે સીલીકા તેનું તત્વ છે. કૃષ્ણાબ્રક-કાળો અબ્રક જેનો રંગ વધુ કાળો અને વજનમાં વધુ ભરે હોય તેવો લેવો. લોહયુક્ત અબ્રક લેવાથી અગ્નિમાં લોહવત રહી શકે છે. અબ્રકલભમ નિશ્ચંદ્ર હોવી જોઈએ કારણ કે ચંદ્રિકા હોય તો વિકાર થાય છે. અબ્રક જેમ જેમ વધુ ઘુંટાય તેમ તેની ભસ્મ ઉત્તમ થાય છે. તેમ ઘુંટીને પછી સુકવવી જોઈએ, સુકાયા પછી તેનો ખુલ્લો પુટ આપવો.

ક્ષારની સાથે અબ્રકભસ્મ ન કરવી અબ્રકભસ્મ કરવાનો રસ-રત્નસમુચ્ચયમાં પાઠ છે તે પ્રમાણે કરવી જે રસની ભાવના અપાય

તેમાં બહુ ઘુંટી પછી સુકવવી પછી જ પુટ આપવો. ખુલ્લો પુટ આપવાથી ૧૪ ને બદલે ૭ દિવસમાં નિશ્ચંદ્ર ભસ્મ થાય છે.

જે ધતુમાં પારદ, ગંધક, મનશીલ કે સોમલ હોય તેવી ધાતુઓની ભસ્મ કરવી હોય તો તેના પુટ ખુલ્લા ન મૂકવા પણ બંધ મૂકવા.

અભ્રકને આકડાના દુધમાં બરોબર ઘુંટી સુકવી પુટ દેવાથી જરૂર નિશ્ચંદ્ર થાય છે, અબ્રક ૧ ગજપુટમાં ૩ ટીકડી દસ દસ તોલાની કરી મૂકવી; ગોળા નાના કરવા જેથી ભસ્મ થઈ જશે.

વર્ણ લાવવા, જલ્દી ઓકસાઈડ કરવા, મૃદુતા લાવવા, ચંદ્રિકા કાઢવા ઉપરાંત પુટ મુકવા.

ધાપાણુ—એ ગોદંતી હરતાલ નથી, તે બીલ્કુલ ઝેરી નથી. ગંધક ૪ જાતના છે તેમાં આમલસારો અને લાકડીયો એ બે પીળા છે, શ્વેત ગંધક છે તે કદાચ ધાપાણુ હોય. પ્લાસ્ટર ઓફ પેરીસ ધાપાણુમાંથી થાય છે, લોહ ભસ્મ કરવામાં ધાપાણુનો ઉપયોગ થાય છે. સલ્ફ્યુરીક એસીડના રૂપમાં ધાપાણુમાં ગંધક છે.

લાલ ગંધક—ગંધક ઉતો કરી પાણીમાં રેડે તો લાલ રંગનો ગંધક થાય છે.

કાળો ગંધક—ન્યાં શીલાજીત જેવા પદાર્થ છે ત્યાં પેટ્રોલીયમ નીકળે છે તેવી જગાએ ગંધકમાં શીલાજીત મળવાથી કદાચ કૃષ્ણ ગંધક થતો હશે. એવી રીતે પીળો, ઘોળો, લાલ, અને કાળો ગંધક છે.

ડાકટરો કહે છે કે પેટ્રોલીયમ ક્ષયમાં ઉપયોગી છે.

વૈદ્યરાજ જાદવજીભાઈ ત્રિકમજી અચાર્ય

સુવર્ણ ભસ્મ—૧ તોલો સુવર્ણ ૨૦૦ તોલા તુળસીના સ્વરસમાં ઘૂંટાવવું. સુકાય ત્યાં સુધી ઘૂંટવું પછી એકજ પુટમાં ભસ્મ થાય .

સુવર્ણ માક્ષીક લક્ષ્મ—સુવર્ણ માક્ષીક શુદ્ધ કરી પછી દીવેલ અને ઘીમાં ઘુંટાવી પછી ખુલ્લો પુટ આપનાથી ભસ્મ થાય છે.

વૈથ મોગરવાળા પરસોતમભાઈ

સર્પ વિષ—સર્પાને ચરોતરમાં નાગફણી કહે છે, તેનાં પાન ઘી સાથે ચવરાવવાથી સર્પ વિષ ઉતરે છે.

વનસ્પતિ વર્ણન.

વૈદ્યરાજ હરિપ્રપન્નજીએ વનસ્પતિ સંબંધી કરાવેલી ઓળખાણ—

ગોનસી—તામડા રાત ઘેવલા એવું નામ દક્ષિણમાં જંગલીઓ કહે છે, તે ત્રણ પાનની વેલ થાય છે. તેને લાલ ફુલ થાય છે. બીજી જાતને પીળાં ફુલ થાય છે. તેનું મુળ બે ત્રણ હાથ લાંબુ હોય છે. તે નર માંદાનું યુગ્મ હોય છે. તેનો સુશ્રુતમાં કલ્પ થાનમાં ભેદ જણાવ્યો છે. આ વનસ્પતિ હું આપને પ્રત્યક્ષ બતાવું છું. ગોનસ સાપ કરડે છે ત્યારે લોહીની ઉલ્ટી થાય છે, તેનું વિષ ઘણું છે. એક રાતમાજ જેને સાપ કરડે છે તે મરી જાય છે.

ગોનસનું મુળ અને ગોનસ સાપ બન્ને દેખાવમાં સરખાં લાગે છે એક બાજુ ગોનસ મુળ રાખો બીજી બાજુ ગોનસ સાપ હોય તો બંને સાપ જેવાં જણાય, ગોનસ એ સર્પનું પરમ ઔષધ છે.

૧૥ તોલો ગોનસનાં મુળનું ચુર્ણ પાણીમાં ધસીને બે વખત પાવું તેથી ઝેર ઉતરી જાય છે. આ દવામાં રક્તસ્તંભકનો ગુણ વધુ છે. આ ગોનસના મુળનું ચુર્ણ પ્રદરમાં ઉત્તમ કાર્ય કરે છે.

સાપના ઝેરનો ઉપાય

સર્પવિષ—ઉપર મનુષ્યનું મુત્ર પાવાથી ઝેર ઉતરે છે.

તેનું કારણ કે પેશાબમાં નવસાર છે. અને નવસાર પીવાથી સર્પનું ઝેર ઉતરે છે.

છ માસા નવસાર પાણીમાં નાંખી તે પાણી પીવાથી સર્પ વિષ ઉતરે છે. જેને સર્પ કરડ્યો હોય તેને ચાલવા દેવો, માથા ઉપર ઠંડુ પાણી ધડા ભરી ભરીને રેડવા કરવું! સંજા નષ્ટ ન થાય તે માટે તેની સાથે વાતો કરવી, ઉંઘવા દેવો નહિ, અને બંને મીનીટે નવસાર ઉપર પ્રમાણે પાણી સાથે આપવો. આમ બે ત્રણ વખત આપવું પડે છે,

ધા ઉપર જરા છરીથી વધુ પહોળો ધા કરી લ્હોછ કાઢી તેમાં નવસાર દખાવવો તેથી સાપનું ઝેર ઉતરી જાય છે.

કાકનાસીકા—આ વનસ્પતિ હું પ્રત્યક્ષ બતાવું છું. આ નમુનો કાકનાસીકાનો છે તેનાં પાન કાગડાના નાક જેવાં થાય છે તેના ફળમાંથી ૪ બીજ નીકળે છે. તેના ૪ ભાગ મસ્તકના છે તે ભાગરૂપે બીજ ૪ છે.

કાકનાસા એ—લાલ અંધેડી ગળી શકાય.

અશ્મત્ક—એ ક્ષીરીવૃક્ષ છે. તેને કેટલાક પાપાણુભેદ કહે છે. કેટલાક તેને ગુંદી કહે છે. પીપળાના વર્ગનું જાડ છે. તેને મહારાષ્ટ્રમાં અષ્ટા કહે છે. તે પહાડના શિખર ઉપર કે દરિયા કિનારે થાય છે. કોકણમાં મળે છે. તેનું ગુજરાતી નામ નથી. તેનું પાન પારસપીપળા જેવું જણાય છે. તેમાંથી દુધ નીકળે છે તે વામક છે. ગુણુ કફનાશક છે, સાકર કે મરીના ચુર્ણ સાથે તેનું દુધ આપવું.

જીવતી—એને કાઠીયાવાડમાં ખરખોડી કહે છે, ગુજરાતમાં ડોડી કહે છે. બંગાળીઓ તેને વાંદો કહે છે. તે પરાંપજીવી થાય છે.

શાકમાં જીવંતી ઘણી વપરાય છે. ચરોતરમાં ડોડીની લાજ ઘણી વપરાય છે.

મૂર્ચા દાલ જે ગાંધીને ત્યાંથી આપવામાં આવે છે તે ખરી મુર્ચા નથી. મુર્ચાનાં પાન વ્રણ ઉપર લગાડવાથી વ્રણ મટે છે. પણ જે દાલ મુર્ચાને બદલે મોરવેલ ને મોરવેલને મુર્ચા કહે છે તેનાં પાન વ્રણ ઉપર લગાડવાથી તો ખુબ્બી થાય છે, તેથી એ ખરી મુર્ચા નથી.

મરડાશીંગી કે મરોડકળી એજ ખરી મુર્ચા છે તેનાં પાન મુર્ચાનાં જેવાં જ છે તેની જાડ બાધવાથી વ્રણ અને ઘા મટે છે મેષશુંગી એ કાંઈ મરડાશીંગી નથી. એ તો પાટલાની જાત છે.

કકડાશીંગી કકટશુંગી—દાલ એ જાતની વેચાય છે. પણ તે ખરી હોય તેમ લાગતું નથી.

ચતુષ્પત્રી—ઉંટીગણ કહે છે તેનાં પાન બા તોલો લઈ કાળાં ખરી જ સાથે ઘસીને પીવાથી કાળાં સાપકરડ્યો હોય તેનું જેર ઉતરે છે. દર અર્ધા કલાકે પાતું પણ તેને તેલ અને નાગર વેલનાં પાન ન ખવરાવવાં અને એ વનસ્પતિથી જે વિષ ન ઉતરે તો પછી બીજી કોઈ વનસ્પતિથી વિષ ઉતરે નહિ. આ વનસ્પતિથી વિષ ઉતરે છે.

પણ જે જ માસની અંદર તેલ કે નાગરવેલનાં પાન ખાય તો ફરી જરૂર વિષ ચઢે અને તે પછી કશાથી ઉતરતું નથી તેને મરેજ છુટકો.

આ દવાથી રક્તપ્રદર અને રક્તાર્શ પણ મટે છે તે શીત-વીર્ય છે તેના પાનનો કલ્ક સાકર અને દુધ સાથે આપવો.

સર્પવિષમ! દરદીને રાત્રે ઉંઘવા દેવો નહિ.

તૃતીય વૈદ્યસંમેલન સુરત વૈદ્યોએ જણાવેલા

અનુભુત પ્રયોગો.

પેટલાદના વૈદરાજ ઉમાશંકર પીતાંબરે નીચેના પ્રયોગ જણાવ્યા
ફટકડી કાચી ડુલાવ્યા વગરની ૧૦ તોલા લેવી સોમલ ૧ તોલો
શુદ્ધ લેવો; એક કોડીયામાં નીચે ૫ તોલા ફટકડી મૂકી તેની ઉપર
સોમલનો ગાંગડો ૧ તોલો મુકી તેની ઉપર બીજી ૫ તોલા ફટકડી
કાચી મુકવી. એ રીતે એક કોડીયામાં નીચે ઉપર ફટકડી અને ૫-
૨૨ સોમલ રહે તેમ ગોઠવી ઉપર બીજી બટેરૂં ઢાંકી તેનો સંપુટ
કપડમટીથી બંધ કરી તૈયાર કરવું.

પછી ૧૦ થી ૧૧ છાણાની અંદર તે સંપુટ મુકી અગ્નિ સળ-
ગાવી મુકી દેવું. તે સ્વાગશીત થયે સપુટમાંથી ફટકડી સાથે સોમલ
કાઢી લઈ વાટી તૈયાર કરવું. ૧૦ થી ૧ રતી આ દવા સાકર સાથે
આપવાથી એકાદિક, તૃતીયક અને સર્વજ્વર મટે છે.

અને એજ દવા ૧૦ રતી આદાના રસ સાથે આપવાથી દમ
શ્વાસ મટે છે.

તેજ, મરચું, લિંગ, આંબલી એ વસ્તુઓ ખાવી નહિ. પરેજી
પળાવવી.

આ પ્રયોગ ઘણો સારો અનુભવસિદ્ધ છે.

ખાત્રી—આ પ્રયોગ ઘણો સારો છે અને વદ ત્રીબકલાલ
મુનીએ કહ્યું કે મેં અજમાયશ કરેલો છે, માત્ર ફેર એટલો છે કે હું
નીચે ઉપર બંને તોલા ફટકડી રાખી વચ્ચે સોમલ મુકી બનાવું છું
માત્રા બંને ચોખ્ખાપુરની રાખું છું.

અજમેરના વૈદ્ય ઝોકુતચંદ્ર ગુજરાતીએ પણ કહ્યું: આ પ્રયોગ
ઘણો ઉત્તમ અને અનુભવપિસિદ્ધ છે.

કરાચીવાળા વૈદ્ય ગોપાળજી કંવરજીએ કહ્યું: આ પ્રયોગ સારો છે હું ફટકડીને બદલે ધાપાણ વાપરી તજે ઉપર ધાપાણ અને વચ્ચે શામલ મુકી સંપુટ કરી તેને દસખારછાણાંનો પુટ આપી બનાવું છું.

વૈદ્ય પુરુસોત્તમ મહાશંકર મોગરવાળા સુરત—એમણે જણાવ્યું કે જે વસ્તુની અંદર સોમલ મુકવામાં આવે છે તેને પકડનાર ખરસાંડીની રાખોડી અને સુરોખાર એ બે વસ્તુઓ છે. સુરોખાર પણ ઉડી જાય છે માટે તેને મારીને લેવો, તેમાં તેને મારવાની વિધિ નીચે પ્રમાણે—

૧ સુરોખાર એક શેર લેવો તેમાં ૧ શેર હાથીદાંતનો ભૂકો મેળવી બંનેને એક સકોરામાં સંપુટ કરી કપડમટી કરી ગળપુટમાં ઝૂંકવો અને પાછી કાઢી લઈ સુરોખારને છુટી લેવો અને લુધડે ચાળી રાખવો. આ મારેલો સુરોખાર સમજવો.

પછી ૧૫ રૂપિયા ભાર માય એટલી માટીની કુલડી લેવી તેમાં અર્ધો સુરોખાર દબાવી દબાવીને ભરવો. વચ્ચમાં શામલનો શુદ્ધ કરેલો કાકરો મુકવો. સોમલને તાંદલજળના રસમાં દોઢાચંત્રથી શુદ્ધ કરી લેવો.

એ કાકરો વચ્ચમાં મુકી પછી ઉપર સુરોખારનો ભૂકો ભરવો. અને કુલડીનું મોં ખુલ્લુ રાખવું, એ કુલડીને, પછી ૨૫ શેર છાણામાં ઝૂંકી દેવું. સ્વાંગશીતલ થયે ૨૫ કલાક લાગશે. પછી કુલડીને કાઢી તેને ફેડી નાંખી અંદરથી સોમલનો ઝુલી ગયેલો કાકરો કાઢી લેવો તેને વાટી દેવો તે સોમલની ભસ્મ થઈ ગઈ તેમાંથી શામલ ઉડશે નહિ.

બીજી રીત—તેજ પ્રમાણે ખરસાંડીની રાખોડીને સિદ્ધ કરીને વસ્ત્રગાળ કરી તેને ફરી બાળવા તેમાં કોલસાની અસર ન રહેવી જોઈએ, ૧૫ તોલા રાખોડી લેવી તે ૧થી અડધી રાખોડી કુલડીમાં ભરવી તેના ઉપર ૧ તોલો સોમલનો ગાંગડો મુકવો.

૨૫ શેર છાણામાં અગ્નિ આપી તૈયાર કરવું. પછી તૈયાર થયે જળવળી તેમાંથી સોમલનો કાંકરો કાઢી લેવો.

એ સોમલના કાંકરાને કેરના મૂળના રસની અંદર ઘુંટીને ત્રણ ભટ્ટી આપવી તેને પછી ત્રણ પુટ આકકાના દુધના આપવા પછી કુવારના રસના ૩ પુટ આપવા પછી ઘુંટીને તૈયાર કરવી. આ સોમલની લસ્મ—શ્વાસ, હિસ્તીરીયા, સંધિવા તેમાં, મદ, આદાના રસ અને મદ સાથે ૦૧ ચોખ્ખા ભાર આપવાથી ફાયદો થાય છે. ખટાશ તેલ મરચું ન ખાવું. સાકરનો શીરો ખાવો. દવા ચાલે તેટલો વખત ચળી પળાવવી. આથી ભૂખ મધ્યમ લાગે છે. ખાધા પછી શક્તિ વધુ લાગે છે.

સોમલની લસ્મ ૧ તોલો લઘદસ શેર આદાના રસમાં ક્રમેક્રમે ઘુંટવો તે ગોળી વળે તેવું થયે બાજરીના દાણા જેવડી ગોળીઓ વાળી લેવી, તે જીર્ણવર, મંદાગ્નિ, અશક્તિ પર સાફ કામ કરે છે.

લાગલગાટ સાત દિવસ આ દિવસ આપી શકાય બીજા સાત દિવસ બંધ કરીને પછી આપી શકાય. કુપથ્ય થાય તો આંખનાં ગોપચાં ઉપર સોળે આવી જાય છે.

ધ્રાગધ્રાના વૈદ વાસુદેવ મુળશંકરે શંકા ઉઠાવી કે સોમલ એટલી માત્રામાં ન આપી શકાય મેટીરીયા મેડીકામાં ૪૦ ગ્રેનથી વપરાય છે.

આ વખતે પ્રમુગ શ્રી ત્રંબકલાલ મુનિયે જણાવ્યું કે આપણા સોમલ અને એગ્રિજ સોમલમાં ફેર છે. આપણો સોમલ અગ્નિ પરિપકવ થાય છે તેથી તેમાંથી વિષનો ગુણ ઓછો થઈ જાય છે, તેથી તે નુકશાન નહીં કરે.

પ્લેગ જેવા રોગોમાં—હાથીસુંડીના રસ અને સુરોખાર

અન્નેને ઘુંટી સુકવી તે પછી એક કુલડીમાં તે અધુરું ભરી ઉપર સોમલ ૧ તોલો મુકી તેની ઉપર બાકીનો સુરોખાર મુકી પછી ૩૫ ડાહણ કરી તે સંકુટ ૨૦ છાણાના અગ્નિમાં ભસ્મ કરવી. તે ભસ્મ પ્લેગ જેવા રોગ ઉપર ચોખાપુરની માત્રાથી વાપરી શકાય છે.

૧ તોલો કળી ચુનાનો ભૂકો અને ૧ તોલો સોમલ કુવારમાં ઘુંટવો પછી અગ્નિ ૨૦ છાણાંની આપવી તેમાંથી જે ભસ્મ લાઇ લાગે તેમાંથી ૧ ચોખાપુર મદ કે ઘીમાં વિષજ્વર કાસશ્વાસ, ત્વચા રોગમાં આપવાથી મટે છે તેના ઉપર ઘી દુધનું વધુ સેવન કરવું. અળી પાળવી.

વિષમય પદાર્થ પણ અનુપાન ભેદથી અમૃતમય અને છે. પારો વિષમય છે તેને વનરપતિમાં ઘુંટી શુદ્ધ કરી આપવાથી ફાયદો થાય છે અજમેરના વૈદ્યરાજ ગોકુળચંદ્રે કહ્યું કે સોમલ અને વછનાગ નાની માત્રાથી ચટ્ટી આગળ વધુ આપવાથી અને રસાયન છે. અગ્નિ કમી થયેલ હોય તેને દવામાં વછનાગ આપવો જેને અગ્નિ દુરસ્ત હોય તેને દવામાં વછનાગને બદલે સોમલ આપી શકાય છે.

વૈદ્યરાજ ભોગીલાલ પ્રાણશંકર

રુખરોગ, ઉપદંશ, મુખમાં ત્રણે માટે સોમલનો પ્રયોગ—
સોમલ ૧ તોલો કથો ૧ તોલો એલચી ૧ તોલો ત્રણેવસ્તુને સરખે ભાગે લઇ જળમાં બારીક ઘુંટી બાજરીના દાણા જેવરી ગોળાઓ વાળવી પછી તેમાંથી રોગ ત્રણ વખત બમે ગોળા સાકરના પાણી સાથે આપવી. લસણ બીલકુલ ન ખાવું સાત દિવસ આ દવા આપવી. પછી દરદીએ દૂધ ભાત ખાવાં, બીજું કંઈ ન ખાવું. આ વાસાસવ ઉદરસ ઉપર સારું કામ કરશે.

વૈદરાજ ગણપતરાંમ નરભેરામ ખારડાલી

એમણે વાસાનું સત્ત્વ પાવડરના રૂપે બનાવ્યું હતું તેની ચપટી પાણીમાં નાંખવાથી ઓગળી જતું એ તેની શોધ છે એમ કહ્યું હતું.

વૈદરાજ અમૃતલાલ પ્રાણશંકર પટણી પાટણ

સંગ્રહણી માટે તેમણે કહ્યું: કે હું એ રોગને દૂષિ વિષ માનું છું મુંબઈના ઝાડને પણ દૂષિવિષ માનું છું સુશ્રુતમાં દૂષિવિષનું વર્ણન છે. તેને માટે દહીંને જાસ આપવાથી ફાયદો થાય છે.

તેવા રોગીને દહીં ઉપર રાખવો. દહીં એ વિષમજ્જરને મટાડે છે, તેની સાથે ચરકમાં લખેલો લિંગ્વાદિ દ્વાર આપું છું તે ગ્રહણીના અધ્યાયમાં છે. તે વાપડું છું ઝાડના દરદીને અબ્રક ભસ્મ વસંતમાલતી, સંશમની, મોથ અને ચિત્રકમુળ પણ આપું છું.

ઝાડના દરદીને લિંગ્વાદિ દ્વાર ૧૧ તોલા સુધી આપવો સાકર ને ઘી વાજો ખોરાક આપું છું.

સંશમની નંબર ૩—એ ગળોનું ઘન છે તે ઘનની ગોળી—એ વાળવી તે સંશમની નંબર ૩ છે, ગળો કચરી રદિવસ રહેવા દેવી પછી બીજે દિવસે ઉકાળવી ગળોમાંથી સત્ત્વ કાઢ્યા વગર ઘન બનાવવું તો તે ગોળી સાફ કાસ કરે છે.

પછી ગળોના જે ટુકડા રહે છે તેને બાળી રાખ કરે છું જે અમૃતાદિ દ્વાર તરીકે વાપડું છું તે જવખારના જેવો ગુણુ કરે છે.

સંશમની નંબર ૨ ગળોનું ઘન તૈયાર થયા પછી ચંદ્રપ્રભાનાં બધાં ઔષધો નાંખવાં તેમાં શિકાચીતને બદલે ઘણા સુરોખાર નાંખે છે તે ન નાંખતાં માક્ષીક ભસ્મ નાંખવી, ૪૨ તોલા વજન ચંદ્રપ્રભાનું થાય તો તેમાં ૩૨ તોલા ગળોનું ઘન નાંખી ગોળીઓ વાળવી તે સંશમની નંબર ૨.

સંશમની નંબર ૧ માં—ગજોનું ધન અને ચંદ્રપ્રભા તેમ માક્ષીકને બદલે લોહલસ્મ નાંખવી તે પહેલો નંબર.

શીતવીર્ય—ત્રિકુળાનું ધન અને ચંદ્રપ્રભા સરખે ભાગે મેળવવાં તે શીતવીર્ય છે તેમાં કેટલાક ત્રિકુળાને બદલે આંબળાં એકલાનું ધન અને ચંદ્રપ્રભા મેળવે છે તે શીતવીર્ય.

ઉષ્ણવીર્ય—હરડેનું ધન એકલુ લેવું તે પણ ઉષ્ણવીર્ય છે. કેટલાક હરડેનું ધન અને ચંદ્રપ્રભા મેળવે છે. તે પણ ઉષ્ણવીર્ય છે.

ક્ષય—ક્ષયરોગમાં માંસ અપાય છે, વાંદરાના માંસનો પ્રયોગ શાસ્ત્રમાં છે.

મલેરીયા જ્વર—મલેરીયામાં સુદર્શન ચુર્ણ સાંઝે કામ કરે છે. મારા અનુભવથી જણાયું છે કે કવીનાઇન કરતાં સુદર્શન સાંઝે કામ કરે છે. પણ જોણે વિલાયતી દવાઓ ખાઈ પોતાના પરમાણુઓ ઝેરી કર્યા હોય તેને જ સુદર્શનથી કદાચ લાભ ન થતો હોય.

કડુની બનાવટથી સરખત કરવું તે પણ તાવમાં ફાયદો કરે છે. સુદર્શન બે આની ભાર, સોડા બાયકાર્બ ૧ આનીભાર, નવસાર ૧ આનીભાર બધું મેળવી તેનાં બે પડીકાં કરવાં. સોડા બાયકાર્બ એ શુદ્ધ સાજીખાર છે તે વાપરી શકાય.

કોનિક ફીવર—જુનો તાવ હોય તો પીંપર અને શંખ કે કોડીની લસ્મ આપું છું. તાવમાં હું શરપંખો પણ વાપરું છું તેના ચુર્ણનો કવાય હું વાપરું છું, તેમાં મૂળ સાંઝે કામ કરે છે તેથી ઉલ્ટી થાય છે માટે તરત ચણા ખાવા તેથી બરોળ મટે છે. લીવરનાં દરદ મટે છે.

કરાંચીના વૈદ્ય ગોપાળજીએ કહ્યું કે કોલેરા ઉપર મંધકવટીમાં શરપંખાનાં મૂળ ૧ ભાગ નાંખવાં તે વાપરવાથી કોલેરા મટે છે.

સાધારણ રીતે વિલાયતી દવાઓ આપવાથી તરત ફાયદો જ-
ણાય છે પણ પાછળથી નુકશાન થાય છે, વિલાયતી દવાઓ ન વા-
પરવી પણ દેશી દવાઓ સાથે કવીનાઇન આપવાથી તાવમાં ફાયદો
થાય છે.

વૈદરાજ યુનિલાલ રેવાશંકર વડોદરા— મલેરીયા તાવ ઉપર
પીવાની દવા, ઇદ્રજવ ૧ શેર, જેડીમદ ૧ શેર, ભારંગમૂળ ૧ શેર,
લીમડાની અંતરછાલ ૧ શેર, કરીયાતુ ૧ શેર, એ સર્વને ખાંડી રા-
ત્રે પલાળી સવારે અધમણ પાણીમાં ક્વાથ કરવો. તૈયાર થયે ગાળી-
ને ભરી લેવું, તે ક્વાથ બે ઓસ દિવસમાં ૩ વખત આપવાથી
તાવ મટે છે એ ક્વાથનું પાણી ત્રણ દિવસ સુધી રહી શકે છે.

અમૃતલાલ પટણીએ બતાવેલા પ્રયોગો—

કડવી ગોળી—સુંઠ, એળાચો ને રેવંચીનો શીરો એકત્ર મેળવી
ગોળાચો વાળવી તે બાળકોને આપવાથી ઝાડા સાફ થાય છે.

હરીતકી યોગ—હરડ, સુંઠ, પીપર, મરી, જીરફાચલાં, લિંગ,
ગંધક અને સિંધવ સર્વે સરખે ભાગે લઘુ કુંવાર કે લીંબુના રસમાં
ગોળા વાળવી.

જે જે પાઠમાં આવે ત્યાં તેનો એક ભાગ દરેકનો લેવો. ત્રિકુળા
જ્યાં આવે ત્યાં ૩ ભાગ લેવી ઉપરની દવામાં ત્રિકટુના ૩ ભાગ
નાંખો તો સાફ કામ થાય છે.

ઉપર કહેલ હરિતકી યોગ આપવાથી પેટનો પવન દૂર થાય.
ઝાડાની કબજીયત મટે, આમ વાત, શુળ મટે. આ નિષંકટ રત્નાકરનો
પાઠ છે. હું વાપરું છું બામ વૈષ્ણવ વધુ વાપરતા.

જવરહર રસાયન—અમૃતાદિ ગોળા, ભાવ, પ્રકાશમાં છે.
તેમાં અમૃતા (ગજો) ૧૦૦ ભાગ; ગોળ, ઘી, મહના સોળ સોળ ભા-

જ એને ઘૂંટી ગોળા વાળે તે ન્વરદર રસાયન નંબર બીજો. અને ગળોને બદલે ગળોનું ઘન વાપરે તે નંબર ૧ લો કહેવાય; તેની ચણી બોર જેવડી ગોળા વળાય છે, ન્વર ઉપર ઘણું સાંઈ કામ કરે છે.

દરતાલ ભસ્મનો પ્રયોગ લાહોરમાં પ્રસિધ્ધ થયેલ રસતરંગિણીમાં છે તે સારો છે.

મૂચના—આ પ્રયોગો વૈદ્યો માટે છે, જેમાં સોમલ વીગેરે વિષ વપરાતું હોય તેવી દવાઓ શુધ્ધ કરી વૈદ્યો બનાવી શકે છે. સાધારણ માણસોએ આવા વિષના પ્રયોગો અજમાવવા નહિ માત્ર જેમાં વનસ્પતિની બનાવટ આવતી હોય તેવા નિર્ભય ઉપાયો સાધારણ મનુષ્યોને કામના છે.

બરોબર પધ્ધતિસર તૈયાર કરેલી વિષની બનાવટ અમૃતનું કામ કરે છે, અને તેવી બનાવટ અનુભવી વધદો તૈયાર કરી શકે છે.

દરડે, કાળા તલ, આંખળાં, દ્રાક્ષ, તથા જેડીમધનું ચુર્ણ કરવું તેને દ્રાક્ષસાંના રસની સાથે સેવન કરવાથી દરસ મટે છે.

તલ અને માખણ અથવા નાગ કેશર, માખણ અને સાકરનું અથવા તકનું સેવન કરવાથી રક્તાર્શ મટે છે.

કડાજાલનો કવાચ પીવો અથવા બીલીની સાથે થોડું સુંકનું ચુર્ણ મેળવી સેવન કરવું એને કડવા તુરીયાના મૂળનું ચુર્ણ દરસ ઉપર ચોપડવું તેથી રક્તાર્શ મટે છે.

કાળા તલનો કલ્ક સાકર તથા બકરીના દૂધની સાથે સેવન કરવાથી અર્શનો રક્તશ્રાવ બંધ થઈ જાય છે.

કોલેરા—અપામાર્ગ—અંધેડાન! મૂળનું ચુર્ણ પાણી સાથે સેવન કરવાથી અથવા વડનાં નવાં પાન (અંકુર) નો રસ આપવાથી તત્ક્ષણજ વિશુચિકા—કોલેરા મટે છે.

(૨) બીલી અને સુંઠના ક્વાથથી ઉલ્ટી તથા વિસ્પ્રચિકા મટે છે અને તેલ સહિત કારેલાનો રસ પીવાથી વિસ્પ્રચિકા મટે છે.

લવંગાદિવટી—લવીંગ, સુંઠ; કાળાં મરી, ટુલાવેલ ટંકણુ ખાર સર્વે સરખે ભાગે લઘુ મિશ્રીત કરી અંધેડા તથા ચિત્રકમૂળના ક્વાથની ભાવના આપી ઘુંટી ગોળાયો વાળવી. આ ગોળાયો ખાવાથી ભારે પદાર્થો પચી જાય છે. માત્રા અર્ધો માસો કે એક માસો દવા લેવી.

કૃમિરોગ—વાવડીંગના ચુર્ણને મદની સાથે સેવન કરવાથી પેટ ના કૃમિ નષ્ટ થાય છે. જેઓના પેટમાં કૃમિ હોય તેમને પ્રથમ ગોળ ખવરાવવો તે પછી થોડી વારે ખુરાસાની અજમાનાનું ચુર્ણ વાસી પાણીની સાથે સેવન કરાવવું એથી આંતરડામાં ભરાઈ રહેલા કૃમિ બહાર નીકળી જાય છે. ઔષધ સેવન કર્યા પહેલાં ગોળ ખવરાવવાનું કારણ કે પ્રથમ ગોળના સેવનથી આંતરડાના કૃમિ તે ખાવા માટે પોતાની જગ્યાએથી બહાર આવે છે તે પછી ઔષધ ખાવાથી પાછા બહાર નીકળી જાય છે. આ કૃમિઓ આંતરડાં સરસાં થોડી ને રહે છે જે રોગીને પ્રથમ ગોળ ન ખવરાવવામાં આવે તો ઔષધનો અરોઅર પ્રભાવ પડતો નથી. ખુરાસાની અજમાની માત્રા ૧ રતીથી ૪ રતી સુધી.

૨ નાળાયેરનું પાણી મધ સાથે પીવાથી કૃમિ મટે છે. અથવા કડવી તુંબડીના બીનું ચુર્ણ છાસ સાથે પીવાથી પણ કૃમિ મટે છે.

૩ ચાર રતી કંપીલાનું ચુર્ણ ગોળ સાથે સેવન કરાવવાથી ઉદરના સંપૂર્ણ કૃમિ બહાર નીકળી જાય છે.

પાંડુરોગ—પાંડુરોગમાં રોજ ગોળ સાથે હરડે ચુર્ણ લેવાથી મટે છે.

કમળો—ત્રીફળા, ગજો; દારૂ લળદરના રસનું અથવા લીમડાના રસનું સવારે મધ સાથે સેવન કરવાથી કમળો મટે છે.

રક્તપાત—અરકુસીના પાનનો રસ મદ સાકરની સાથે સેવન કરવાથી દારૂણ રક્તપિત્ત પણ શાંત થઈ જાય છે.

૨ ઉમરગાના કળનો રસ મદ સાથે પીવાથી રક્ત પીત્ત મટે છે.

૩ મધની સાથે લરડેના ચુર્ણનું સેવન કરવાથી તે પાચન તથા દીપન કરનાર છે, અને સળેખમ રક્તપિત્ત, શુળ અને અતિ-સારને મટાડે છે.

ક્ષય—સાકર તથા મધ સાથે માખણનું અથવા ઘી તથા મધનું સેવન કરવું અને બકરીનું દુધજ માત્ર પીવું જેથી ક્ષયનો રોગી પુષ્ટ થાય છે. મધ અને ઘી સરખે ભાગે લેવાં; પણ મધ ૧ ભાગ તો માખણ કે ઘી બે ભાગે લેવાં.

સિતોપલાદિ ચુર્ણ—૧ માસો દુધની, મધની કે ઘીની સાથે ચાટવાથી કાયદો થાય છે. તજ ૧ ભાગ, નાની ઇલાયચી ૨ ભાગ પીપર ૪ ભાગ, વંશલોચન ૮ ભાગ સાકર ૧ ભાગ, સર્વ એકત્ર ઘુટી તૈયાર કરવું એ સિતોપલાદિ ચુર્ણ છે. આ ચુર્ણથી શ્વાસ, કાસ ક્ષય મટે છે. જેની જીભ રક્ષ થઈ હોય અથવા સ્પર્શ કે મધુર આદી રસનું જ્ઞાન થતું ન હોય તથા અગ્નિ મંદગ્નિ પાર્શ્વશુળ તાવ અને ઉર્ધ્વગ રક્તપીત્ત આ દવાથી મટે છે. તેમ લાથ પગ વિગેરેનો દાહ મટાડે છે. (દેવે કાર્મસી અમદાવાદમાં તૈયાર મળશે.)

ઉદરસ—ખેડી ભોંયરીંગળીનો ઉકાળો પીપર સાથે લેવાથી બધા પ્રકારની ઉદરસ મટે છે.

દમ પીપર તથા સીંધાણુંનું ચુર્ણ આદાના રસ સાથે સુતી વખતે ચાટે તો સાત દિવસમાં દમ, ઉદરસ જરૂર મટે છે.

(૪) હરડે તથા સુંદનું ચુર્ણ અથવા પુષ્કરમૂળ, ચવક્ષાર, કાળાં મરી એના ચુર્ણને ગરમ પાણી સાથે લેવાથી હેડકી, શ્વાસ, ઉદરસ મટે છે.

(૫) જીનો ગોળ તેલની સાથે મેળવી ત્રણ અઠવાડીયાં ચારે તો શ્વાસ દમ સમૂળ નષ્ટ થાય છે.

શુદ્ધ કરેલો ગંધક તથા મરીનું ચુર્ણ ઘીની સાથે ચાવવાથી અથવા માત્ર ગંધક ચુર્ણ ઘીની સાથે સેવન કરે તો શ્વાસ કાસ અને ક્ષય મટે છે.

સ્વરભેદ--પીપળ, પીપળામૂળ, કાળાં મરી, સુંદ, સર્વ સરખે ભાગે લઘુ ચુર્ણ કરી તે ગૌમૂત્ર સાથે પીવાથી કફજ સ્વરભેદ-સાદ એસી ગયો હોય તે મટે છે.

હેડકી--સાકર અને કાળાં મરીનું ચુર્ણ મદ સાથે ચાટવાથી અસાધ્ય બળ હેડકી શાંત થાય છે.

(૨) કેળાના મૂળનો ૧ તોલો રસ ખાંડ સાથે પીવાથી હીક્કા મટે છે.

મૂર્છા--રોજ રાત્રે મધ સાથે ત્રિકલા ચુર્ણ તથા સવારે ગોળની સાથે આદાનું સેવન કરવાથી સાત દિવસમાં મદ, મૂર્છા, દમ તથા ઉન્માદ રોગ મટે છે.

ભૂતોન્માદ-લીમડાનાં પાન, વજ, હીંગ, સાપની કાંચળી, સરસવ, એ સર્વનાં ચુર્ણનો ધુપ દેવાથી ડાકીની આદી દૂર જાય છે. ભૂતોન્માદ મટે છે.

અપમારગી--મનશીલ, રસવંતી, કપ્પુતરની હધાર, એને એકત્ર મિશ્ર કરી આંજવાથી અપરમાર મૃગી તથા ઉન્માદ રોગ નષ્ટ થાય છે.

લસણને તેલની સાથે અથવા શતાવરીને દુધ સાથે અથવા બ્રાહ્મીનો રસ મદ સાથે ચાટવાથી સંપૂર્ણ અપરમાર, મૃગી, હિસ્ટી-રીયા મટે છે.

રોજ વજનું ચુર્ણ મદ સાથે સેવન કરે અને દુધ તથા ભાત ખાય તો જીનો અપરમાર, હિસ્ટીરીયા પણ મટે છે.

ચતુર્થ વૈદ્ય સંમેલન વડોદરામાં વૈદ્યોએ બતાવેલા અનુભવ સિદ્ધ પ્રયોગો.

વેદ્યરાજ હરિપ્રપન્નજીએ—પોતાના ભાષણમાં જણાવ્યું હતું કે:—

સુવારોગ—જીઓને સુવાવડ પછી આ રોગ લાગુ પડે છે તે માટે દશમૂળના ઉકાળા સાથે યોગરાજ ગુગળ આપવાથી આ રોગ મટે છે.

શીઘ્રપ્રસુતિ કરાવવા—કલીદારી જેને લાંગલી કે રાધા ગાંડી કહે છે તે ડોકિરમાં પણ થાય છે તે આપવાથી શીઘ્ર પ્રસુતી થાય છે.

બલમસીંહ નાગજીભાઈએ બતાવેલા પ્રયોગો

હડકવાની દવા—રાત ભાલનાં બી ૧ તોલો, પાશેર છાસમાં પીવાથી હડકવા મટે છે. એ રાત ભાલને પૃષ્ઠપર્ણી પણ કહે છે. તેના તલસરા જેવા છોડ થાય છે ને ભાલા જેવા ફણગા થાય છે. વચ્ચે ડુલ, વળી ફણગો, એમ થાય છે.

સર્પ વિષનો ઉપાય—વેવ જેને (પાતાલ ગુરૂડી) કહે છે. તેના મૂળ પાવલી ભારથી અર્ધાભાર અને ધરો (દુર્વા) નો રસ ૧

ભાર અને મરી નંગ ૩ નું ચુર્ણ એકત્ર કરી સાપ જેને કરડ્યો હોય તેને પાવું તેથી સાપનું વિષ માટી થઈ જશે ને સાપ ઉતરી જાય છે.

બુના વેવનું મૂળ—પાવલીભાર ઘસીને પાવાથી સાપ અને ઉંદરનું વિષ મટે છે.

આ વેવનું મૂળ વિષ ઉતારે છે અને ઉંદરનું ઝેર ઉતારે છે તે વાત ઘણા વૈદ્યોએ કબુલ કરી હતી.

કાકમાસી એટલે પીણી અને **કાકજંઘા** એટલે પીણી.

ભાંગરો કાળો અને ઘોળો બે જાતનો થાય છે. ભાંગરાન રસમાં અત્રક થાય છે.

બ્રહ્મદંડી એટલે ઉત્કંઠા—તેનાં બી કડવાં છે તેનાં મૂળ મૂત્રકૃચ્છ અને પ્રમેહ મટાડે છે. કષ્ટાતી સ્ત્રીને બ્રહ્મદંડીનું મૂળ ચાર આંગળ ચોટલે બાંધવાથી તરત પ્રસવ થાય છે.

આ વખતે એક જણે કીમીયા માટેનો નીચેનો દોહરો કહ્યોઃ
સાથ લાથ (લગ્નગણ) ને ફટકડી, ગૌદંતી હરતાલ.

એતના દીળે પતરકુ તો ક્યા કરે કીરતાર

ખાનપુના પરસોતમ ગોહડભાઈએ બતાવેલ પ્રયોગો.

કાસુંદરી—સુંદરસેન પીળા પુલની—તેની બે જાત છે ૧ કાળી જાત છે. તેના પાનનો રસ પાવલીભાર પાવાથી સાપનું વિષ ઉતરી જાય છે. તેનાં બી ચપટાં થાય છે. તે સાપને ઉતારે છે. તેનાં બી પાવલીભાર ઘુંટી પાવાથી સાપ ઉતરે છે. દિવસમાં ૩ વખત પાવાં.

વાધના વાળ કાઢના આધામાં આવ્યા હોય તેને સુંદરસેનનું મૂળ ઘસી પાવાથી મટે છે. તેનાં પીળાં પુલને મદમાં ઘસી આંખે આંજવાથી રતાંધળાપણું મટે છે.

ઢારને આમળ ખસવું કે માટી બહાર નીકળવી—લગ્ન વંતી (જેને લાળુલાડી કે રીસામણી કહે છે તે છોડનાં પાન રૂપીયા ૧ ભાર લઘ એ લાથે મસળી તે એ લાથ ઢારને આમળ નીકળ્યું હોય કે ગાય બેંસના મૂત્ર માર્ગની માટી બહાર નીકળી હોય તો તેની સામે ધરવાથી અંદર બેસી જાય છે. ગુદબ્રંશ મટે છે.

કાંકણી વરાધ:—આંખ પુટામણી જે વાડ કારેલી જેવી થાય છે તેને પટોલ કહે છે. તે પટોલની અંદરથી બીજ નીકળે છે તે બીજ ઘુંટીને આળકને બે આની ભાર આપે તો કાંકણી વરાધ મટે છે નાના આળકને રતીપુરથી વાલપુર આપવું.

વૈદ્ય વાડીલાલે બતાવેલ પ્રયોગ.

કમળો—સુકું પાડાવેલું જેને કુકડવેલ કે દેવદાલી કહે છે તેનું ૧ ફળ લેવું તે સુકાધન્વતાં અંદર જાળી હોય તે ગરમ પાણીમાં તે કુખે એમ નાંખીને ચોળી નાંખવાથી તે પાણી પીળું થશે તે પછી મોંમાં સાકર રાખીને તે પાણીનાં ૩ થી ૪ ટીપાં નાકમાં નાંખવાથી નાકમાંથી પીળું પાણી નીકળશે. તેથી કમળો અને કમળા પણ મટી જશે. આખો દિવસ મોંમાં સાકર રાખવી. નહીં તો ઘાંટો બેસી જશે.

બીજા ગૃહસ્થે—આ પ્રયોગ બરોબર છે કહી જણાવ્યું કે: સુકું પાડાવેલું પાણીમાં મેળવી ૩ થી ૪ ટીપાં નાકમાં નાંખવાથી કમળા મટે છે. જે સજેખમ થાય તો બે દિવસ તે દવા નાકમાં ન નાંખવી. ત્રીજે દિવસે વળી નાંખવી.

તેનાં સુકાં બી તોલો ૧ ખાંડી પાશેર તેલમાં તળી તે તેલ ગાળીને શીશામાં ભરી રાખવું. તે તેલ વાળ કાઢી નાંખ્યા પછી લાગવાથી ફરી વાળ ઉગતા નથી.

આ કુકડવેલનાં પાણીનાં ટીપાં નાકમાં નાંખવાથી વધુ તીવ્ર જ્વળાય તો ઘીનું નસ્ય આપવું.

વાતરક્ત (લેપ્રસી)નો ઉપાય પ્રમુખ વૈદ્યશાસ્ત્રી લક્ષ્મીરાંભે જ્વળાવ્યો; લઘુ મંજીસ્ટાદિ કવાચ અને કીશોર ગુગળ ત્રણ ચાર મહીના સુધી આપવાથી શરૂઆતનો વાતરક્ત મટે છે. મીઠું ન ખાવું મોળું ખાવું.

પરિણામ શૂળ—અન્ન પચતું ન હોય ત્યારે શૂળ ઉત્પન્ન થાય છે. તે માટે શુક્રિત (છીપ) ભસ્મ દિવસમાં ત્રણ વાર વાલ વાલ ગરમ પાણી સાથે આપવાથી પરિણામ શૂળ મટે છે.

હીરણ્ય ગર્ભ પોટલી—વૈદ્ય યુનીલાલે અતાવેલ પ્રયે શુદ્ધ પારદ, ગંધક, તામ્રભસ્મ, રૌપ્યભસ્મ સુવર્ણભસ્મ, મોતી ભસ્મ, લરતાલ, પ્રવાલભસ્મ, લોહભસ્મ, અબ્જકભસ્મ, એટલી વસ્તુઓ એકત્ર ઘુંટી તેની રેશમી લુધડે પોટલી બાંધવી. પછી એક માટીના વાડકામાં ગંધક ભરી મંદ અગ્નિ ઉપર ગરમ કરી રસ કરવો તેમાં ઉપરની પોટલી ખુટતી રહે તેવી રીતે લટકાવવી તળે ૩ કલાક સુધી મંદ અગ્નિ આપવો ને પકવવું તે ઘસી પછી તૈયાર કરવી. ગંધકનો ધુમાડો શ્વાસમાં જાય નહિ તેની સંભાળ રાખવી. આ હીરણ્ય ગર્ભની પોટલી તૈયાર થઈ. યોગરતનાકરમાં પણ આ પાઠ છે. આમાં બમણો હીંગુલ નાંખો તો લાલ રંગ થાય છે. આ હિરણ્ય ગર્ભની માત્રાથી ત્રિદોષ મટે છે. દમ, શ્વાસ, ઉદરસ, અભાનાવસ્થા, દાંત બંધ થઈ જવા એ રોગો મટે છે.

બૃહત્સુવર્ણ વસંત માલતી—સીનોરના વૈદ્ય હરીલાલના પાઠ પ્રમાણે—સુવર્ણ ૩ ભાગ, હીંગળોક કે રસસિન્દુર ૫ ભાગ, સફેદ મરી ૭ ભાગ, કર્તુરી ૧ ભાગ, ગોરોચન ૧ ભાગ, નાગ (સીસાની)

ભસ્મ ૨ લાગ, બંગભસ્મ ૩ લાગ, અબ્રક ભસ્મ ૩ લાગ, કેસર ૧ લાગ, મોતીની ભસ્મ ૭ લાગ, પીપર ૧ લાગ, ખાપરીયું ૧૧ લાગ અને માખણ ૬ લાગ લેવું; (૧૮ તોલે માખણ ૩ તોલા નાખવું) પછી તે બધાને લીંછુ દપ ના રસમાં ઘુટવું. યોગ રત્નાકરમાં લઘુ વસંતમાલતીના પાઠમાં માખણ નાખવાની વાત છે.

વસંત માલતીમાં અર્પરને બદલે જસત ભસ્મ લેવી અથવા કેલેમીના પ્રપેરેટા લેવું વૈદ્યરાજ ત્રંબકલાલ મુનિએ જણાવ્યું.

ફેરફેટ આદિ ઝીંક નરવાછન ટોનીકમાં વપરાય છે તે પણ ખાપરી-યાને બદલે વાપરી શકાય. શ્વેત પ્રદરમાં બદત સુવર્ણ વસંત સાઈ કામ કરે છે.

વૈદ્યશાસ્ત્રી નારાયણશંકરે જણાવ્યું કે ગોદંતી દરતાલ એટલે ઘાપાણુ, ઘાપાણુના કકડા કરી દીવેલમાં બોળી અથવા ગળગળીમાં તેની ભસ્મ બતાવવી. આ ભસ્મ ઉપદંશ અને પ્રમેદમાં સાઈ કામ કરે છે અને અમે વાપરીએ છીએ.

વૈદ્ય સંમેલન જયપુરના બતાવેલા અનુભૂત પ્રયોગો

વૈદ્ય સંમેલનમાં જયપુરમાં તા. ૯ મીની રાત્રે સખજેકટ કમીટી મળી હતી તે વખતે શરૂઆતમાં કેટલાક પ્રયોગોની ચર્ચા ચાલી હતી તેનો સાર નીચે આપવામાં આવે છે.

અશ્વગંધા—આસનમાં વિષ નથી પણ તે વિષ ઉતારે છે. ગા તોલો પાણી સાથે આપવાથી વિષ ઉતરે છે.

અશ્વગંધા, સાકર અને ઘી સાથે આપવાથી ઉંધ આવે છે.

ચન્દ્રમરવો—૩ માસા આપવાથી ઉન્માદ મટે છે. ગુલાબજ-
ળામાં ઘુંટી આપવી.

શુકિતભસ્મ—છીપની ભસ્મ બે માસા ઘી સાકર સાથે
આપવાથી ઉંઘ આવે છે.

સ્વચ્છંદભૈરવરસ—રસેન્દ્રસાર સંગ્રહનો પાઠ છે તે સન્નિ-
યાતમાં ૨ રતી આદાના રસ અને મદસાથે આપવાથી સાર કામ કરે છે.

વિષુતી—કોલેરામાં-સ્વચ્છંદભૈરવ રસ બે રતી આદાના રસ
સાથે આપવાથી ફાયદો થાય છે.

પુરાસાની અજમો સાફ કરી દુધ કે પાણી સાથે ૫ રતી આ-
પવાથી ઉંઘ આવે છે.

ઉન્માદ—કુખમાંડ-ભૂરાં કોળાનો સ્વરસ ૪ ઔંસથી ૪૦ તોલા
સુધી 1પવો. તેથી ઉન્માદ મટે છે.

૨૦ એકલો અથવા કુંવારના પાઠાના સ્વરસ સાથે આપવાથી પણ
ઉન્માદ મટે છે. ઉંઘ આવે છે. એક બે દિવસમાં ફાયદો જણાય છે.

ઉંઘ આવવી—૧ પલ દ્રાક્ષને પાણી સાથે ઘુંટી તે પાણી
ગાળીને આપવાથી ઉંઘ આવે છે. બે ત્રણ દિવસ આપવાથી મટે છે.

ચૈતન્ય ઉદર રસ—(રસોદ્ધાર તંત્રનો પાઠ) આપવાથી
ઉન્માદ મટે છે.

ગોળજ્વાને ભોંપાથરી પણ કહું છે.

વા—સોડાસીલીસીલસને બદલે અરલુની છાલ પાણી સાથે
આપવાથી મટે છે.

કાકનાસા—આપણા તરફ વીંછુડા થાય છે તે કાકનાસા
કહેવાય છે.

અમદાવાદ વૈદ્યસભામાં

વૈદ્યરાજ જેઠાલાલ દેવશંકર દવેના પ્રમુખપણા નીચે
મળેલી સભામાં વૈદ્યાએ બતાવેલા અનુભૂત પ્રયોગો.

હિસ્ટીરીયા.

વૈદ્ય સભામાં હિસ્ટીરીયા વિષે થયેલા ભાષણમાં અનુભવી
વિદ્વાન વૈદ્યોએ હિસ્ટીરીયાના બતાવેલા અનુભવ પ્રયોગો.

સાખરસીંગ ભસ્મ—આપવાથી હિસ્ટીરીયા મટે છે. સાખર-
સીંગનું સત્વ જો આપવામાં આવે તો ફરી હિસ્ટીરીયા થાય નહિ.

દુધવટી આપવાથી હિસ્ટીરીયા તરત જ અંધ થઈ જાય છે.
એળીયો હિસ્ટીરીયામાં સાઈ કામ કરે છે. દ્રાક્ષ અને દરંડે રાત્રે
આપવાથી પરિણામ સાઈ આવે છે.

હીંગ, કપુર એળીયો દીકામારી અને અને અશીણુ સરખે ભા-
જે લઈ મોટી મગ મગ જેવડી ગોળીઓ કરવી. તેમાંથી બે સવાર-
સાંજ લેવાથી હિસ્ટીરીયા મટે છે.

વૈદ્યરાજ જગન્નાથ ગોપાળજી પંડિત

૧ તોલો ઘોડાની પાંખ, ૧ તોલો ઇંગોળીયા (હીંગોળા) નો
ગર્લ ૧ તોલો ઝેરકચેલાં શુદ્ધ, રઠુતોલા પીપરાની વડવાઈ, ૦૧ તોલો
અશીણુ, ૦૧ તોલો જવંત્રી લેવી. ઇંગોળીયાના ઉપરના રસનું પાણી
કરી તેમાં ઉપરની વસ્તુઓનું ચુર્ણ ઘુંટી મગ મગ જેવડી ગોળીઓ
કરવી. તેમાંથી બે સવારે અને બે સાંજે આપવી એટલે હિસ્ટીરીયા
મટી જાય છે.

અસૃતસાગરમાં સિંહનાદ ગુગળનો પાક છે તે રાત્રે બંને
ગોળી આપવી.

૨ વગડામાં ચોમાસામાં ઝીંઝવાના ઝાડ ઉપર થુંક જનમે છે તેમાં ખાદીનું લુગડું સાત આઠ વખત પલાળવું, પછી તેલુગડું બાળી ભસ્મ બનાવી તે સુધવાથી હિસ્તીરીયા મટે છે. તે પાણીમાં મરી પલાળી તે વાટી તેનું નરય આપવાથી પણ મટે છે.

વૈદરાજ ભવાનીશંકર રૂઢનાથજી

મહા યોગ-જ ગુગળ આપવો. ઉપર જટામાંસી, ઉપલેટ, શંખાવલી વજનું ચુર્ણ ૨ થી ૪ વાલ આપવું; કમજીયત જણાય તો ૪-૬ દિવસે એરંડીયું આપવું.

હિસ્તીરીયા ગર્ભાશયના દોષને લીધે હોય તો મહાયોગરાજ ગુગળ સાથે કુમાર્યાસવ આપવો.

શંખનો મુકયેલ કીડો બાથી ૧ વાલ આપવાથી હિસ્તીરીયા મટે છે.

માણેકની પીપ્પી અને રત્નની પીપ્પી બા રતીની માત્રામાં આપવાથી મટે છે.

રસવૈદ ઉમીયાશંકર ભોતીરામ

હિરાકરી એળાચો, હિરાએળ અને લોહભસ્મની ગોળી આપવાથી મટે છે.

વજનું ચુર્ણ બાતોલો મધ સાથે આપવું દુધભાત ખાવાં; તેથી મટે છે.

વજ, શંખાવલી, કદ, બ્રાહ્મીનું ચુર્ણ આપવાથી મટે છે. અનુપાનમાં કુમાર્યાસવ આપવો.

વૈદ જોડાલાલ દેવશંકર દવે

પીપ્પળાની વડવાઇ, કેસર તો બા, જવંત્રી તો ૧; ત્રણે વસ્તુની ઝીણી ઝીણી ગોળ ગોળાઓ વાળવી; તે ગોળીઓ સવાર સાંજ બન્ને આપવાથી હિસ્તીરીયા મટે છે.

પીંપળાનાં લીલાં મૂળ કાઢી તેનો રસ કાઢવો, તે રસ ૧ ઓંસ પાવાથી ન્યુમેનીયા, સન્નિપાત વગેરેમાં ગમે તેવો શોષ તથા ઘણીજ અશક્તિ હોય તો તે પણુ દૂર કરેછે, તાવતી ગરમીને શાંત કરી દરદીને શુદ્ધિમાં લાવે છે.

હાંગ ઉંચામાંની લાવી ઘીમાં શેકી નાંખવી તે ૧ વાલ ઘીમાં ગળાવી દેવી. અને દરદીને દુધ ઉપર રાખવાથી લિસ્ટેરીયા મટે છે.

એક બે રૂપીયા ભારતી મોટી દરડે લઘુ ગાયના દુધમાં ઘસાને પાછ દેવી આ પ્રમાણે દિવસના પ્રયોગથી લિસ્ટેરીયા મટે છે. રોજ ૧ દરડે દુધમાં ઘસી પાવી અને દુધ ઉપર દરદીને રાખવો. તેથી લિસ્ટેરીયાનો વ્યાધિ મટે છે. વૈદ્યરાજ ગણપતિશંકર છોટાલાલ

લિંબાદિગુટિકા--લાવપ્રકાશમાં છે; તે પાઠ પ્રમાણે ખનાવતી આપવી. તેથી મટે છે. ગુલાવડની અસરથી લિસ્ટેરીયા થયો હોય તો એરંડીયું અને દેવદાવીદિ ક્વાથ સાથે લિંબાદિગુટિકા આપવાથી ફાયદો થાયછે. વૈદ્ય અંબાશંકર નાગજીભાઈ.

કન્યા લોહાદિગુટિકા અને સરસ્વતિ ચુર્ણ ભૂરા કાળાના રસમાં આપવાથી મટે છે. અને વજર તથા સુંદના ચુર્ણનું ઘીમાં નસ્ય આપવાથી લિસ્ટેરીયા મટે છે. વૈદ્ય રવીશંકર ભોતીરામ.

મોરથુયાની ભરમ રતી ૧, લોહ ભરમ વાલ ૧, સુર્વણ માલિક ભરમ ૧ વાલ, પીંપર વાલ ૧. આદનો રસ અને મધની સાથે આપવાથી લિસ્ટેરીયામાં સારો ફાયદો થાય છે.

વૈદ્ય કેશવલાલ શીવશંકર જાની

વડની વડવાઈ, કેસર, જાવંત્રીની ગોળીઆથી મટે છે. દરડેને ગોમુત્રમાં ઘસી સવાર સાંજ અરધી દરડે આપવાથી મટે છે.

વૈદ્ય ગોવિંદજી દશ્વરભાઈ

અડધાની રાખ શેર ૧, ગશેર આકડાના દુધમાં પલાળીને સુકવવી તેમાં અધોળા મરીનું ચુર્ણ નાંખવું તે સવાર બપોર અને સાંજ ત્રણ વખત સુંઘાડવા આપવું તેજ દવા ૧ રતી સવારમાં મધ સાથે ચાટી જતી.

૨ ઘોડા વગર ચારથી છ આની ભાર મદમાં આપવાથી ઉઠ્ઠી થઈને સારો ફાયદો થાય છે.

રેક્ટી ફાઇડ સ્પીરીટનું ૧ ટીપું આંખમાં નાંખવાથી તરતજ લિસ્ટીરીયામાં ફાયદો થાય છે.

શા. વાડીલાલ જીવણલાલ

શંખીયા શામલ તેમ શંખ સરખે વગરને લેવાં પછી જુદાં જુદાં ખાંડી ચુર્ણ કરી જુદાં જુદાં આકડાના દુધમાં આઠ દિવસ સુધી પલાળી રાખવાં પછી સામલને લીંબુના રસમાં આઠ દિવસ પલાળવો પછી બન્ને (સામલ અને શંખ) ભેગાં કરી લીંબુના રસમાં ઘુંટી ગોળો કરી શરાવસંપુટમાં મુકી અડધા કાણાંમાં ૧ લાથની ભટ્ટીમાં મુકી ઢાંકા દેવાં. સ્વાંગગતિ થયે તેમાંની ભરમ ઘુંટી તેમાંથી ૧ ચોખ્ખાભાર પાનમાં આપવાથી લિસ્ટીરીયા મટે છે. આઠ દિવસમાં મટશે, જુનું દરદ લશે તો છ માસ દવા આપવી.

૧ લીંગાળાની મીંગ સાપારીના કટકા જેટલી અને પાંપરાની વડવાઈ આપવાથી મટે છે.

વળી માલકાંકણાં, પાંચવાની ચળક, વગર, તામ્રભરમથી પણ મટે છે.

પ્રતાપજીવર રસથી પણ લિસ્ટીરીયા મટે છે.

સવૈદ્ય દેવકરણ ભાણુભાઈ

સફેદ ઘોડાવજને બાળી ભસ્મ કરી તે ભસ્મ આનીથી ૪ આની ભાર દિવસમાં ૩ વખત મધ સાથે ચટાડવાથી હિસ્ટીરીયા મટે છે.

હીંગ અને ગોળાઓ સરખે વજને લઘ મદમાં ગોળા વાળવી તે આપવાથી હિસ્ટીરીયા મટે છે.

શુદ્ધ ગંધક અને શુદ્ધ પારફની કન્જલી કરી ૪૦ દિવસ ઘુંટવું અને તે કન્જલી ૧ રતી આપવાથી હિસ્ટીરીયા મટે છે.

ચીમનલાલ ત્રીકમલાલ

હૈદ્રાબાદ વૈદ્યસંમેલનના અનુભૂત પ્રયોગો

પ્રમેહારી વટી—કબાબચીની, ગોખર, આસગંધ, શિલાઈત, ગુગળ, ચંદન ચુર્ણ, ગજો; ચોપચીની, હરડે, બહેડા. આમળાનું ચુર્ણ લઘ ગુગળનો પાક કરી તેમાં શીલાઈત તથા બીજી દવાઓ મેળવી આપવી, અને પછી ગોળા કરી રાખી લેવી. પ્રમાણ—ચણા જેવડી બધે ગોળા અનુપાન પાણી સાથે. ઉપયોગ:—પ્રમેહ, મુત્ર દોષ માટે ઉત્તમ છે. જરૂર હોય તો મુત્ર વિરચન આની સાથે આપવું.

પ્રદરનાશક—શીલાઈત, ગુગળ, શંશમની (ગજોનું ધન) સમ ભાગે લઘ ગોળા રતી ભારતી કરી લેવી. પ્રમાણ ૪ થી ૨૪ ગોળા સુધી ધીમે વધારતા જવું. અનુપાન: પાણી. પ્રદર માટે ઉત્તમ છે.

મંદાગ્નિ માટે—મુળાની મોગરી લાંબી લાવી તેમાં સફેદ મરી ભરી સુકવી મુકવું; સુકાયા બાદ તેને આખી વાટી તેમાં તેટલાજ રજને સિંધાલુણ તથા દાડમબીજ, અંગુરદ્રાક્ષ મેળવી ગોળા

બનાવી લેવી. પ્રમાણ એ ગોળા, અરચી મટાડે, બૂખ લગાડે અને પાચન કરે છે. દસ્ત સાફ લાવે છે.

ખુજલી માટે—કાંકચના બીજ કાઢતાં બચેલાં ફેતરાં લાવી તેને બાળી તેની રાખ કરવી, એ રાખને સમભાગે વેસેલાઇન સાથે મેળવી મલમ બનાવવો એ મલમ ચોળવાથી ખુજલી વગેરે ચામડીનાં દરદો મરી જાય છે.

જવરંધા ચુર્ણ—કાંકચ બીજ ૧ તોલો, મરી ૦.૧ તોલો, કડુ ૧ તોલો, સોડાબાઈકાર્બ ૧ તોલો, કરીઆતું ૧ તોલો, ચુર્ણ કરી રાખવું પ્રમાણ તો ૦.૧ પાણી સાથે લેવું. દરેક જાતના તાવ માટે ઉત્તમ ઉપાય છે.

શ્વાસ-કફ-રોગ—ગોઘઘરમાં જામેલો ક્ષાર લાવી રાખવો તે ક્ષાર ગોળ સાથે ૬ રતીભાર આપવાથી કફ છુટો થઈ શ્વાસ મટે છે.

ભાંગરાનું તેલ—મેદીપાન ૧ મઠ્ઠ ૧. કપુરકાચલી ૧ રતાંજલી ૧ ગહુંલા ૧ મોથ ૧ ચદનચુરો ૧ હાથીદાંતચુરો ૨ ચાંબળાં પા ૧ ચીકાખાઈ ૧ ભાગ લઈ તેનું ચુર્ણ કરી તેને ભાંગરાના રસની ત્રણ ભાવના આપી સુકવી લેવું અને પછી તેને જરા તેલવાળો કાચ લગાડી તે ચુર્ણને પાતાલયંત્રમાં મુકી તેલ કાઢી લેવું આ તેલ લગાડવાથી વાળ ઉગે છે અને ટાલ મરી જાય છે.

ગંધક યોગ—શુદ્ધ પારદ તો. ૧ ભાંગરાના રસમાં શુદ્ધ કરી અને સાત ભાવના આપી ઘુંટી તૈયાર કરેલો શુદ્ધ ગંધક તોલા ૨ ની કળજલી કરી તેમાં ત્રિફલા ચુર્ણ તો. ૧ શુદ્ધ ગુગળ તો. ૧ અને એરંડીયું તો. ૧ મેળવી ઘુંટી તેની બેર પ્રમાણે ગોળા કરી લેવી. પ્રમાણ ૧ ગોળા પાણી સાથે. ઉપયોગ: અનાહ, હરસ, ભગંદર, મેદરોગ, રક્તદોષ અને સારણગાંઠ મટે છે. પેટના દરદ ઉપર સારી

અસર કરે છે. વૈદ્ય સુખરામદાસ ડી. ઝોઝા.

(હિસ્ટીરિયા—વાવડીંગ ચિત્રમળા, દરડે, બહેડાં, આંમળાં, સુંદ, મરી, પીંપર, વ્યવક, સમ ભાગે લઈ ચુર્ણ કરી તેમાં તેટલાજ વજનને મંદુરભસ્મ મેળવી ગૌમુત્ર એ સર્વથી બમાણું લઈ તેનો પાક કરી ગોળી બનાવી લેવી. પ્રમાણ: એ થી ૮ વાલ. નીચે જણાવેલ કવાથ સાથે આપવી. (કવાથ) કાકમાચી, ઉસ્તાખંદુસ, એ ચીજનો વિધિસર કવાથ કરી ઉપરની ગોળી લઈ તે ઉપર પીવો. દરરોજ એ વખત દવા લેવી. એથી હિસ્ટીરીયા વાયુ, નબળાઈ, ઋતુરોપ વગેરે મટી આરામ થાય છે. વૈદ્ય હુંદરાજી. મીરપુરવાલા.

ગુરુદાનું દંદ—દેશી મીણ રતી ૩ કાચી સારી હીંગ રતી ૧એને વાટી ગોળી કરી લેવી. તેને પાચક અરક (વરીઆળી) ઝૂદીનો અજવાયનનો અરક સાથે મેળવી લેવો તે) સાથે આપવાથી તુરત ફાયદો થાય છે. એ ત્રણ માત્રા દવાની આપતાં તુરતજ ફાયદો થાય છે. ડૉ. અમરનાથં સુરી.

અબ્રક ભસ્મ—કાળો અબ્રક લઈ તેને ગૌમુત્રમાં તથા દૂધમાં શુદ્ધ કરી ઘોષ સાફ ભુંકા કરી લેવો. પછી તેને લીંબુના રસમાં ત્રણ માસ સુધી એક કાચની બાટલીમાં નાંખી ફૂંચતો રાખવો. તે સુકાય ત્યારબાદ મુળાના રસમાં ત્રણ માસ સુધી ફૂંચતો રાખવો. ફરી ત્રણ માસ લીંબુનો રસ અને ફરી બીજી વાર મુળાનો રસ લઈ એ પ્રમાણે ફૂંચતું રાખવું ત્યાર બાદ આ પ્રમાણે બાર માસમાં ચાર વખત કયાં પછી તેને ખરલમાં ઘુંટી ટીકડી કરી સુકવી સંપુટમાં નાંખી એકજ ગજપુટ આપવાથી સુંદર અબ્રક ભસ્મ બને છે. ગજપુટ હલકો આપવો. આ ભસ્મ ૨ રતીભાર મધ સાથે આપવી. કાય; શુર્ણન્વર, મંદામિ, ખાંસી, કફ મટાડી શકિત લાવે છે. હકીમ ચેલારામ.

ખાંસી શ્વાસ—હીંગ કાચી તો. ૧, કપુર દેશી તોલો ૧. બન્નેને સાથે વાટી રતી ભારની ગોળા કરવી. આ ગોળા મોંમાં રાખી ચૂસવાથી શ્વાસ, ખાંસી અને ઇન્ફલ્યુએન્સાની ખાંસી મટી કફ તથા છાતીનું દરદ સત્તર મટે છે. વૈદ્ય ગોપાલજી દકકુર.

હરસ લોહીવાળા—રસવંતી તો. ૧૦, લતનું તેલ તો. ૨૦ લાઇ તેને ગરમ કરી તેમાં રસવંતી નાંખી ગરમ કરવું, બ્યારે બરાબર પાકી જાય ત્યારે ઉતારી ગાળી શીશીમાં ભરી રાખવું. પ્રમાણ: ૪ ટીપાં પતાસામાં નાંખી સવારસાંજ આપવાથી રક્તસ્ત્રાવ અંધ પડે છે.

હરસના મસા માટે—માખણ ૧૦૦ વખત પાણીમાં ઘોંચેલું તોલા ૨૦ લેવું તેમાં સિંદુર તો ૧ તથા તાંબાનો કાટ (જંગલ) તો ૦૧ મેળવી મલમ બનાવી રાખવો. મલમ લગાડવાથી દરદ મટી મસા મુકાઇ જાય છે. ભાઇ મેઘરાજજી.

વાત રક્ત ગભત કુષ્ટ—રોહિ નામની માછલી લાખી તેને વચ્ચે ચીરી તેમાં હરતાળ વરફી તોલા ૬ ભરી અંધ કરી ઉપર કપડ માટી કરી લેવી પછી તેને ઉંચે રહે એવી રીતે ઉંધી ટાંગી દેવી. મોઢું ખુલ્લું રહે તેમ નીચે રાખવું. નીચે એક વાસણ મૂકી દેવું. આ પ્રયોગ જોઈ મહીનાની ગરમીમાં કરશો. એ વાસણમાં ઉપરથી માછલીના મોઢામાંથી પીળો રંગ નીકળશે તે ત્રણ ચાર ચાર દિવસમાં જે ભેગો થાય તે સંભાળી રાખવો એ રસમાં લીંબડાનું સુકું પંચાંગ તો ૨૦ લઈ ચુણ કરી એને ખરબમાં બરાબર ઘુંટી લઇ રતી ભારની ગોળા કરી લેવી. એક એક ગોળા સવારે, બપોરે અને સાંજે પાણી સાથે આપવી. ખોરાકમાં ફક્ત ચણાના લોટની રોટલી આપવી. નીમક અંધ રાખવું તો એ પ્રયોગથી વાત-રક્ત સદંતર રૂટી જાય છે.

આ પ્રયોગ બનાવતાં રહેલ માછલીને નાનો છાણુનો ગજપુટ ભરી તેમાં મુકી દેતાં ભસ્મ થાય તે લઈ રાખવી. તે રંગે કાળી હશે તેને કુઠના આઠાં પર લગાડવાથી કુષ રોગ મટે છે.

શ્વાસરોગ માટે—સાબરશીંગ ટુકડા કરી બાળેલા હોય તો તે. ૫ લેવાં પછી તેને સોમલ તો. ૨ ખરલમાં વાટી આકડાના દુધમાં ઘુંટી નરમ કરેલ હોય તેમાં પત્રાળવા લેપ કરવો. બધો સોમલ એ ટુકડા પર ચઢાવી સુકવી લેવો અને સંપુટમાં નાંખી નાન (૧૦છાણું) ગજપુટમાં ઝુંકી દેવો. શ્વેતરંગની ભસ્મ થઇ જશે તે સંભાળી કાઢી રાખવી પ્રમાણુ ૧ રતી ભાર મધ, સાથે આપવાથી શ્વાસ રોગ મટે છે. પથ્ય બરાબર રાખવું ચોકકસ કાયદો કરે છે. અસીધત વૈદ્ય.

નેત્રાભિષ્યંદ—ફટકડી કાચી તો ૫ લાવી તેને માટીના વાસણમાં મુકી ગરમ કરવી. રસ થાય ત્યારે તેમાં અરીણુ તોલો ૦ અને સુંકે તો ૦ નાખવી અને બરાબર મેળવી દેવું. પછી તેને ઉતારી હંડું થવા દેવું. ત્યાર બાદ તેની ગોળીઓ માસાભારની કરી સુકવી રાખવી. આ ગોળીઓ પાણી સાથે ઘસીને લેપ કરવાથી (આંખની બહાર) આવેલ, સોળ, રતાશ, પીડા વિગેરે મટી આરામ થાય છે. ત્રિતમનંદ હકીમ.

ગુહબ્રંશ રક્તાર્શ—કાકચના પાન તો ૦૧ લઈ હંડાઈ બનાવી તે સાથે પ્રવાલપિષ્ટ ત્રણ રતી ભાર આપવી. આ પ્રમાણે આપવાથી તુરંતજ કાયદો થાય છે.

નજલો અનંતવાત—પથ્યાદિ કવાથ (શારંગધર પ્રમાણે) બનાવી આપવાથી આ રોગ મટે છે. વૈદ્ય છોટાલાલભાઈ.

અમાતસાર—રક્તાતસાર—સોનાગેર તો. ૫, શંખજીર તો ૫, છીપની પિષ્ટિ તો. ૩ મેળવી ચુણું કરી રાખવું. પ્રમાણુ

—તો ના દિવસમાં ત્રણ વખત ઉંમતા જીરાના લુઆખ સાથે લેવું તો મરડો આમાતિસાર—રક્તાતિસાર મરે છે. હકીમ ડાહુમ.

ગુદભ્રશ—માયા તો ૧, બોદરતો ના વાટી ચુર્ણ કરી ધઉ-ડર બનાવી છાંટવાથી ગુદભ્રશ મટાડે છે.

દમ શ્વાસ—સોમલ તો.ર લઘ તેને આંકડાના દૂધમાં બર-બર કુબતો રહે એવી રીતે બાટલીમાં રાખવો અને તેને બંધ કરી જોમીનમાં ખાડો ખોદી ૨૧ દિવસ દાટી દેવું પાછા કાઢી લઘ સાફ કરી લઘ લેવું ત્યાર બાદ તેને એક વાડકામાં અપામાર્ગ બાળીને કરેલી રાખ દાખીને ભરી હોય તે વચ્ચે મુકી ઉપર તે રાખ દાખી તે વાસણને બંધ કરી કપડ માટી કરી એક મોટા વાસણમાં રેતી ભરી વાલુકાયત્ર પ્રમાણે ચુલ્લે ચઢાવી આંચ આપવી, ૩૬ કલાક આ પ્રમાણે આંચ આપવાથી અંદર ઝૂલાવેલ રૂપમાં દવા મળશે. તે સંભાળી વાટી રાખવી. પ્રમાણુ: ૧ ચોખ્ખાભાર મધ સાથે. દમમાં જલદી કાયદો કરે છે. આ દવા બનતાં લગી દંડા વખતમાં ખાવી જોઈએ.

ચાંદી ભસ્મ—ચાંદીને શુદ્ધ કરી તેના ભુકો કરી લેવો. તેને રતન જેતના રસમાં ઘુંટી ટીકડી કરી ગજપટ રાખી અગ્નિ આપવી—આવા સાત ગજપટ સાતવાર આ પ્રમાણે ઘુંટીને આપવાથી ચાંદીની ઉત્તમ ભસ્મ થશે.

અનુમુત વૈદક પ્રયોગો.

(લખનાર રાવળ ભીમજી મુળજી.)

૧ રસોળી—રસોળીનો ઉપાય અનુભવ કરેલ છે. મોટાં સંતરાં કે-નારંગી જેવડી રસોળીઓ ઉપર અજમાવતાં તદ્દન સારી અર્થ ગઈ છે.

આકડાનું દુધ એક કાચના પ્યાલમાં કે રકાળીમાં લઈ તેમાં રૂના પોલનું રસોળીના પ્રમાણમાં મોટું રૂનું પોતું બનાવીને રસોળી ઉપર મુકવું, અને પછી એજ આકડાનું દુધ લીધા કરવું અને પ્યાલામાં તૈયાર રાખવું. અને રસોળી ઉપરનું રૂનું પોતું લીકુંને લીકુંજ રાખવું. અને રસોળી ચારે આબુથી દબાઈ જાય એવડું પોતું રૂનું કરવું અને તેના ઉપર દુધ નાંખ્યા કરવું. સુકાવા દેવું નહિ. એમ પાંચ કે સાત દિવસ કાચમ દુધથી લીકું રાખવાથી રસોળી ઝૂટીને પાણી બનડું પર જેવું થઈ નીકળે ત્યારે દાળીને રસી તદ્દન કાઢી નાંખવી પછી એવું પોતું નવું મુકવું. અને ઉપર એકાદ દીવસ દુધ રાખવું, પછી સુકાવા દેવાથી રૂજ આવી જશે. અને રસોળી તદ્દન નાશ પામશે. આવી રીતથી મારી પોતાની જમણા પગની ધુટી ઉપર થયેલ રસોળી માટે એક બ્રહ્મચારીએ આ ઉપાય અતાવ્યો હતો તે મુજબ મેં કરેલ છે. અને પાંચ છ દીવસે ઝૂટીને રૂજન થઈ ગઈ છે અને તેને આજે વર્ષ ૧૦ થયા છતાં ફરીવાર ભરાણી નથી. કારણ વદ અને દાકતરોને મેં એ દવા અતાવી નથી પણ એ લોકો કહેતા હતા કે કોઈ દવાથી ઝૂટી હશે તો ફરીવાર ભરાશે પણ દશ ચાર વરસ થયાં છતાં બીજા કુલ ભરાણી નથી તેમ તદ્દન આરામ થઈ ગયેલ છે. મોટા લીંબુ જેવડી થઈ હતી તે પછી તે મુજબ મારા ગામમાં એક માણસના માથા ઉપર તાળવા ઉપર બહુજ મોટી થઈ હતી. અને દશ ચાર વરસની રસોળી વધેલી હતી તે જાતે આવીર છે. હંમર વરસ ૫૦ ની હતી. તે વખતે તેને આ ઉપાય અતાવ્યો અને તે સીમમાં સંતીએ જાય ત્યાં આખો દીવસ આકડાનું દુધ ભરી રાખે અને રૂનું પોતું રાખે સાતમે દીવસે ઝૂટી ગઈ, તદ્દન રૂજન થઈ બીજા બે જણ કરી શક્યા તેને પણ સારી થઈ ગઈ હતી તેથી રસોળી માટે આ ઉપાય છે.

૨ બગલની ગાંઠ—માણસ માત્રને બગલની ગાંઠ ડાખા પડખામાં હોય છે તે ગમે તેવડી વધી ગઈ હોય, અનાજ ખાવું બંધ થઈ ગયેલો માણસ હોય તો પણ નીચે મુજબની દવા કરવાથી તદ્દન મટી જાય છે. દશ જણાને અજમાવેલ છે. આપણી સીમમાં કુંવાડીયાનાં ઝાડ ચોમાસામાં થાય છે, તેનાં બી પણગાંધીની દુકાને ખારે માસ મળે છે. એ કુંવાડીયાનાં બી મગના દાણા જેવાં અને તેના કરતાં કાંઈક નાનાં પણ એ રંગનાં થાય છે. તેભરડીને ખાંડીને પાશેર બીનું લુગડાથી ચાળીને વસ્ત્રગાળ ચુર્ણ કરવું. એ પાશેરમાં ગોળી વળાય એટલો સારો દેશી ગોળ નાંખવો અને ગોળી વાળવી. લીંબોળી જેવડી પહેલે દીવસે રાત્રે ચાર ગોળી ભાગીને તેને પાણી સાથે ગળી જવી. સવારે એકાદ બે વખત જીરૂગ્રામ જેવો ઝાંડો આવશે, દીવસ આખો કાંઈ ઝાડ થાય નહિ; પણ એકાદ મેથી વધારે થાય તો ગોળીનું પ્રમાણ ઓછું કરવું સવારમાં ચારને બદલે ત્રણ આપવી પણ રાત્રે ચાર આપવાથી જીરૂગ્રામ બીંતકુત્ર ન થયો હોય તો પાંચ છતું પ્રમાણ કરવું. સવારે તથા સાંજે ગોળીયો પાણીમાં ખવરાવવી, ઠીં, ઝાશ, તેલ, મરચું તેટલો વખત નખાવું રચી મુજબ દાળ, ભાત, ખીચડી વગેરે ખાવાં. દીક પડે તેટલા દીવસ સુધી પ્રમાણ મુજબ સેવન કરવું. ઘાયું કરીને પાંચ આઠ દીવસમાં તદ્દન આરામ થઈ જાય છે; ફરી વધતીજ નથી.

કંઠમાઝ

અમદાવાદ વૈદ્યસભામાં કંઠમાળના ભાષણ વખતે વિદ્વાન અને અનુભવી વૈદ્યોએ બતાવેલા કંઠમાળના પ્રયોગો:—

મંજીષ્ટાદિ ક્વાથ તથા કિશોર ગુગળ ખાવામાં વાપરવાં.

અરીઠાના મુળમાંથી ખોદવું, તે એક બાજુએ જવું મુળીયું કાઢી ઘસી ચોપડવું. તેથી કંઠમાળની ગાંઠો ઝુટીને સાવ રૂઝાઈ જાય છે. પાવામાં અજ મુળીયું પાણીમાં ઘસીને પાવું આ દવા પીવામાં ઉગ્ર છે પણ ધીરજથી ઉપાય કરવો. ખાવામાં મગની ખીચડી અને દુધ અથવા તો શીરો આપવો. સાતેક દિવસમાં આરામ થાય છે.

ભાવપ્રકાશમાં સપ્તશાલીવૃત્તિનો પાઠ છે તે વેદે આપવી તેથી મોહું આવે બંધ કરવી તેથી ગરમી મટી ગાંઠો મટે છે.

વૈદ્યશાસ્ત્રી અમૃતલાલ ત્રિભુવન

ભીલામાની ગખ તથા સરસવ બકરીના મુત્રમાં વાટી લીંબ-ડાના પાનની લુગ્ધી બનાવી તે સાથે મેળવી તે દવાનું પત્રાસ્તર મારવું તેથી ગાંઠો ફાટી જઈ નીકળી જશે.

ખાવામાં કાંચનાર ગુગળ હ કે અને ખેરસાર ગા તોલાના ઉકાળામાં આપવાથી ફાયદો થાય છે.

વૈદ્યરાજ ભવાનીશંકર રૂઘનાથજી

પારો તોલો એક, દાલચીકણો વાલ ગા તેમાં બે તોલા માખણ નાંખી ઘૂંટી મર્દન કરવાથી પારનો મલમ બની જાય છે. આ મલમ કંઠમાળની ગાંઠો ઉપર ચોપડવાથી ગાંઠો ઝુટી જાય છે. પછી ૫૨ નીકળી જાય એટલે પોટીસ મારવી તે પછી રત્ન પેલ બનાવી પાણીમાં પત્રાણી તેને ઘીમાં તળી નાંખવું ને પછી પેલ બાંધવું તેથી રૂઝ આવી જશે.

આંબળો, મીંઠીઆવળ, મજીઠ અને અજમો એ ચારે ચીજોનો ઉકાળો કરી ૧ રૂપિયાભાર રોજ પાવો તેથી લોહી સુધરશે અને કંઠમાળ મટશે. રસવૈદ રસીભાઈ જાંકળચંદ

કંઠમાળ ઉપર કાંચનાર ગુગળ અથવા તો ગંડમાળકંડન રસ

ગંધક રસાયન, સુવર્ણ વસંત માલતી, તામ્રભસ્મ એમાંથી કાઢપણુ એકાદ દવા ખાવામાં વાપરવી.

લેપ-કાચી ગાંઠોપર ફક્ત થોરનું દુધ ચોપડવું તેથી પાકીને રસી નીકળે એટલે પછી પારદ ૧ લાગ, ગંધક ૧ લાગ, બોદાર ૦૧૧ તોલો, મોરચુથુ ૧ તોલો દરેક ઘુંટીને કળલી જેવું થાય ત્યારે તેને એક કપડામાં પાથરી વાટ બનાવી પાશેર ઘીમાં બોળા દીવાસળીથી સળગાવી ચુલો પાડી તેલ પાડવું. તે તેલ કંઠમાળની ગાંઠો ઉપર ચોપડવાથી કંઠમાળ મટે છે. નાડીત્રણ વગેરે ગંભીર વ્રણો મટે છે.
રસવૈદ્ય ઉમીયાશંકર મોતીરામ

વૈદ્યકના પ્રયોગો.

(લે. બાળવૈદ્ય શિવશંકર લલ્લુભાઈ મું. વેલણા)

“અસનાં ચાંદાને ૨૪ કલાકમાંજ મટાડનાર પ્રયોગ”

૧ ઘોળા મરી તોલા ૦૧ થી ૧૧ સુધી વાટી ભુકા કરી દર-દીને ભાત, ઘી, ખાણ સાથે મેળવી ખવાડવા ઘીનું પ્રમાણ વધારે રાખવું. જમતી વખતે થોડા ભાતમાં વધારે ઘી નાંખી મરી નાંખી ખાંડ મેળવી ખાધ જવું. પછી ભૂખના પ્રમાણમાં તપ્ત ભોજન કરવું (ભાત, ઘી અને ખાણ) પરેજી-તેલ, મરચું, હીંગ, ખટાશ કંઈજ ખાવું નહિ.

મરી ખાધા પછી શરીરમાંનું લોહી ગરમ થશે. માથું પણ ગરમ થશે. અને ચાંદાની રસી બહાર નીકળવા લાગશે સંપૂર્ણ રસી સાત કલાકસુધીમાં નીકળી જશે. પછી બીજેજ દિવસે ચાંદા સુકાઈ જશે.

“ કાળી દરાજનો ઉપાય ” ૧

૨ કુંવારીયાનાં બી શેર ૧ દળવાં ને તેને કપડાથી ચાળી કાઢવાં; પછી તેમાં કપુર વા પૈસાભાર નાખી મિશ્રણ કરવું પછી છાસની પરાસ સાથે માલીસ કરવું. તે દરાજ જડમૂળથી જશે.

“ કાળી દરાજનો ઉપાય ” ૨

૩ ગંધક (આમલસારો) પારો ટંકણ કુલાવેલો, ઐળાંચો એ સમભાગે લઘુ બારીક વાટી લીંબુના રસમાં દિવસ સાત ચોપડવાથી જડમૂળથી જશે.

“ મૂત્રકચ્છ તથા ધાતુપુષ્ટિ ”

૪ કાંસકીના મૂળને ચોખ્ખાના ઘોળમાં ઘસીને પીએ, અથવા દુધમાં ઘસીને દિવસ ૧૪ થી ૨૧ સુધી પીએ તો આરામ થશે.

“ દાંત હાલતા બંધ થવા માટે ”

૫ અજમોદ વાટીને તેને આકડાના દૂધનો પટ આપવો. પછી દાંતે ઘસવાથી દાંત હાલતા બંધ થશે.

“ કોઈ પણ પ્રકારનો રક્તવિકાર ”

૬ કળાયુનો ટાંક ૯ ખાટાં કાગદી લિંબુનો રસ ટાંક ૯ મિશ્રણ કરી છાંયે સુકવવું પછી તેમાં કુલાવેલી ફટકડી ટાંક ૯ દળ-દર ટાંક ૩; સુંદ ટાંક ૧; મરી ટાંક ૧; ભુરાખાંડ ટાંક ૫ આ બધું મિશ્રણ કરવું અને પછી તેમાં ગોળી વળે એવા પ્રમાણસર ચાંકણું મધ નાંખવું. ગોળી ચાળી બેર પ્રમાણે વાળવી. આ ગોળીથી માત્ર ચાર દિવસમાં આરામ થશે.

“ કંઠમાળ ” ૧

૭ સરપંખાનું મૂળ ગાયના મૂત્ર સાથે ઘસીને ચોપડે તો મટે. દિવસ ચૌદ સુધી ચોપડવું.

“ કંઠમાળતુ તેલ ” ૨

૮ સિંદુર પત્ર ૧; રાળ પત્ર ૧; સાપતી કાંચળી સાથે વાટી કરંછું તેલ પત્ર ૧ માં ત્રાંખાના વાસણમાં ઉકાળી તે તેલ કંઠમાળ ઉપર ચોપડવું.

“ કુમળો ”

૯ સુરોખાર ખાટા લીંબુમાં નાંખી ચુસવાથી મટી જશે.

“ શ્રાવણનાં સોળનો ઉપાય ”

૧૦ મરઘીનાં ઈંડાનાં કાચલાં, લાખીયાનો કટકો અને માથનાં આઠ ત્રણે અંગે રૂપીયાભાર લેવા તેને દેવતા ઉપર મુકી ધુણી લેવાથી એ દિવસમાં સોળને ઉડી જશે. સવાર, સાંજ એ વાર ધુણી લેવી.

“ સંઘીવા માટે તેલ ”

૧૧ માત્ર આંકડાનાં પાતરાં નંગ ૨૫ તેલ શેર ૧ માં ઉકાળી સારી રીતે ઉકળ્યા પછી તેલ ગાળી લઈ ખાટલીમાં ભરી મુકવું આ તેલ માઢીસ કરવાથી સંધાના કુખાવાને શાંત કરે છે આ પ્રયોગ કરતી વખતે પાતરા તેલમાં અળ્યાં દેવાં નહિ. પણ તેલનો રંગ લીલાશ પડતો થાય કે કાઢી લેવાં. (ધીમાં તાપથી આ તેલ તૈયાર કરવું).

કેટલીક ઉત્તમ દવાઓની બનાવટ.

રસો અને ગુટિકા

અગ્નિ કુમાર રસ—શુદ્ધ ટંકણ; શુદ્ધ પારો, શુદ્ધ ગંધક એ ત્રણે સમાન ભાગે લેવાં. શુદ્ધ વજનાગ. કોડીની ભરમ તથા શંખ ભરમ ત્રણે ત્રણ ભાગ અને મરી આઠ ભાગ લેવાં

પ્રથમ પારા, ગંધકની કળ્બલી કરવી. પછી બાકીની વસ્તુઓને એકત્ર ખાંડી ઘુંટી તેમાં મેળવી લીંબુના રસમાં બાર કલાક સુધી ઘુંટી તેની વાલ વાલની ગોળાઓ વાળવી.

આ અગ્નિ કુમારની ૧થી એ ગોળા લીંબુના કે આદાના રસ સાથે લેવાથી પેટની ચુંક એકદમ બેસી જાય છે. અજીર્ણ મટાડી ભૂખ લગાડી ખાધું પચાવે છે પેટનો આકરો મટે છે.

અજીર્ણ કંટક રસ—શુદ્ધ ગંધક અને શુદ્ધ વજનાગ ત્રણે સરખે ભાગે લઈ તે ત્રણની બરાબર મરી લઈ તેમને લીંબુના રસની ૨૧ ભાવના આપવી તે અજીર્ણ કંટક રસ ૧ વાલની માત્રાને આદાન રસ સાથે આપવાથી જઠરાગ્નિ પ્રદીપ્ત થાય છે. પેટના વાયુને દાવે છે, અજીર્ણ મટાડે છે.

અર્ક આહુદેનાદિ ગુટિકા—આકાશનાં સુંકાં રવૈવાનું ચુર્ણ ૨ તોલા, સિંધાલુણ ૧ તોલા અને શેકેલું અશીણુ ૯૫ તોલા મેળવી ઘુંટીને વાલવાલની ગોળાઓ કરવી ૧થી ૨ ગોળા પાન સાથે આપવાથી ઉદરમાં લોહી પડે છે તે, તંબોળાઓ બેન ઉશ્કેત મટે છે, ઉદરસ દમ મટાડે છે.

અહિ દેનાદિ ગુટિકા—શેકેલું અશીણુ તોલા ૪, જવંતી તોલા ૪, કસ્તુરી ૧ તોલા; કપુર ૧ તોલા; કાંટાળાં માયાનું ચુર્ણ તોલા ૪ એ સઘળાં એકત્ર ઘુંટી રતી રતીની ગોળાઓ વાળી નાગર વેલના પાન સાથે બે રતી આપવાથી મધુપ્રમેહ મટે છે. જીર્ણ પ્રમેહ વૃદ્ધ માણસનો મધુ પ્રમેહ મટાડે છે. તેથી પેશાબે સાકર એછી પડેછે. શરીરની શક્તિ ક્ષીણ થતી નથી. વળી દમ પણ મટે છે.

અતિવિષાદી ગુરિકા—અતિવિષની કળા ૧ તોલો, કાચ-કાંનાં સેકેલાં માંજ ૧ તોલો, ગળો સત્વ ના તોલો, ત્રણેનું ચુર્ણ કરી ઘુંટી કઢાજાવના ચુર્ણના ઉકાળામાં ઘુંટી ગોળાઓ વાળવી. તે ૨ વાલ મધ સાથે લેવાથી કૃમિનો નાશ થાય છે- ખોરાક પચે છે, ઉલટી થયા પછી પેટમાં કાંઈ ટકતું ન હોય તો આ દવા લેવી જોઈ ઉછાળો મારતું નથી.

અશ્ફુકાર રસ—શુદ્ધ પારદ ૧ લાગ, શુદ્ધ ગંધક ૩ લાગ, લોહલસ્મ અને અથક લસ્મ ૬ લાગ ખીલી, ચિત્રમૂળ ત્રિકટુ, દરદે, નેપાળો દરદે અથક લાગ. ટંકણ જવખાર સિંધાલુણ; ત્રણે પાંચ લાગ, સર્વે ખાંડી ઘુંટી ૩૨ લાગ ગૌમૂત્રમાં ઘુંટી છાંયે સુકવી પછી થોરતું દુધ ૩૩ તોલા નાંખી પાચન કરી છાંયે સુકવી પછી તેની બે માસાની ગોળાઓ કરી આપવી. દરસ મટેછે, દરસ ના મસા સુકાઈ ખરી પડે છે.

અહિરેન કપુરાદિ—કપુર પાંચ લાગ, અશીણ ૧ લાગ લઈ તેને ઘુંટી ગોળામાં ઘુંટી ગોળાઓ વાળવી. માત્ર ૧ થી ૨ રથી આદાના રસ સાથે બે કલાકે આપવાથી કાલેરા મટે છે. દિવસમાં ત્રણ વાર આપવાથી ઉન્માદ અને મગજના વ્યાધિ મટે છે. ઉદરસ દમને મટાડે છે.

આનંદ ભૈરવરસ—શુદ્ધ હીંગળો, શુદ્ધ વજનાગ, મરી, ટંકણખાર; ખીંપર સરખે ભાગે લઈ ખારીક ચુર્ણ કરી આદાના રસમાં ઘુંટી ગોળાઓ વાળવી, માત્ર ૧ રતી આદાના રસ સાથે આપવાથી પાતજ્વર મટે છે. દહી, સાથે આપવાથી ઝાડા બંધ કરે છે. વાતવ્યાધિની કળાતર મટાડે છે.

ધ્વજાભેદી રસ—શુદ્ધ પારદ; શુદ્ધ ગંધક; ટંકણ અને મરી

ઠરેક અઢેક લાગ લેવાં, સુદે ૩ લાગ. નેપાળાની શુદ્ધ કરેલી મીઠો ૯ લાગ બધાને પાણીમાં મેળવી રતી રતીની ગોળીઓ કરવી. એક રતીલર આદાના રસ સાથે આપવાથી જીલ્લાખ થાય છે; આકરો મટે છે. અછળું ચરકા મટે છે.

ઉન્માદ કેશરી રસ—શુદ્ધ પારદ, શુદ્ધ ગંધક અને શુદ્ધ મનશીલ અઢેક લાગ લેવાં તે સઘળાંની બરાબર ધંતુરાનાં બી લેવાં. પ્રથમ પારા ગંધકની કળ્લવી કરવી પછી બીજી વસ્તુઓ તેમાં મેળવી વળના ઉકાળાની સાત લાવના આપવી એટલે તેના રસમાં સાત દિવસ ઘુંટી તૈયાર કરવું તે ઉન્માદગળ કેશરી રસ છે, ૧ થી ૨ રતી લેવાથી ઉન્માદ ધેવજા મટે છે,

એળાંયાની ગોળીઓ—એળાંઓ ૧ તોલો, શુદ્ધ કરેલું ઝેર કચોલું ૨ આનીભાર; તજ ૧ તોલો, કલ્લો ૧ તોલો અને કડુ; ૨ વાલ, એ સઘળાંનું ચુર્ણ કરી તેને બીજેરાના રસમાં ઘુંટી બંધે વાલની ગોળીઓ કરવી. આ ગોળી ૨ વાલ આપવાથી બંધકોષ મટશે. રાત્રે ગોળી લેવાથી સવારે એક બે સાક્ર ઝાડ થાય છે. જહરાગિન પ્રદિત થઈ અછળું મટાડે છે. ઝાડાની અનિયમિતતા મટાડે છે.

કનકસુંઠરરસ—મરી, શુદ્ધ લીંગજો, શુદ્ધ ગંધક, શુદ્ધ ટંકણ; શુદ્ધ વળનાગ; કાળી છરી તથા ધંતુરાનાં બીજ એ સઘળાં સરખા ભાગે કલ્લ તેવું ચુર્ણ કરી તેને ભાંગના રસમાં બે પહોર ઘુંટી તૈયાર કરવું. એકથી બે રતી લેવી.

કન્યાલોહાદગુટિકા—એળાંઓ ૧૦ તોલા; શુદ્ધ દિરાકસી આ તોલા, તજ તોલા ૫, એકથી તોલા ૫, સુદે તોલા ૫, એ સર્વે ખાંડી આળી શુદ્ધકંદ ૨૦ તોલામાં ઘુંટી બંધે વાલની ગોળીઓ

વાળવી. એ ગોળી ૧થી ૨ આપવાથી સ્ત્રીને અનિયમિત ઋતુસ્રાવ આવતો હોય, ઘણો વખત અટકાવ ચઢી જતો હોય તો તે મટી જાય છે, અટકાવ નિયમસર આવે છે. સ્ત્રીઓ કમકોવત હોય, પાંદુરોગથી પીડાતી હોય તો તે મટે છે.

કંફકેતુ રસ—શુદ્ધ વજનાગ, ટંકણ, પીંપર અને શંખ ભસ્મ સર્વ સરખે ભાગે લઘુ આદાના રસમાં ત્રણ દિવસ ઘુંટી ત્રણ ભાવનાં આપવી, ૧ રતી આદાના રસ સાથે આપવાથી દમ, ઉદરસ અને સ્વરભંગ મટાડે છે.

કસ્તુર્યાદિ ગુટિકા—કસ્તુરી અને કપુર અંકક તોલો, લવીંગ ૨ તોલા, મરી, પીપર; બેદાં અને કુલીંગન એ અઘો અઘો તોલો, દાડમની છાલ ૪ તોલા, સઘળાં ખાંડી વાટી કાથાના રસમાં ઘુંટી મગ મગ જેવડી ગોળીઓ વાળવી. ૧ થી ૨ વાલ મધ સાથે લેવાથી દમ મટે છે. ફેફસાનો વરખ મટે છે. શરીરને પુષ્ટિ આપે છે, તાવ મટાડે છે.

કાંકાયન ગુટિકા—દળદર તોલા ૨૦, મરી, ૭૩; પીંપર; ચવક; પીંપરીમુળ; ચિત્રકમુળ અને મુંડ ચચાર તોલા; શુદ્ધ ભીલામાં ૩૨ તોલા, દેવદાર ૬૩ તોલા, જવખાર ૮ તોલા; સર્વે ખાંડી વાટી તેનાથી અમણો ગોળ નાખી તેની ગોળીઓ વાળવી. ૧ વાલ મધ સાથે આપવાથી અર્શ મટે છે. જઠરાગ્નિ પ્રદિન થાય છે. કલેબનના દોષનું શયન થાય છે.

કાથવટી—ગાયકર્ણ, કપુર, નાગકેશર; લવીંગ, ચંદન અને એલચી દરેક અંકક ભાગ અને કાથો ૬ ભાગ એકત્ર કરી ખાંડી ચુર્ણ કરી કસ્તુરીના પાણીમાં ઘુંટી ગોળીઓ વાળવી. ૧ થી બે વાલ પાન સાથે આપવાથી મુખ શુદ્ધ થાય છે. અનિસાર મટાડે છે. મોં આગ્યું હોય તો તે મટે છે. સાદ એમી ગયેલો ઉધટે છે.

કાસકર્તરી ગુટિકા—આકડાનાં રવયાં(પ્રુત) ૧ રતલ સુકવી તેમાં જયફળ ૧ તોલો, લવીંગ ૧ તોલો, જવંત્રી ૧ તોલો, અને અકલગરો ૧ તોલો એકત્ર ખાંડી મધમાં ઘુંટી વાલ વાલની ગોળાઓ વાળવી ૧ ગોળા પાનના રસ સાથે ખાવાથી દમ, શ્વાસ, ઉદરસ મટે છે.

કાસ કેશરી ગુટિકા—શુદ્ધ હીંગજો, મરી, નાગરમોથ, ટંકણુ પુલાવેલો, શુદ્ધ વજનાગ સરખે ભાગે લઈ અરકુંશીના રસમાં ઘુંટી મગ મગ જેવડી ગોળાઓ વાળવી, તે ૧ થી ૨ ગોળા આદાના રસ સાથે ખાવાથી દમ શ્વાસ ભરાઈ આવવો, સસણી મટે છે. દમ ને માટે આ દવા સારી ફાયદો આપનારી છે.

કુંકુમ વટી—અશીણુ અને કેશર સરખે ભાગે લઈ મધની અંદર ઘુંટી ચોખાના જેવડી ગોળાઓ વાળવી તે એક ગોળા આદાના રસ સાથે આપવાથી ઘણો સખ્ત ઝાડો મટી જાય છે. ઝાડા મટાડવા માટે આ અકસીર દવા છે.

કૃમિકુઠાર રસ—કડાજાત, અજમોદ, હીંગજોડ, વજનાગ, ત્રાયમાણુ, નાગકેસર વાવડીંગ, પીતપાપડો સરખે ભાગે લઈ તે બધાંના વજનના ૧ જેટલું કપુર નાંખી તેને ખાંડી ચુર્ણ કરી આત્મીના રસની ભાવના ઈર્ધ તૈયાર કરવું. ગાળમાં ઘુંટી મગ મગ જેટલી ગોળાઓ વાળવી તે એ આનીભાર ગોળાઓ સાથે ખાવાથી કૃમિના રોગો મટી જાય છે.

કેસરાદ ગુટિકા—કેસર, રસકપુર, જવંત્રી સુખડ, સાકર; લવીંગ સર્વે સરખે ભાગે લઈ ઘુંટી મગ જેટલી ગોળાઓ વાળવી. તે ૧ થી ૪ ગોળા ઘીમાં લીંટાળી ગળી જવાથી હિપસંદ; ચરમી; આંદી મટે છે. સ્ત્રીસ્ત્રીસ ફીરંગ રોગ મટાડવામાં આ દવા ઉત્તમ.

કામ કરે છે. આ દવા ખાય ત્યારે તેજ; મરચું, મીઠું ખાવું નહિ. રોજ દાંતે દાંતમંજન ધસી મોં સાફ રાખવું. બધા સાંધા ઝલાઈ ગયા હોય તો તે પણ આ દવાથી મટે છે.

કુંકુઠાર રસ—શુદ્ધ પારદ ૦૧ તોલો; શુદ્ધ વજનાગ ૦૧ તોલો; શુદ્ધ ગંધક ૦૧ તોલો, લોહ ભસ્મ ૦૧૧૧ તોલો; ધંતુરાનાં બી ૧ તોલો, કુસાવેલો ટંકણુ ૦૧ તોલો તથા જવંત્રી; અક્લગરો; સુંઠ અને કલાઈની ભસ્મ અંકેક તોલો લઈ આદાના રસમાં ઘુટી રતિ પ્રમાણે ગોળા કરી મધ, આદાનો રસ અને તુલસીના રસમાં આપવી જોઈ કફ મટશે. ગળા સુત્રી કફ ભરાયો હશે તો તે પણ મટી જશે.

કુંકુઠાર રસ - પારદ ભસ્મ ૧ લાગ, ગંધક ૧ લાગ, લોહભસ્મ, તામ્રભસ્મ, ગુગળ, ત્રિફળા, બદામ, લીંબડાની છાલ, ચિત્રકમૂળ, શિલાજીત, દરેક ૧૬ લાગ કરંજનાં બી ૬૪ લાગ, અષ્ઠક ભસ્મ ૬૪ લાગ લઈ ચુર્ણ કરી મધ અને ઘીમાં મેળવી રીઢા વાસણમાં ભરી રાખવું રોજ અડધો તોલો ખવડાવે તો જલ-કુંકુઠ તેમ સર્વ કોઈ મટે છે.

ખેરસારની ગોળી—ખેરસાર તોલા ૩, લવીંગ તોલા ૧, મરી તોલા ૧, બેદાની છાલ તોલા ૧ દરેકને ખાંડી ચુર્ણ કરી કપડે ચાળી ખાવળની છાલના કવાચની લાવના દહ તેની વાલ વાલ માત્રાની ગોળા કરવી તે ૨ થી ૪ ગોળા મોંમાં રાખી તેનો રસ ઉતારવાથી ઉદરસ મટે છે. ખાલી ઉદરસ ખેસે છે; તેમ સાદ ખેસી ગયો હોય તો ઉધડે છે. મોંમાં ચાંદાં પડ્યાં હોય, મોં આવી ગયું હોય અને બળતરા થતી હોય તો મોંમાં ખેરસારની ગોળા રાખવાથી મટે છે. પિત્તની ઉદરસ મટે છે ગરમ ચીજ ખાવાથી થયેલી ઉદરસ મટે છે, ઠાલી ઉદરસ મટે છે પણ મિશ્ર ઉદરસપાળાને આ ગોળા ન આપવી.

ગર્ભવિનોદરસ—સુવર્ણ માક્ષીક ભસ્મ ૪ તોલા, હીંગળોક ૪ તોલા, સુંઠ ૩ તોલા, મરી ૩ તોલા, લવીંગ ૩ તોલા, જવત્રી ૩ તોલા સર્વને ખાંડી પણી સાથે ઘુંટી બને રતીની એકકી ગોળા કરવી. જે સ્ત્રીઓને વારંવાર કસુવાવડ થઇ જતી હોય તેને ૧ થી ૨ રતીભાર આપવાથી કસુવાવડ થતી નથી. ગર્ભપાત થતો હોય તો તે થાય નહિ ગમે તે કારણથી ગર્ભપાત થઇ જતો હોય તો આ દવા આપવી તો તેને કસુવાવડ થશે નહિ અને આ દવા ચાલુ હોય ત્યારે તેલ મરચું, ખટાર્ધ ખાવું નહિ, ઘી સાકર વગેરે પૌષ્ટિક ખોરાક વાપરવો.

ગર્ભવિલાસ રસ ૧૬વા સુતિકા વિનોદ રસ—શુદ્ધ પારદ, શુદ્ધ ગંધક, શુદ્ધ મોરચુદુ દરેક સમ ભાગે લઇ ત્રણ દિવસ સુધી લીંબુના રસમાં ઘુંટી તેમાં ૧ ભાગ જીરૂ, કાળી જીરૂ, લીંડી ખીપર, મરી અને સુંઠનુ ચુર્ણ કરી તે નાંખી તે બધાંને બરાબર મેળવી ઘુંટી તેની વાલ વાલની ગોળાઓ કરવી સુવાવડી સ્ત્રીકે ગર્ભવંતી સ્ત્રીને ઉદર વ્યાધિ થઇ હોય, પેટમાં શૂળ આવે, અજીર્ણ થાય સુવાવડ પછી પેટ મોટું રહી જાય, કે ગર્ભાશય સંકેત ન પામ્યું હોય તો સુતિકાવિનોદ રસ આપવો.

ગલિત કુટ કુઠાર રસ—પારદ ભસ્મ, ગંધક, લોહ ભસ્મ, તામ્રભસ્મ, ગુગળ: ત્રિકુળા, બકાત લીંમડો, ચિત્રકમૂળ, અને શિલા જીત બધી ચીજો એકેક ભાગ અને કરંજનાં બી તથા અષ્ટક ભસ્મ એ બન્ને બધાંના વજનથી ચચાર ગણી બધાંને ઘુંટી ઘીમાં એકત્ર ખલ કરી ગોળાઓ વાળવી માત્રા ૧ વાલ આ દવા વાતરકત ઉપર ઉત્તમ ઉપાય છે.

ગુંબલદ્રરસ—શુદ્ધ પારદ ૩ ભાગ, શુદ્ધ ગંધક ૧૨ ભાગ

શુદ્ધ કરેલી ઘોળા ચણોડી ૬ લાગ, લીંબડાની મીંબે, લાંગ અને નેપાળાનાં બી ત્રણે એકેક લાગ બધાંને મેળવી એક દિવસ લાંગ-રાના રસની એક દિવસ ધંતુરાના રસની, તથા ૧ દિવસ કાકમારીના રસની લાવના દર્ધ વાલ વાલની ગોળાઓ કરવી. ૧ થી ૨ વાલ આપવાથી વાતવ્યાધી મટે છે, ઉરસ્તંભ, રાંઝણુ અને કઠીગ્રહ વાતમાં ફાયદો કરે છે, અને ઝલાઈ ગયેલા સાંધા છુટે છે.

શુદ્ધમંકાલાનલરસ—શુદ્ધ પારફ, શુદ્ધ ગંધક, તામ્ર ભસ્મ, હરતાલ ભસ્મ, ટંકણ, ચવક્ષાર, દરેક બધે તોલા, મરી, સુંઠ પીંપર ગજપીપર, હરડે, વજ અને કુષ્ટ દરેક તોલો તોલો લઈ સર્વેને ઝીણું ખાંડી એકત્ર ઘુટવાં પછી તેને અંધેડાની, પટોળની અને પીતપાપડાના રસની કે કવાથની લાવના દર્ધ સુકવવું તે ૨ વાલ માત્રા લઈ હીમજ સાથે આપવાથી પેટના શુળને મટાડે છે. પેટના જીર્ણ રોગ પેટનો દુખાવો, આફરો, ચઢવો, પેટ મોટું અને કઠણ થવું, પેટમાં વાયુનો ભરાવો થવાથી ઠોકવાથી નગારા જેવું થવું તે વખતે આ દવા આપવાથી મટે છે, પેટનો ગોળો ચઢવો, શુળ આવવું તેમાં સારો ફાયદો કરે છે.

ઝહણી કપાટરસ—શુદ્ધ મોરથુથુ, શુદ્ધ હરતાલ, શુદ્ધ પારફ, લોહ ભસ્મ, સુવર્ણ માક્ષિક ભસ્મ, શુદ્ધ ટંકણ, શુદ્ધ ગંધક દરેક એકેક લાગ, શંખ ભસ્મ ૩ લાગ બધાંને લીંબુના રસમાં ઘુટી તે દવાના લોંઘાને જરા સેફી દેવો તે અતિસાર, સંગ્રહણી મટાડે છે. ક્ષયના સમ્પત્તિ જાડા પણ તેનાથી મટે છે.

ગંધકવટી—શુદ્ધ ગંધક ૩ લાગ, સિંધવ, લશણ, સુંઠ, મરી, પીંપર, શેકેલી હીંગ અને જીરું એકેક લાગ સાથે મેળવી તેને ઘુટી ગોળાઓ વાળવી. તે ૨ થી ૪ વાલ આદના રસ સાથે આપવાથી,

કોલેરાના ઝાડા અને ઉલ્ટી મટે છે. કળતર અને હાથે પગે ગોટલા અઢતા હોય તે મટે છે. અને કોલેરા મટે છે.

રસપ્રયોગ

હિંગલેશ્વરોરસ—શુદ્ધ હિંગજો, વજનાગ, પીપર, સર્વે સરખે ભાગે લઈ પાણીમાં ઘુંટી અર્ધી રતીના પ્રમાણથી ગોળાઓ વાળવી, આદાના રસ અને મધ સાથે એક એક ગોળી આપવાથી વાત જ્વર મટે છે.

શીતલજી રસ—શુદ્ધ પારદ ૧ ભાગ, શુદ્ધ હિંગજો ૧ ભાગ શુદ્ધ ગંધક ૧ ભાગ, નેપાળાનાં શુદ્ધ કરેલાં બી ૧ જાગ સર્વ ને એકત્ર વાટી દંતીપૂજના ક્વાથમાં મદન કરીને બગે રતીની ગોળાઓ બનાવવી. આદાના રસની સાથે સેવન કરવાથી નવજ્વર જલદી મટે છે. ઔષધ સેવન કર્યા પછી શેરડીનો રસ કે મગની દાળનું પાણી પીવું ઉત્તમ છે.

તરણજ્વરારિરસ—શુદ્ધ કરેલાં નેપાળાનાં બી, શુદ્ધ ગંધક, શુદ્ધ પારદ એ સર્વે સમભાગે લઈ વાટી કુંવારપાકન. રસમાં ઘુંટી ને તેની અર્ધી અર્ધી રતીની ગોળાઓ વાળવી. શરબત સાથે આપવી. તાવના પાંચમા, છઠા, અને સાતમા દિવસે આ દવાને ઉપયોગ કરવો. આ પ્રયોગથી વિરેચન થઈ તાવ મટી જાય છે. પચ્ચ પટોળપત્ર મગની દાળ તથા જુના ચોખા ખાવા.

નવજ્વરાભિસિંહ—શુદ્ધ પારદ, શુદ્ધ ગંધક, લોદલરમ, તા-અલરમ, કાળાં મરી, પીપર, સુંદ, દરેક એક એક ભાગ શુદ્ધ વજનાગ અર્ધો ભાગ લઈ સર્વેને વાટી પાણીથી ઘુંટી બમે રતીની

ગોળીઓ બનાવવી. આદાના રસ સાથે આપવાથી ગ્રહણી તથા નવન્યર આદિમાં લાભ થાય છે.

ત્રિપુરભૈરવરસ—શુદ્ધ વછનાગ ૧ ભાગ, ટંકણ ૨ ભાગ, શુદ્ધ ગંધક ૩ ભાગ તામ્રભસ્મ ૪ ભાગ. શુદ્ધ ને પાળો ૫ ભાગ સર્વને એકત્ર વાટી દંતીમૂળના કવાથમાં ઘુટીને એક એક રતીની ગોળીઓ બનાવવી, અનુપાન ત્રિકટુ અથવા સુંઠ, કાળાં મરી કે પીપર અથવા આદાનો રસ અથવા ખાંડ. આ રસના સેવનથી નવન્યર અગ્નિમાંદ્ર આમ વાત, શોથ, આંત્રશુલ્લ, આધ્માન, અર્શ તથા કૃમિજન્યરોગ નષ્ટ થાય છે, આ રસનું સેવન કરવામાં પશ્ય ભોજનનું છાસ સાથે સેવન કરવું.

જવરંધુમકેતુ—શુદ્ધ પારદ, સમુદ્રકેત, શુદ્ધ હિંગળો, શુદ્ધ ગંધક એ સર્વને સમાન ભાગે લઈ આદાના રસની સાથે ત્રણ દિવસ સુધી ઘુટીને બંધે રતીની ગોળીઓ વાળીઓ તે નવન્યરને મટાડે છે.

મત્યું જય રસ—શુદ્ધ વછનાગ ૧ ભાગ, કાળાં મરી ૧ ૧ ભાગ શુદ્ધ ગંધક ૧ ભાગ, ટંકણ ૧ ભાગ, શુદ્ધ ત્રિપુર ૨ ભાગ, એ સર્વ વટીને આદાના રસમાં ઘુટીને પા પા રતીની ગોળીઓ વાળવી. મધ સાથે આપી શકાય, પૂર્ણ માત્રા ૧ રતીની સમજવી. ફહીના પાણી સાથે આપવાથી વાતન્યર મટે છે. સન્નિપાત ન્યરમાં આદાના રસ સાથે આપી શકાય. અજીર્ણ ન્યરમાં લીંબુના રસમાં વિષમન્યરમાં કાળા જીરા તથા ગોળ સાથે ઉપયોગ કરવો. જીર્ણન્યર જેવા લક્ષણ હોય તેમાં તથા યુવાન પુરૂષને દિવસમાં ત્રણવાર પૂર્ણ માત્રાનો પ્રયોગ કરાવી શકાય છે. ક્ષીણ, અતિશૂન્ય તથા નિર્બળ પુરૂષો અને નાનાં બાળકોને યથાનિયમ માત્રાનો એથો ભાગ આપવો જોઈએ. બગવાત પુરૂષોને જે કદ પ્રધાન ન હોય તે વાત પિત્તના

દાહમાં ખાંડ તથા નારીયેળના પાણી સાથે પ્રયોગ કરાવવો. જ્યેષ્ઠા બળતરા મટે છે. આ રસ જ્વરનાશક છે. અનુપાનભેદથી ઘણા રોગો મટાડે છે.

સીસું અને કલાઈની શુદ્ધિ—સીસું અથવા કલાઈને અગ્નિથી ગાળી આકડાના દુધમાં ૩ વાર ઘુસાવવાથી તે શુદ્ધ થાય છે.

બંગલસમાવધિ—આકડાના દુધમાં ગંધકને પીસી તેનો કલાઈપર લેપ કરી અગ્નિ આપવો. રસ થાય; એટલે પીપરની છાલનો ભૂકો નાંખતા જવું અને લોદાની સળીથી હલાવતા જવું. એમ સાત વખત કરવાથી બંગલસમ તૈયાર થાય છે.

સુવર્ણ ભસ્મ—શુદ્ધ સુવર્ણનાં કંટકવેધી પતરાં બનાવી સોનામુખી અને સીસાનો ચુરો આકડાના દુધમાં ખરલ કરી તેનો સોનાના પતરાપર લેપ કરી શરાવસંપુટમાં ઘૂંકવાથી સુવર્ણની ભસ્મ થાય છે.

ચાંદી ભસ્મ—સોનામુખી અને ગંધક સમભાગ લઈ આકડાના દુધમાં ખરલ કરી ચાંદીના કંટકવેધી પત્રાપર લેપન કરી શરાવસંપુટમાં ગળપુટ અગ્નિ આપવાથી ચાંદી નિશ્ચય મરે છે.

કેટલીક ઉપયોગી શાસ્ત્રોક્ત બનાવટ.

અંદ્રિવાથન- ૧—આકડાનાં મુળ, છૂંક, ત્રિકટુ. ભારંગ-મુળ ભોંરીંગળી, કાકડાશીંગી અને પુષ્કરમુળ તેને સમભાગ લઈ યથાવિધિ ક્વાથ કરી પીવાથી શીતાંગ સન્નિપાત, મોઢ, શ્વાસ અને સન્નિપાત નાશ પામે છે. (નિઘંટ રત્નાકર) માત્રા તો. ૪.

અર્કાદ ક્વાથ નં. ૨—આકડાનું મુળ, ધમાસો, દેવદાર, રાસ્ના, નગોડ, વજ, અરણીનાં પાન, સરગવાની છાલ, પીપર,

પીંપરીમૂળ, ચિત્રા, ચવક; સુંદ; અતિવિષતી કળા અને ભાંગરો બધાં સમભાગ લઈ ખાંડી તેમાંથી ૪ તોલા ભૂકા લઈ ૧૬ ગણા પાણીમાં ઉકાળવાં. ઉકાળતાં આઠ ભાગનું પાણી રહે એટલે ગાળી દિવસમાં ૩ થી ૪ વખત પાવું. ઉપયોગ—ત્રિદોષજ્વર, ધનુર્વા, સુવારોગ, શ્વાસ ખાંસી અને છાતીનાં દરદોષર તે તાત્કાલીક ગુણ કરેછે. (વૈદજીવન)

અર્ક-તેલ—તેલનું તેલ શેર ૧, આકડાનું દુધ શેર ૪; દરદર અને મનસીલ શેર ૦૧, સઘરાંનો પાણીનો ભાગ ઉડી જતાં સુધી ઉકાળી તેનું રીતસર તેલ બનાવી ગાળી લઈ ઉપયોગ કરવો. ખસ તથા ખરજવા ઉપર માલીસ કરવાથી મટે છે. દરસપર લગાડવાથી દરસ ખરી પડે છે. ક્ષોભક છે ફક્ત બહાર લગાવવાના કામમાં જ આવે છે, તે પીવામાં વપરાતું નથી. (શારંગધર સંહિતા)

અર્ક-આહુકેનાદીગુટીકા—આકડાનાં ફુલ તથા સીંધાલુણ ૪ વાલ, અશીણુ ૧ વાલ તથા અજમો તો ૦૧ આ ચાર ચીજો સારી રીતે મેળવી પાણીમાં ઘુંટી ચણોડી પ્રમાણની ગોળી બનાવી વાપરવાથી ઠાલી ઉદરસ, દમ, ઉક્ષેપ અને ક્ષયની ઉદરસમાં સારો ફાયદો કરે છે. માત્રા વાલ ૧. (આર્ય ઔષધ)

કાસકર્તરીગુટીકા—૧૨૫ રવાઈયાં, આકડાનાં સુકાં ફુલ, સુકવી તેમાં એક તોલો જાયફળ, લવીંગ, જાવંતી અને અકલકરો સાથે મેળવી પાણીમાં સારી રીતે લસોડી ૪ વાલની ગોળી વાળવી. ઉપયોગ—ત્રીશી દમ ન ઉપડવા માટે માત્રા ગોળી ૧. (અર્ચ ઔષધ)

પ્રવાહિકા દલન ગુટીકા—આકડાના મુળની છાલ તો. ૧૬. જીંદ તો. ૮, જવખાર તો. ૪, નાગરમેથ તો. ૯, અશીણુ તો. ૪ લઈ સર્વનું પારીક વાઙ્ગાળ ચુર્ણ બનાવીને પાણી સાથે ઘુંટી ખમે રતીની ગોળી બનાવવી. દીવસમાં ત્રણ વખત અકેક ગોળી પાણી સાથે

લેવી. આ દવા વાપરતા પહેલાં એરંડીઆનો જીવાળ લેવો, પૃથ્વ-
હીં તથા ભાત. ઉપયોગ-સાડો ઝાડો મરડો તેમજ લોહી અને પદ્
પાચવાળો ઝાડો મટે છે.

કમરાહર ચુર્ણ—આકડાના મૂળની છાલનું ચુર્ણ એન ૧૦,
મરી એન ૧૦, સોડા બાયકાર્બ એન ૧૦ આ સર્વે ખાંડી તેનું પડીકું
કરી દરરોજ ૦૧ શેર ગાયત્રી છાસ સાથે આપવાથી કમળાનું દરદ
અદવાદીઆમાં નાશુદ થાય છે.

વરણો-વરુણ

વરણને સંસ્કૃતમાં વરુણ કહે છે, તેને હિંદીમાં વરના, વરણ, બંગા-
ળીમાં વાણુગ'છ; મરાઠીમાં ભાટવરણ, ગુજરાતીમાં વરણો અથવા વાય-
વરણો, કર્ણાટકમાં મદવસ; તૈલંગીમાં ઉરનદિ; તામીલમાં મરલિંગમ;
લાટીનમાં કેવીવા રિલિજિઆસા Cralova religios કહે છે.

વરણનાં મોટાં મોટાં ઝાડ પંદરથી વીસ ફૂટ ઉંચાં થાય છે. તેના
પાન ખીલીની માફક એકેક ડાંખળીમાં ત્રણ ત્રણ પાન થાય છે.
ખીલીનાં પાન વધરે ઘેરાં લીલાં હોય છે જ્યારે વરણનાં પાન પોપ-
ટીયા રંગનાં થાય છે. ખીલીનાં પાન થડમાંથી તથા છંડેથી સાંકડાં છે.
અને વચ્ચેનાં પંડેળાં હોય છે, તેનો સ્વાદ કડવો અને તીખો હોય
છે. તેનાં ફળ ગોળ લીંબુના જેવાં થાય છે; ઝૂંઝ સફેદ અને નાનાં
નાનાં થાય છે. વરણનાં ઝાડ ખેતરોમાં દરેક ગામે થાય છે. તેને
ખેડુતો પણ એળખે છે.

વરણનાં પાન બહુ ગરમ છે, વરણો પિત્ત કારક, મળ બેદક
અધુર, કડવો, હલકો, ચરપટો, અગ્નિને દીપન કરનાર, કફ, મૂત્રક્રમ્ધ,

પથરી, વાત ગુલ્મ રક્ત વિકાર ને કૃમિને મટાડનાર છે. તે વિદ્રધી મટાડનાર કફ, વાતરક્ત, ગુલ્મ, કૃમી, માથાનો દુખાવો, માથાના શુળને મટાડનાર છે. તેનાં ફળ સારક, પચાવવામાં લરે, મધુર સ્વાદિષ્ટ, ગરમ, વાન, પિત, તથા કફને મટાડનાર છે. વરણો સાધારણ ઝાડ છે પણ ગુણમાં ઘણો ઉત્તમ છે, તે પથરી અથવા પેશાબે રેતી જતી હોય; તેમાં ઘણાજ ગુણ કરે છે; તેનાં પાન ઉદરરોગમાં ફાયદો કરે છે. વરણનાં પાન ઘણાં ગરમ હોય છે. તે જટરાગિને પ્રદિષ્ઠ કરે છે છે. ઝાડો સાફ લાવે છે. મૂત્ર માર્ગના દરદમાં અતિ ઉત્તમ ગુણ કરે છે.

વરણનાં પાન વાટીને હાથ પગના સોજા ઉપર અને પગની બળતરા ઉપર ચોપડાય છે. વરણનાં પાન કડવાં લાગે છે. તેનો ઉકાળો મધ સાથે પીવાતી ગંડમાળા કે કંઠમાળા મટે છે. ગળાની ગાંઠો ઉપર વરણની છાલ ચોપડાય છે. અથવા તો વરણનાં પાનનો ભૂકો કરણનાં બી, આકરાનું દુધ એ સર્વને બકરાના મૂત્રમાં વાટી ચોપડવાથી ગલગંડ; કંઠમાળની ગાંઠો પોચી પડે છે. વરણની છાલ અને કાંચનારની છાલનો ઉકાળો પીવાથી કંઠમાળ મટે છે. ગંડમાળની જીની ગાંઠો તેનાથી મટે છે. પેસાબે બળતરા બળતી હોય તો વરણની છાલ ઉકાળી ગોળ મેળવી પીવાથી મટે છે.

પથરી—વરણની છાલ; ગોખર અને સુંઠ સરખેલાગે વાટી તેનો ક્વાથ કરી મધ અને જવખાર સાથે મેળવી પીવાથી પથરી, પેસાબની બળતરા મધુપ્રમેહ મૂત્રકૃચ્છ, ઉનવા; પેશાબે કાંકરી જવી મટે છે.

વરણની છાલ ૧૨૦૦ શેર લઈ તેને ૬૪શેર પાણીમાં ઉકાળી બ્યારે ઘોંઘો ભાગ પાણી બાકી રહે ત્યારે ગાળી તેમાં ૪ શેર તાજું બી

નાંખી સવા સવા રૂપિયા ભાર નીચેની ચીજો લઈ તેને વાટી તેનો કલ્ક તેનાં નાંખવો. વરણુની છાલ, કાચું કેળું; બીલું, ગજો, લકડી પાપાણુ ભેદ, તૃણપંચક, કાકડીના બી, વંશસોચન, તલની રાખ, ખાખરાની રાખ, ચમેલીનાં મૂળ દરેક સવા સવા રૂપિયા ભાર લઈ બધાને કલ્ક કરી તેને ઉપરના કવાથ અને ઘીના મિશ્રણમાં નાખી ઉકાળી કવાથ બળી જાય અને ઘી રહે ત્યારે ઉતારી ઠંડો પડવા દઈ તે ઘી ગાળી લેવું તે ઘી બપો તોલા ખાવાથી પથરી (અખમરી) મધુ પ્રમેહ, મુત્રકચ્છ, પેશાબની બળતરા ઉતવા પેશાબે કાંકરી જવી એ મટે છે.

વરણુના પાનને વાટી તેનો રસ કાઢી તે રસ ૨ તોલા ઘી સાથે મેળવી પીવાથી સંધીવા માટે છે.

વરણુની છાલન બાળી તેની રાખ કરી તેનું પાણી કરી તેમાં વરણુની છાલ અને જવખાર નાંખી ઉકાળાવું. પાણી બળી જાય એટલે ઉતારી રહેલી વસ્તુ ખાડી, ઘુટી, ચીળી તૈયાર કરવું તે ચુર્ણ પાવલી ભાર લેવાથી ઉદર ગેગ મટે છે. જળાદર; બગળા, ગુદગ શળા; મત્રાશયના વ્યાધિ સ્ત્રીઓના ગબ્બાશયના વ્યાધિ મટાડે છે.

વરણુ પથરીમાં સંગે કાયદો કરે છે. પેશાબે જેની જતી હોય તેા મટે છે.

અંશેર વરણુની છાલ અને બગેરે ગોખરનું પંચાગ લઈ તેને ૪ ઝેર પાણીમાં ઉકાળી એથી ભાગ પાણી બાકી રહે ત્યારે ગાળી લઈ તેનાં ૪ શેર માફું તેણે અર્ધો ઝેર શોષકનું પચાગ અને વરણુની છાલ અર્ધો શેર નાખી તેણે સિદ્ધ કરવું. પેશાબમાં જ્યાં રેતી પડતી હોય તારે આ તેજનો પીચકારી મારવાથી કાયદા થાય છે.

ગંધી — નડલુચની એક તરફની ડાળી કાઢી તેમાં પાંચેર

ચીની સાકર ભરી પછી પેલી ડગળી બેસાડી દહ આખી રાત રહેવા દહ સવારે ઉઠા લાથ મોં ઘોષ તે ખાવું. જેથી ૩ દિવસમાં પેશાબ બળતી બળતરા, પેશાબ અટકવો, પીડા, ફાડ્લીઆ, ચાંદી મટી જાય છે.

ધા—જો ધા વાગે તો તેના ઉપર કટકડી કે ખડી વાટીને ધા ઉપર ભરવાથી લેહી બંધ થઈ ધા રૂઝાઈ જાય છે, પાકતો નથી.

ચોથીઆ-આંતરીયો તાવ—ઘોળા પ્રજના ધંતુરાનું પંચાંગ ઉખાડી લાવી જમણા લાથે બાધવાથી એકાંતરીયો તાવ ત્રીજીઆ ચોથીઆ તાવ મટે છે. જે દિવસે તાવની વારી હોય તે દિવસે બાધવાથી તાવ અટકી જાય.

દાદર—ટંકળુખાર, પ્રજાવેલી કટકડી, અને આમલસારા ગંધક સરખે વજને લઈ ચુર્ણ કરી તેના સમ ભાગે તેસાં સાકર મેળવી પ નિનિટ મુધી દાદર ઉપર ખુબ રગડવું. એવી રીતે રોજ ૩ વાર દિવસ ૩૩ વખત લગાવવાથી જીનામાં જીતી દાદર મટી જાય છે, લાજ બળતી નથી.

કેઠ—ભસનું સિંગડું લઈ તેના પેલા ભાગમાં ગરલા કાળા સાપના ટુકડા ભરીને તેને એક લાંડલીમાં મૂકી લાંડલીનું મોં બંધ કરીને તેને કપડાં મટી કરી ૧૦ શેર બાગમાં આને પ્રાંકી દેવું પછી ટાટું થયે તે લાંડલીમાંથી તે સિંગડું કાઢી તેને બારીક વાટી અથવા તેલમાં ઘંટી કુપ્ટ. ઉપર લગાવવાથી કેઠના ડાઘ ૧૫ દિવસ માં મટી જાય છે. (અજમાવવા જેવો પ્રયોગ છે.)

આંચકી—ભાંગળો રસ ૧ તોલા, કુખાનો રસ ૨ તોલા, આદાનો રસ ૧ તોલા, નંગોડનો રસ ૪ તોલા, અગધીરાનો રસ ૩ તોલા એ બાંતના રસથી ચાર ગાંધું નારીએળીનું પાણી લઈ સર્પ ને ઉકાળવું. તે ૩ થોડા આખા નાંખી ખાઈ કરી તે ૧૬ સપ્તા એક બે વખત મેળવતી સાથે ખાવાથી આંચકી મટી જાય છે.

દાંતના સણકા—ભોંયરીંગળીનો ધુમાડો સળીદ્વારા દાંતના દુઃખ તા ભાગ ઉપર લેવાથી દાંતના કીટનો નાશ થઈ દાંતના સણકા મટે છે, એક કોઠીયામાં દેવતા રાખી તે ઉપર ભોંયરીંગળીનાં બે મુકવાં પછી તે ઉપર ઘડો ઉંઘો ઢાંકવો અને તેને એક કોરાણે નાનું કાણું પાડવું. તે કાણામાં કે ઓરંગી પોત્તી ભુંગળી રાખી તે ભુંગળી રાખી તે ભુંગળીનો બીજો છેડો દાંત દુખતો હોય તે ભાગ ઉપર રાખવો જેથી દાંતના સણકા, અવાળ, રાળ મટે છે. દાંતમાં સજો થયો દશે, દાંત ખવાઈ જતો દશે. અને તે દાંતના સણકા કશાથી એટલે. અશીળ, તજનું તેજ વિજેરેનાં પુમડાં રાખ્યા છતાં ન મટ્યા દશે તે મરી જાય છે.

દમ—ભોંયરીંગળીના કળાં ઉકાળો સિંધ જુગુ અને દિંચ સાથે આપવાથી સખત દમ મટે છે.

બાળકોના ઝાડા—મરડાશીંગીનું ચુર્ણ ૧ વાત પાણી સાથે દ્રાવવાથી બાળકોના ઝાડા, મરડા, ચુંક, પેટના અકરો મટે છે,

સાપનું ઝેર—અરીદાંતના કળાં પાણીમાં ઘસી આંખ આંજવાથી સાપનું ઝેર ઉતરે છે, તેજજ અરીદાંત પાણીની અંદર વસોવી (ઘસી) તે ફીણવળું પાણી જેને સાપ કરડેલા હોય તેને પાવાથી એ ઉતરે છે.

હેડકી—અશાળીયાના દાણા પાવલીભાર કાઢી આઠ ગણા પાણીમાં નાંખી સારી પેંડ ચોળી હુઆમ કરવો. તે ગાળીને તે પાણી ૨ તોલા પાવાથી હેડકી ગેસી જાય છે.

ભગંદર—દાડદળદરના ચુર્ણને અ.કડાના અને ચીરના રસમાં ધુટીને ભગંદર ઉપર લલાવવાથી તે જલ્દી રૂઝાય છે.

સમાપ્ત.

શ્રીને એકેએક રોગના પંજામાંથી બચાવી શકિત આપી પુષ્ટ કરનાર

સુંદરીસાથી

(૨૭૨૮૬)

(લાખો સરટીપીકેટો મળ્યાં છે.)

મંગાવો-તે શ્રીઓના તમામ રોગને માટે અકસીર છે. શ્રીઓનાં કોષ્ઠપથ દરેક જેવાં છે, લોહીના પ્રદર, રક્ત અને શ્વેત, પ્રદર જેવાં ગુણધ્યાનમાંથી ચીકણી, ધાટી, પીળી, મગસુમળી અગર લાલ રંગની લોહી જેવી રસી તથાં કરે છે, પેશાબે અગન બળે હાથ પગના તળીયામાં, કોડામાં, માથામાં અને કોષ્ઠ વખતે આખા શરીરમાં સજ્જકા મારે શાક યુગ અને કળાને થાય, ઝીણો તાવ હંમેશાં આવે, શરીર સુકાઈ ઘોળી પુષ્પી જેવું થાય, આંખોનું તેજ કમી થાય, દિવસે દિવસે શરીર સુકાઈ બેડાલ થાય અશક્તિ આવે અને કામ થઈ શકે નહીં. આંખો દિવસ કોડા અને માથું શકયાં કરે; તાવ, ઉષ્મરસ, દમ, ખાંસી સોજા; ઉલટી અશ્મી, માસીક નટકાવ હસ્તાન સંગમાં તમામ રોગ મર્લાશમની પીડા હસુવાવડ; સુવારોગ, વિગેરે તમામ રોગ અને આવા અનેક દરદોના સમુદાયે આ સુંદરસાથી એકદમ મટાડી શકે છે, અત્યારે સુંદરીમાં હજારો શ્રીઓએ આ દવાથી મર્મ ધારણ કરી બાળકોને જન્મ આપ્યો છે.

આ સુંદરસાથી ગળ, યુગાન અને વૃદ્ધ દરેક શ્રીએ હંમેશાં વાપરવા લાયક છે. જેથી તેઓના તમામ રોગ મટાડી શરીર પુષ્ટ કરે છે. દરદાનના રોગો થવા પામવા એથી અને મર્લાશમને મર્મ ધારણ કરી શકે તેવું બનાવી પુષ્ટ વયે મર્મ ધારણ થાય છે પીવામાં સ્વાદિષ્ટ છે. બારલી ૧ ની દાંમત ૩ ૧) તથા નાટલીના રૂ. ૨-૧૦-૦

દરેક વિલાયતી દવા વેચનારા પથ વેચે છે.

ફવે કેમીકલ વર્કસ અને ફવે આપુર્વેલિક ફાર્મસી

રીચીરોડ-અમરાવાદ અને કાવમહેરીરોડ-મુંબાઈ.

શક્તિનો સર્વોત્તમ ઉપાય

ધાતુ સંખ્યાની નખખાઈ હોય. મગજ તપેલું રહે. સારી શક્તિ જણાતું હોય તે.

શક્તિવર્ધક શુકલ (૨૭૫૨૬)

જરૂર વાપરો-આ દવા બળ, આયુષ્ય, ધાતુ અને શક્તિ વધારે

આ દવા સાથે **જીવન** અને **દ્રાક્ષાસવ**

વાપરી જીવો, એકદમ લોહી સુધરશે. બળ વધશે. આધુ પચ્ચ જીવ કકડીને ઉઘાડે, સારી મજબુત થશે, કમજબત મરીને દ સાફ આવશે. ઉધ સારી આવશે, અને ધાતુગત દરેક મરીને આવેલી જશે. હાંફ, ગરમ, અશક્તિ મટશે.

શુકલ કી. રૂ. ૨-૦; જીવન કતલ ૧ ની કી. રૂ. ૨.૦ દ્રાક્ષાસવ દોઢ રતલની કીમત રૂ. ૨-૦

વાપરી જીવો ખાત્રી કરો અને બળ મેળવો.

સવાર ખોરા અને સાંજે ખાંચે ગોળા દુધ સાથે લાગે જિવર એકથી બે રૂપિયાનાર જીવન દુધ શેર બા સાથે ચાલવું.

આરોગ્ય, બળ, શક્તિ અને લોહી વધારનાર એકદમ ટોનીક-શક્તિ આપનાર

ટોનીકજીવન રતલનીકી. રૂ. ૪.

જે લીલા આંખોના ગર્ભમાંથી તંગબગ ૪૦-૪૫ આંસવી મેળવી બનાવાય છે, જીવનમાં રસસિંદુર, અબકલરમ, લોહકલરમ, કમ્પુર કેસર, સુવર્ણ વગેરે કિંમતી દવાઓ વધુ ઉમેરી આ ટોનીક જીવ બનાવ્યું છે તે એકદમ શક્તિ આપી દે છે. આ દવા સાથે.

ધી હવે કેમીકલ એન્ડ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્કસ અમદાવાદ અને મુંબઈ.

